

THE PERIPHERY OF NATIONAL LITERATURE FROM
THE SECOND CONSTITUTION TO THE TURKISH NATIONAL MOVEMENT:
THE CASE OF THE KASTAMONU PROVINCE

HÜMEYRA DİNLER

BOĞAZIÇI UNIVERSITY

2016

THE PERIPHERY OF NATIONAL LITERATURE FROM
THE SECOND CONSTITUTION TO THE TURKISH NATIONAL MOVEMENT:
THE CASE OF THE KASTAMONU PROVINCE

Thesis submitted to the

Institute for Graduate Studies in Social Sciences

in partial fulfillment of the requirements for the degree of

Master of Arts

in

Turkish Language and Literature

by

Hümevra Dinler

Boğaziçi University

2016

İKİNCİ MEŞRUTİYETTEN TÜRK ULUSAL HAREKETİNE
MİLLÎ EDEBİYATIN TAŞRASI: KASTAMONU VİLAYETİ ÖRNEĞİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tezi

Hümevra Dinler

Boğaziçi Üniversitesi

2016

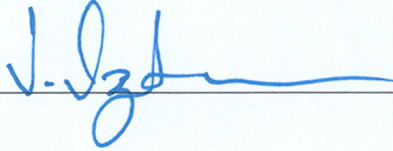
The Periphery of National Literature From the Second Constitution
to the Turkish National Movement: The Case of the Kastamonu Province

The thesis of Hümeyra Dinler
has been approved by:

Assoc. Prof. Halim Kara
(Thesis Advisor)

Assist. Prof. Veysel Öztürk

Assist. Prof. Fatih Altuğ
(External Member)

June 2016

DECLARATION OF ORIGINALITY

I, Hümeyra Dinler, certify that

- I am the sole author of this thesis and that I have fully acknowledged and documented in my thesis all sources of ideas and words, including digital resources, which have been produced or published by another person or institution;
- this thesis contains no material that has been submitted or accepted for a degree or diploma in any other educational institution;
- this is a true copy of the thesis approved by my advisor and thesis committee at Boğaziçi University, including final revisions required by them.

Signature.....

Date.....25. 07. 2016.....

ABSTRACT

The Periphery of National Literature From the Second Constitution to the Turkish National Movement: The Case of the Kastamonu Province

This thesis examines the period known as national literature in Turkish literary studies by focusing on the literal, cultural, intellectual products published in the Kastamonu province of the Ottoman Empire between 1911 and 1923. The literary figures of Turkish national literature, such as Süleyman Nazif, Mehmet Akif and Yakup Kadri, lived in this province and actively produced works in the press of Kastamonu during these years. The literary products published in Kastamonu during this period, on the one hand, allies itself with the discourse of national literature, while on the other, it displays discursive differences. Accordingly, the thesis first shows how the texts produced by these leading figures played a significant role in incorporating the Kastamonu province to the discourse of national literature. Second, the thesis argues the articles and poems especially those published after the end the First World War with the defeat of the Ottoman Empire began to criticize the central state administration and the policies of the Committee of Union and Progress (CUP). This was a result of the diminishing power of the central government in the province from the end of the First World War to the victory of Turkish National Movement. All this shows that during this period, the literary and intellectual products in Kastamonu are more complex process than they initially appears.¹

¹ See Appendix for an extended abstract.

ÖZET

İkinci Meşrutiyet'ten Türk Ulusal Hareketine Millî Edebiyatın Taşması:

Kastamonu Vilayeti Örneği

Bu tez Türk edebiyatı çalışmalarında millî edebiyat olarak adlandırılan 1911-1923 arasındaki dönemi, Osmanlı imparatorluğunun Kastamonu vilayetinde basılan edebi, kültürel, entelektüel ürünlere odaklanarak incelemektedir. Bu yıllarda Kastamonu vilayetine gelen Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Yakup Kadri gibi millî edebiyatın önde gelen isimleri vilayette bulunmuş ve aktif bir şekilde vilayet basınında eserler üretmişlerdir. Bu dönemde Kastamonu'da üretilen edebiyat metinleri bir yandan millî edebiyat söylemine katılırken diğer yandan ondan ayrılan özellikler gösterir. Bu doğrultuda bu tez öncelikle yazarların metinlerinin nasıl Kastamonu vilayetinin millî edebiyat söylemine katılımında önemli bir rol oynadığını ortaya koyar. İkincil olarak tez özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi ve Osmanlı'nın kaybedişinin ardından basılan yazı ve şiirlerin merkezi devlet yönetimini ve İTC'yi eleştirmeye başladığını iddia eder. Bundan dolayı çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Millî Mücadele'nin kazanıldığı döneme kadar geçen yıllar vilayet üzerinde İstanbul hükümetinin merkezi gücünün merkezi gücünün azaldığı savunulmaktadır. Dönemin genelinde Kastamonu'da karşılaşılan edebi, entelektüel malzeme genel anlayışın aksine çok daha karmaşık bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar bu dönemde Kastamonu'daki edebi ve entelektüel ürünlerin ilk bakışta görüldüğünden çok daha karmaşık bir süreçte oluştuğunu arz eder.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 Kastamonu vilayetinde millî edebiyat döneminde basılan süreli yayınlar.	19
1.2 Gazeteler.....	19
1.3 Dergiler.....	25
2. BÖLÜM: TAŞRA'YI MERKEZE TAŞIMAK: SÜLEYMAN NAZİF, MEHMET AKİF, YAKUP KADRİ.....	30
2.1 Resmi merkez Kastamonu'da: Süleyman Nazif.....	31
2.2 İslamcı millî şair Kastamonu'da: Mehmet Akif Ersoy.....	61
2.3 Millî söylemde taşrayı tahayyül etmek: Yakup Kadri Kastamonu yolunda	73
3. BÖLÜM: TAŞRADA MİLLÎ EDEBİYAT ÜRETİMİ.....	90
3.1 Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemi.....	90
3.2 Ayrışan ve kesişen söylemlerin sınırında bir taşra entelektüeli: Hüsnü Açıksöz.....	112
4. BÖLÜM: SONUÇ.....	131
EK: UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT).....	136
KAYNAKÇA	140

1. BÖLÜM

GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar geçen yıllar Türk edebiyatı tarihi içinde genel olarak millî edebiyat dönemi olarak adlandırılır.² “Edebi kültürel, politik bir akım olarak özellikle 1911 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan Genç Kalemler “tecrübesiyle” millî edebiyat dönemi başlamış” kabul edilir (Yetiş, 2013, s. 290). Bunun yanında aynı dönem, Meşrutiyet sonrası Türk edebiyatı (Okay, 1990, s. 4) olarak adlandırılabilir. Aynı zamanda dönem, İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan “birbirini etkileyen ve edebi türlerle geniş bir çevreye açılan fikir ve düşünceler” (Enginün, 2014, s. 574) üzerinden de değerlendirilmektedir. Bunlara ek olarak millî edebiyat İstanbul ve Ankara'da basılan metinler üzerinden ele alınıp tanımlanır. Diğer bir deyişle edebiyat tarihlerinin önemli bir kısmı için de geçerli olduğu gibi devletin kültürel, politik merkezinde belirlenmiş bir süreçten söz edilir. Ancak bu çalışmada incelenen millî edebiyat dönemi Osmanlı Devleti'nin Anadolu vilayetlerinden biri olan Kastamonu'da üretilen entelektüel, edebi ve kültürel üretim üzerinden incelenmektedir.

Kastamonu vilayeti Üsküdar'dan başlayarak Sinop'a kadar devam eden bir çepere sahiptir. 1899 yılında basılan vilayet Salnamesine göre on dört bin yedi yüz doksan altı Müslüman, dört yüz yirmi yedi Ermeni ve bin yedi yüz otuz sekiz Rum ile toplam on altı bin dokuz yüz altmış bir kişilik bir nüfusa sahiptir. (Eyüpgiller, 1999, s. 39). Nüfusu yoğun olmasa da hem İstanbul'a yakınlığı hem de özellikle

² Kazım Yetiş'in yanında, Mehmet Kaplan (2014), Orhan Okay (1990), Nesime Ceyhan (2013), Şerif Aktaş (2007) çalışmalarında dönemi millî edebiyat başlığı altında değerlendirmeyi tercih edenlerden bazılarıdır.

Millî Mücadele döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni merkezi olacak olan Ankara'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir konumdadır. Ele aldığımız dönem boyunca Kastamonu vilayetinde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilişi ile başlayan ve Millî Mücadele'ye kadar devam eden oldukça yoğun ve çok yönlü bir süreli yayın deneyimi ile karşılaşılır. Bu yoğun üretimde on dokuzuncu yüzyıldaki modernleşme deneyiminden nasibini almış teknik altyapının etkisi önemlidir. Sultan Abdülaziz döneminde 1867-1871 yılları arasında vilayette vali olarak bulunan Mehmet Reşit Paşa tarafından gerekli malzemeler getirtilerek 1868 yılında Kastamonu vilayet matbaası açılmıştır. Basılan ilk eser bir numaralı Kastamonu vilayet salnamesidir. İkinci Abdülhamit'in tahta geçmesinin ardından vilayet valisi olan Abdurrahman Paşa tarafından ise 1872 yılında modern bir matbaa binası yaptırılarak, matbaa yenilenmiştir. Vilayetin ilk gazetesi olan Kastamonu Vilayet Gazetesi bu matbaada basılmaya başlanır. Matbaa 1945 yılına kadar kullanılmaya devam etmiş ve 1945 yılında yıkılmıştır. 1937 yılında kiraya verilen vilayet matbaası Hüsnü Açıksöz ve eşi tarafından Açıksöz Matbaası adıyla işletilmiştir. (Demircioğlu, 1973, s. 2-9)

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından belirgin bir yayın özgürlüğüne kavuşulmasıyla vilayetin ilk özel gazetesi olan *Köroğlu* yayınlanır. Resmi vilayet gazetesinin yanında en uzun soluklu yayınlar çalışmamızın da ana metinlerinden olan *Köroğlu*(1909-1918) ve *Açıksöz*(1919-1945) gazeteleridir. Aynı zamanda çok sayıda kısa ömürlü yayına da rastlanır. Meşrutiyet'in ilanının ardından yayın hayatına giren *Nazikter*³, *Serbaz*⁴, *Biperva*⁵, *Şule*⁶ ve *Zafer* gazeteleri kısa

³ 17 Mayıs 1326(1910) tarihinde yayına başlayan gazete 7 Mart 1928 yılına kadar basılmaya devam etmiştir. Sahibi ve mesul müdürü Yusuf Niyazi Bey'dir. Zaman zaman yayına uzun aralıklar vermekle birlikte on sekiz yıl boyunca basılmıştır. Ancak bugün gazetenin çoğu sayısına erişilememektedir. 1910 yılındaki 13. sayısından 1917 yılına kadar yayın yapıp yapmadığı tespit edilememiştir. (Kılıç, 2009, s. 26) Çok sayıda edebi metnin de basıldığı gazetenin başlığı altında 1928 tarihine kadar "Her şeyden bahseden Osmanlı gazetesidir" yazarken bu tarihten itibaren "Her şeyden bahseden Türk

sürelî yayın hayatlarına rağmen vilayetteki üretim yoğunluğunu ortaya koymaları bakımından önem arz ederler. Hükümetler, idareler veya siyasi partilere yönelik eleştirel yazılar ile propaganda metinleri üretilme ve basılmaya başlanır. Özellikle 1913'e kadar vilayette gayr-i müslim tebaanın üretimi de oldukça görünürdür. 1899 tarihli vilayet Salnamesine göre yaklaşık 1800 civarında bir Rum nüfusuna sahip olan Kastamonu'da Mehmet Serhat Yılmaz *Kastamonupolis*⁷ adında Rumca bir gazetesinin çıkarılmasının amaçlandığını söyler. Ancak Gazetenin herhangi bir sayısına rastlanmaz. Vilayetteki yayın çeşitliliği açısından bir diğer sıra dışı örnek ise *İştirak*⁸ gazetesidir. Gazete Osmanlı Devleti'nin ilk sosyalist gazetesidir. Vilayete sürgün edilen Hüseyin Hilmi ve arkadaşları tarafından Kastamonu'daki matbaada basılmaya çalışılmış ancak uzun süreli bir yayın hayatı olmamıştır. Gazetenin buradaki önemi ise payitahta en yakın vilayetlerden biri olan Kastamonu'nun

gazetesidir" yazmaya başlamıştır. Sahibi Yusuf Niyazi Bey'in Bursa'ya gidişiyile gazete yayın hayatına tamamen son vermiştir.

⁴ Gazete 1 Mart 1325(1909) ve 8 Mayıs 1325 tarihleri arasında iki ay gibi kısa bir süre çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi Ahmet Hayrettin Bey'dir. Serbaz 9. sayısındaki "Valiler", 11. Sayıdaki "Vali Ömer Ali Bey'e Açık Mektup" ve 13. Sayıdaki "Vali Ömer Ali Bey'e Açık Mektup" vilayetin valisine yönelik olarak getirdiği eleştiriler nedeniyle vali tarafından mahkemeye verilmiştir. Ayrıca vali gazetenin basın kanununa aykırı olarak çıktığına yönelik vali tarafından Dâhiliye Nezaretine şikâyet edilmiştir. Bu olay üzerine Köroğlu gazetesi basın özgürlüğünü yasayı kullanarak kısıtladığı için valiyi eleştirir. Vali Ömer Bey tarafından her iki gazeteye de hakaret davası açılır. Köroğlu davada suçsuz bulunurken Serbaz suçlu bulunarak kapatılır. Serbaz İttihat ve Terakki Partisi yanlısı bir gazetedir. Ancak bu erken döneme rağmen devlet kademelerinin basının üzerindeki etkisini göstermesi bakımından bu olay kayıtlara geçmiş önemli bir örnektir. Bu dönemlerden itibaren Meşrutiyet'in yarattığı olumlu havanın basına yansımalarının yine de merkezin etkisi dâhilinde olduğu iddia edilebilir.

⁵ Kastamonu'da dava vekili olan Mehmet Suphi Bey'in öncülüğünde 1908 yılında çıkarılması düşünülen bir gazetedir. Kastamonu Vilayet Matbaası'ndan basılması için ruhsat talep edilmiştir. Ancak herhangi bir nüshası elde değildir. Basılıp basılmadığı da kesinleşmemiştir.

⁶ Kısa süreli olarak Aralık ve Ocak 1326 (1910) tarihinde çıkarılmıştır. Nazikter'in kapanışının ardından yine Yusuf Niyazi Bey'in çabasıyla çıkarılmıştır.

⁷ Rumca olarak yayınlanması düşünülen bir gazetedir. Nokolaidi adlı bir kişinin öncülüğünde çıkarılması amaçlanmıştır. (Yılmaz, 2008, s. 92)

⁸ Osmanlı Devleti'nin ilk sosyalist gazetesi olan *İştirak*'in ilk otuz sayısı, Hüseyin Hilmi ve arkadaşları tarafından İstanbul'da çıkarılmıştır. Sonradan gazeteye dönüşecek olan dergi "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nın yayın organıdır ve yirminci sayısında "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nın beyannamesini yayınlamış ve kapatılmıştır. Gazete çeşitli adlarla yayın yapmaya devam etmiş ve toplam otuz üç sayı yayınlamıştır. Hüseyin Hilmi ve arkadaşlarının Sinop'a sürgün edilmesinin ardından ise tamamen kapatılmıştır." (Yılmaz, 2008) Kastamonu vilayetine sürülen Hüseyin Hilmi ve arkadaşları *İştirak* gazetesini Kastamonu'da da basmak istemişlerdir. Bir sayı basıldığı düşünülmektedir. Gazetenin İTC karşıtı olduğu anlaşılınca karşılaştıkları sert tepki nedeniyle şehirden ayrılmak zorunda kalmışlar, kısa bir süre sonra ise Hüseyin Hilmi İstanbul'da öldürülmüştür.⁸ (Ozanoğlu, 1963) Ancak adı geçen sayı elde değildir.

geleneksel Osmanlı siyasetinde sürgünler üzerinden merkezle girdiği ilişkiyi örneklemesidir. Bunun yanında yayınların sadece merkezin domine ettiği üretimler olmadığını en azından farklı düşüncelere sahip isimlerin sürgün de edilseler üretim yapmaya devam etmeye çalıştıklarını gösterir.

Meşrutiyet'in ilk yıllarında görülen yoğun yayıncılık faaliyeti özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte resmi vilayet gazetesi ve *Köroğlu* gazetesinin üretimine evrilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu hezimet yayın hayatında yeni bir canlanmanın görülmesine neden olur. İttihat ve Terakki yönetimini eleştiren *İbret*⁹ gazetesi ve bu dönemde yeniden basılmaya başlanan *Zafer* gazetesi gibi yayın organlarının yanında eski yönetime yoğun eleştiriler getirip Millî Mücadele'yi de destekleyen *Açıksöz*, *Türkiye*¹⁰, *Türkeli*¹¹ gibi gazeteler yayın hayatında belirmeye başlar. Aynı zamanda İttihat ve Terakki yönetiminin çöküşü ile yayın hayatına son veren *Köroğlu* gazetesini destekleyen ve *Köroğlu* gazetesinin devamı olduğunu ilk sayısında duyuran *Yeşil Ilgaz*¹² gazetesi de

⁹ Gazete eski milletvekillerinden *Köroğlu* gazetesinin de sahibi olan Besim Bey tarafından yayınlanması düşünülmüş bir gazetedir. M. Ziyaeddin Demircioğlu tarafından "Halkımızı aydınlatmak ve memleketi dedikodu ve çekişmeleri önlemek maksadıyla İbret adıyla haftalık siyasi bir gazete çıkarmaya karar verdik..." denilmiş ve onun adıyla valiliğe başvurulmuştur. Ancak vali dilekçeyi 25 Mart 1919 tarihine kadar bekletmiş ve gazeteyi çıkarmaya çalışanları İttihatçılığı yeniden canlandırmaya çalışmakla suçlayarak, çıkarılması durumunda gazetenin kapatılacağı bildirilmiştir.⁹ (Yılmaz, 2008, s. 88) Merkezi yönetimdeki değişimin ve İttihat ve Terakki'ye duyulan güven kaybı basın üzerinden de doğrudan hissedildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁰ Gazete Ağustos 1337(1921) yılında çıkarılmaya başlamıştır ancak nüshaları tamamı elde bulunmadığı için hangi yıllarda yayınına son verdiği bilinmemektedir. Gazetenin sahibi ve mesul müdürü Vezirzade Burhanettin Ali Bey'dir. Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basılmıştır. Demircioğluna göre (1973) tam olarak kaç sayı çıkarıldığı veya ilk basımının tam olarak hangi tarih olduğu kesin olarak bilinmeyen gazetenin üçüncü sayısı Kastamonu'da ikinci sayısı ise İstanbul'da Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda bulunmuştur. (Demircioğlu, 1973, s. 80)

¹¹ 1921 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Nüshet Haşim Sinanoğlu tarafından çıkarılan gazete Demircioğlu'na (1973) göre hem *Açıksöz*'ün gördüğü ilgi hem de İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya gelmemesi nedeniyle çıkarılmıştır. (s.82)

¹² 24 Kasım 1334(1918) ve 20 Şubat 1335(1919) tarihleri arasında yayınlanmıştır. *Köroğlu* gazetesinin kapanmasının ardından İsmail Habib Sevük tarafından 14 sayı çıkarılmıştır. "Yeşil Ilgaz bundan sonra *Köroğlu*'nun devamıdır ve gazetede ufak tefek sorunlar yaşanmasına rağmen on yıllık bir basın hayatından sonra yerini Yeşil Ilgaz gazetesine bırakmıştır"¹² (Yeşil Ilgaz, 1334) denilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona erip Millî Mücadele'nin henüz başlamadığı dönemde çıkarılan gazete 17 Mart 1919 tarihinde kâğıt sıkıntısı nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır. Ancak kapanışında politik nedenlerin de etkili olduğu iddia edilebilir. Kastamonu Vilayet Gazetesi'nde bir ilanla halka duyurulmuştur. İttihat ve Terakki'nin yoğun biçimde eleştirildiği bu dönemde hem gazete hem de

vilayetin İttihat ve Terakki'ye olan tepkisini göstermesi açısından önemlidir. *Köroğlu* gazetesini de çıkaran önde gelen isimlerden olan İsmail Habib Sevük tarafından çıkarılan gazete vilayetteki tepkilerin ardından kapanmak zorunda kalır.

Gazetelerin yanında önem arz eden diğer süreli yayınlar ise dergilerdir.

Vilayetin ilk edebi üretimi de *Tiraje*'dir. İlerleyen kısımlarda çok daha ayrıntılı biçimde ele alınan *Tiraje* Meşrutiyet'in ilk yıllarında yayınlanmıştır. Derginin son kısmında bulunan "Bilmece vesaire" bölümüne gelen okuyucu cevapları ve teşekkürler derginin sadece Kastamonu merkezinde değil vilayetin tüm çeperine zaman zaman da Anadolu'nun farklı şehirlerine dağılıp okunduğunu gösterir.¹³

Tiraje örneği bu yayılımın vilayette basılan diğer gazete ve dergiler için de geçerli olabileceğini düşündürmektedir. *Tiraje* dışında Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında vilayette İttihat ve Terakki'nin kurduğu Türk Gücü Cemiyeti tarafından çıkarılması planlanan *Kurultay*¹⁴ dergisinden de söz edilebilir. Derginin çıkarılacağı *Köroğlu* gazetesindeki çeşitli haberlerde duyurulmakla birlikte bugün elde herhangi bir nüshası yoktur. Ancak İttihat ve Terakki cemiyetinin vilayetteki kültürel, ideolojik girişimlerini göstermesi açısından önemlidir. Millî Mücadele döneminin sonlarında

İsmail Habib Bey İttihatçılık yapmakla suçlanmış ve divan-ı harbe verilmek istenmiştir. Gazetede İsmail Habib hem kendi adıyla hem de "Ebu'l Madun" mahlasıyla yazılar yazmıştır. Gazetede bu suçlamalara karşı İTC'nin yayın organı olunmadığına dair açıklamalar yapılmıştır. Yanyalı İbrahim Bey'in uyarısıyla önce İstanbul'a ardından da bir ara İzmir'e geçmiştir. Yunanlılar tarafından tutuklanmak üzereyken Balıkesir'e kaçmıştır. Millî Mücadele'nin başlaması ve I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasıyla 1921 yılında tekrar Kastamonu'ya geri dönmüştür ve bu tarihten itibaren İsmail Habib Sevük öğrencilerinin çıkardığı *Açıksöz*'ün başyazarlık görevini sürdürmüştür. Bu dönemde burada yayınlanan yazıları Hâkimiyet-i Milliye, İkdam, Yeni Gün, Vakit gibi gazetelerde yayınlanmıştır. Merkezdeki dönüşümlerin vilayetteki yayıncılık dalgalanmalarına doğrudan etki ettiği yönündedir.

¹³ Bilmececelerin doğru cevabını verenlerin isimlerinin geçtiği bu kısımlarda adı geçenlerden bazıları: Sinop İdadisi muallimi Ahmet Faik Bey, İnebolu Kaymakamı Avni Bey, Çankırı İcra Memuru Ahmet Hamdi Bey, Safranbolu rüştiyesi muallimi Hakkı Bey, Safranbolulu Ekmekçiöğlü, İnebolulu Refik, Ermeni Mektebi 4. Sınıfından Ohannis Görđiyan, Konya'dan Tahirpaşazade Cevdet Tahir Bey, Adana'da Mühendis Suphi Bey, Beyrut İstinsaf Ceza memuru Hulusi Bey... vb.

¹⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulan Türk Gücü Cemiyeti'nin çıkarmayı düşündüğü derginin herhangi bir nüshası bulunamamıştır. Derginin çıkarıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak Köroğlu gazetesinin 2 Nisan 1330(1914) tarihli 254. sayısında yayınlanan "Millî Bir Bayram" başlıklı makalede ve 2 Nisan 1331(1915) tarihli 306. sayısında yayınlanan "Kastamonu'da Ergenekon Bayramı" başlıklı makalede derginin çıkarılacağı duyurulmuştur. (Kılıç, 2009, s. 24)

ise vilayette *Gençlik*¹⁵ ve *Doğu*¹⁶ dergileri basılır. İki dergi de edebiyatın yanında tarih, coğrafya gibi farklı sosyal konularda yazılar içerir. Millî Mücadele döneminde Kastamonu’da basılan ve özellikle bahsedilmesi gereken bir diğer dergi ise Sebilü’r-Reşad’dır. İlerleyen sayfalarda hakkında daha ayrıntılı bilgi verilen derginin üç sayısının Mehmet Akif’in Kastamonu’da bulunduğu iki ay süresince Kastamonu vilayet matbaasında basıldığı bilinmektedir. (Enginün, 2014, s. 130)

Vilayet basınında karşımıza çıkan çok sayıda isim Millî Mücadele’den sonra politik alanda veya yazın hayatında öne çıkmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Habib Sevük, Tahsin Nahit Uygur, Orhan Şaik Gökyay, Zeki Ömer Defne, Vasfi Mahir Kocatürk, Arif Nihat Asya, İhsan Ozanoğlu, Siyami Özel, Aziz Demircioğlu, Ahmet Talat Onay gibi isimler bunlardan bazılarıdır (Kılıç, 2009, s. 54). Aynı zamanda Millî Mücadele döneminde İnebolu limanında başlayıp Çankırı ve Kastamonu üzerinden Ankara’ya ulaşmak amacıyla yolu vilayetten geçen Mehmet Akif, Yakup Kadri, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Kemal Tengirşek, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Tunalı Hilmi, Hamdullah Suphi, Eşref Edip, Bertha Gaulis (Tezcan, 1996, s. 285) gibi çok sayıda isimden söz edilebilir. Bu isimlerin de vilayetteki

¹⁵ Dergi 17 Ekim 1336(1920) ve 30 Haziran 1337(1921) tarihleri arasında Kastamonu Gençlik Kulübü tarafından on beş günde bir çıkarılmıştır. Sahibi ve mesul Müdürü Ahmet Hulusi Bey (Kıral)’dır.

¹⁶ Doğu dergisi 1 Ocak 1922 ve 15 Nisan 1338(1922) tarihleri arasında yayınlanmıştır. Dergi sekiz sayı yayınlanmıştır. Sahibi Abdülahad Nuri, Mesul Müdürü ise İsmail Hakkıdır (Uzunçarşılı). Başlığının altında “Doğu’dan gelmişiz batıya doğru bize yol göstermiş güneşle ay” yazılı olan derginin ana amacı olarak “memleketi” yani Kastamonu vilayetini tanıtmaktır. Vilayetin diğer livaları olan Sinop, Bolu, Çankırı, Amasya, Karabük-Safranbolu hakkında tarihi veya coğrafi makaleler içermektedir. İsmail Hakkı’nın dergideki etkisi nedeniyle edebi bir dergiden ziyade kültürel tarihi bir dergi özelliği gösterir. Ancak Milli Mücadelenin son dönemlerinde Büyük Taarruz’un hemen öncesinde çıkarılması nedeniyle, dergi propaganda amacı taşıyan şiirler de içerir. Doğu dergisinin en ilginç yönlerinden biri ise Yusuf Kemal Tengirşek’in kardeşi de olan derginin sahibi Abdülahad Nuri Bey tarafından kaleme alınan “Unutulmuşlar” (s.3-4-7) başlıklı tefrikadır. Unutulmuşlar Türk Edebiyatı Tarihlerinde öncelikli ortak kıstas olarak belirledikleri dil ve dilin sadeleşmesi meselesini, vilayette konu edinen ilk metindir diyebiliriz. Tefrikada eski Türkçe kelimeler, sarf ve nahiv gramer geleneğine göre verilerek öğretilmeye çalışılmakta ve dilin sadeleşmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. “Osmanlı Türkçemiz şuyudesini bozmayan söylenmesi kolay Arapçasından yumuşak oldukları halde Arapçasını kullana kullana unuttuğumuz öz sözlerimizi toplayalım. Yavaş yavaş bunları öğrenip söyleyelim sonra nasıl yazılacaklarını yine ulemamıza bırakalım.” (AbdülahadNuri, 1922, s. 1) Bu tarihe kadar Türkçülük akımının etkisi altındaki metinler de dâhil olmak üzere dilin sadeleşmesi ve Öztürkçe ibarelerin kayıt altına alınmasına yönelik herhangi bir çaba veya tartışma bulunmamaktadır.

kültürel ortam üzerinde etkili olduğu söylenebilir. İsmail Habib Sevük, Arif Nihat Asya, Orhan Şaik Gökyay gibi Kastamonu’da çalışan veya eğitim alan isimlerden bazıları merkezi söylemin yeniden kurulumu sürecinde Cumhuriyet döneminin yeni merkezi olan Ankara’da beliren yazın hayatına katılırlar. Sadece Kastamonu vilayetinde böylesine yoğun bir kültürel üretimle karşılaşılırken Türk edebiyatı tarihleri dönemi, büyük oranda İstanbul, Selanik ve Cumhuriyet döneminden sonra Ankara’da üretilen malzeme üzerinden açıklama eğilimindedir. Diğer bir deyişle kültür merkezleri belirleyici konumundadır.

Edward Shils(1975) *Center and periphery, essays in macrosociology* başlıklı çalışmasında merkez kavramını toplum üzerinden açıklar. Ona göre “toplumun yapısında elitler tarafından, toplumun inanç ve değerlerine göre belirlenen bir merkez bulunur. Merkez veya merkez alanı olarak adlandırılan bu alan toplumu yöneten semboller, değerler ve inançların çalışma düzeninin merkezidir” (Shils, 1975, s. 3). Shills bu tanımlama ile merkezi sadece mekânla açıklanabilen bir kavram olmaktan çıkarıp toplumu yönetme imkânı veren zihinsel bir süreç haline getirir. Ekonomi, statü sistemi, politika, üniversite, dini kurumlar gibi kurumsal ağların(*network*) birlikte işlediği merkez alanı belli bir otorite, tek bir kişiden veya gruptan oluşan bir elit tarafından yönetilir. Elitlerin toplum ile ilgili aldığı kararlara ise “merkezi değer sistemi” (*the central value system*) adı verilir (Shils, 1975, s. 4). Bu çalışmada ele alınan entelektüel üretim değerlendirilirken de Shils’in kavramsallaştırdığı merkez-çevre tanımından yola çıkarak, özellikle elit bir grup tarafından belirlenen, toplumsal değer, inanç ve semboller üzerinden oluşturulmuş zihinsel bir merkez-çevre tanımı kullanılmıştır. Merkezin alanı fiziksel bir mekânla değil zihinsel bir söylem alanıyla belirlenmektedir. Merkezi söylemi paylaştığı sürece bir metnin hangi şehirde veya kim tarafından yazılmış veya basılmış olduğunun bir önemi yoktur. Söylem merkezin

içinde veya dışında konumlanır. Kastamonu’da basılan bir yazı veya şiir merkezin alanına dâhil olabilirken İstanbul’da yazılan başka bir metinse bu alanın dışında kalabilmektedir.

Shils’in kavramsallaştırmasından hareketle edebiyat tarihi de merkezi değerler sisteminin sınırlarını, kıstaslarını belirlediği yapılardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira merkez dışında yazılan eserlerden veya taşradan gelip merkezde yazan isimlerden söz edilse de çalışmalar merkezi değerler sistemine uyum gösterdikleri ölçüde edebiyat tarihinin bir parçası olabilirler. Millî edebiyatın¹⁷ gelişimi büyük oranda İstanbul odaklı bir çizgi izler. Karşılaşılan malzemenin edebiyat tarihi literatürünün ortaya koyduğu millî edebiyat sürecine, dönemin başlangıcı, gelişimi, ana özellikleri ile olan bağı da yine benzer merkez çevre sınırları içerisinde kurulmaktadır.

Merkez odaklı bir kurulum göstermesiyle de bağlantılı olarak edebiyat ve çevredeki halk arasındaki ilişki millî edebiyat tarihlerinde de karşımıza çıkan en belirgin tartışma konularından biridir. Başlangıcından itibaren millî edebiyatın kendisinden önce gelen edebi geleneklerin aksine bir elit edebiyatı olmadığı fikri öne çıkmaktadır. Klasik edebiyatın aksine halktan kopuk olmayan, halka doğru yönelmiş, onun anlayabileceği bir dille onu anlatan bir edebi üretim olarak ortaya konur. Nesime Ceyhan da “Millî Edebiyat Devrinde Hikâye ve Roman(1911-1923)” başlıklı yazısında millî edebiyatın ilk kez elit İstanbul’dan çıkıp “Anadolu gerçeğine”, “küçük insanın dünyasına” (Ceyhan, 2013, s. 364) açılmış edebi üretim olduğunu söyler. Bu inişin, açılmanın gerçekleşmesi için ise millî edebiyatçının merkezden çıkıp halkla doğrudan etkileşime girmesi gerekir. Uzun ve yıkıcı savaşların ardından İstanbul’un işgali ve Anadolu’daki işgaller edebiyatçıların halkı görmesini, onunla

¹⁷ Bu süreç içerisinde Osmanlı ve Türk kelimeleri birbirinin yerine geçecek biçimde kullanılmaktadır. Bu nedenle millî edebiyat tabiri ile incelenen malzemede Osmanlı, Müslüman, Türk bir milletin edebiyatını kastedilmektedir.

konuşmasını yani tanışmasını sağlar. Ancak bu etkileşim, edebiyatla halk arasındaki mesafeyi daraltmak değil millî bir edebiyat kurma süreci içinde halkı bir millet olarak yeniden üretmek anlamına gelir.

Edebiyatın halka yönelişine dair karşımıza çıkan iddianın bir diğer yönü ise “yeni edebiyat” ile Osmanlı ile özdeşleştirilen klasik edebiyat ve Servet-i Fünûn edebiyatı arasındaki bağların koparılmak istenmesidir. “Yeni Lisan” makalesinde “Ancak zevk ve şehvet, riya ve temellük mevzularına layık olan o süslü lisanı, beş asırlık bir mantıksızlığın, bir tuhaflığın doğurduğu dünkülerin lisanını terk edelim. Esaslarıyla kaideleriyle yaşayacak olan Türkçemizi yazalım” (Enginün, 2014, s. 762) diyen Ali Canip Yöntem’in söylediklerini alıntılaman İnci Enginün Türkçe’nin bir milletin dili haline gelebilmesi için sadece Arapça ve Farsça yapılardan değil aynı zamanda “doğulu” düşünme biçimlerinden de sıyrılması gerektiğini söylemektedir. Katmanlı, dini-tasavvufi, metafizik göndermelerle yüklü, biçim ve ses kaygısı güden yazın geleneği aynı zamanda Avrupa merkezli Şarkiyatçı (Said, 2014) söylemi hatırlatır biçimde “mantıksızlığın, şehvi olanın” alanına tekabül eder. Dîvan edebiyatının bütünüyle payitahtta üretildiği ve sadece buradaki elit zümre tarafından anlaşıldığı fikri yaygın bir kanaat halindedir. Sadece kullandıkları sade dil ile değil aynı zamanda kimlikleriyle de millî edebiyatçıların halka yaklaştığı söylenir. Yine Enginün “Bir balıkçının oğlu olan Mehmet Emin’in Türk Yunan savaşından itibaren toplumun ihtiyaç duyduğu ses” (Enginün, 2014, s. 575) olduğunu söylerken aslında millî edebiyatın bir elite değil halkın içinden bir sesle başladığını ortaya koymaya çalışmaktadır. İsmail Habib Sevük ise “O zaman bütün münevverlere hâkim olan Servet-i Fünûn edebiyatını ancak mahdut güzideler anlayabiliyordu. Hâlbuki bu harbi yapan Mehmetçiğin de anlayabileceği şiirler yazılmak lazım değil mi idi ?” (Sevük, Tanzimattan Beri, 1944, s. 307)diyerek bir yandan da savaş dönemlerinde

üretilen edebiyatın, millî edebiyat ile halk arasındaki bağı sağlayan en önemli unsurlardan biri olduğunu vurgulamış olur. Zira Birinci Dünya Savaşı sırasında üretilen edebiyatla daha çok “millî kimlik ve buna bağlı olarak gelişen milli kültürün o ana kadar ihmal edilmiş yönlerini geliştirmeye odaklanılmıştır” (Koroğlu, 2010, s. 36). Kastamonu vilayetinde yayınlanan edebi ürünler de bu savaşlardan, savaşların değişen şartlarından ve sonuçlarından doğrudan etkilenmiştir. Edebiyatın konusu büyük oranda Anadolu ve Anadoluğunun hayatı olmuştur. Ancak konulardaki değişim elitler ve halk arasındaki mesafenin daraldığı anlamına gelmez.

Akıma mensup olan veya olmayan isimlerin millî edebiyat olgusuna bakışları oldukça çeşitlidir ve zaman zaman edebiyat tarihinin genel iddialarının dışındadır. Örneğin Rıza Tevfik Bölükbaşı millî edebiyatın da aslında kendinden öncekiler gibi İstanbul’un kültürel alanını muhatap alan diğer bir değişle “merkezi değer alanının” kendisi için belirlediği, kendi içine kapanan bir edebi anlayış olduğunu iddia eder. “Türk ruhunun hoşlanabileceği estetik duygulara, güzelliğe gelince; İstanbul’dan başka hiçbir yerde bunların zevkine yakınlık duyan, duyabilen adamlar bulunmadığını size hemen hemen temin edebilirim” (Ünaydın, 1972, s. 135) diyen şair halk şiirlerini yeniden yazmasıyla ünlüdür. Hem dil konusunda hem de edebi konularda yeni hareketin “disiplinsiz ve kanun dinlemez” olduğunu söyler. Bu nedenle kendine özgü bir sisteme sahip olduğunu söylediği “halk şiirinin” yeni İstanbullu millî edebiyat ile bağ kuramayacağını tam da bu nedenle halktan uzak olduğunu iddia eder. Akımın önde gelen ideoloğu Ziya Gökalp ise “... aydın zümre ile halk arasındaki kopukluk, medeniyeti bilen “tehzip” görmüş aydınların, işlenmemiş millî kültürü taşıyan halka giderek onu “tehzip” etmeleri suretiyle ortadan kalkabilecektir” (Emil, 1998, s. 191) diyerek aslında merkezi değer sistemine halkın nasıl dahil edileceğine dair öneride bulunmaktadır. Emil bu alıntıyı yapıp,

Gökalp'in millette gizli ve saf halde bulunan "harsı" bulup çıkaracak olan "güzideler" fikrini açıklarken millî edebiyatın elit zümre ile kurduğu ilişkiye değinmez ancak halka gitmek ve ondan bir millet ortaya çıkarmak bir görev olarak elit zümrenin yok olmadığı tersine çok daha aktif olduğu bir süreçtir.

Merkezi değer alanını üreten ve yayılımını sağlayan elitler fiziksel mekândan azade olarak yani nerde doğdukları ve büyüdükları, yazdıkları değil merkezi söylem alanı ile kurdukları ilişki açısından merkezin içindedirler. Merkezi değer sistemini üretir ve yayılımını sağlamaya çalışırlar. İstanbul'dan Kastamonu'ya sürgün ve savaş gibi çeşitli sebeplerle gelen Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Yakup Kadri gibi millî edebiyat ile özdeşleştirilen yazarlar, diğer bir deyişle elitler vilayetin millî edebiyat söylemine eklenmesinde bizzat etkinlik göstermiştir. Bu nedenle hem bu üç isme ait hem de onlar aracılığıyla Kastamonu'da basılan yazı ve şiirler merkezi değer sisteminin içindedirler. Süleyman Nazif tarafından 1910-1911 yıllarında, Mehmet Akif tarafından 1921 yılında ve yerel isimler tarafından Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan eserler millî edebiyat söylemine katılır. Bu anlamda merkezin merkez dışında yazılması süreciyle karşılaşılır. Mekân sembolik anlamda önem arz etse de anlatı, alanı ve sınırlarını belirler. Bu nedenle aynı mekânda hem merkezi söylemleri kullanan hem de bu söylemlerden ayrılan bir malzeme ile karşılaşılabilir. Merkez içinde çevreyi, çevre de merkezi üretir. Geçirgen, heterojen, aynı anda farklı kültürel, edebi anlayışların birlikte işlediği bu süreç muhtemel ki sadece Kastamonu'ya özgü değildir. Ancak bu çalışma yukarıda da değinilen millî edebiyat denince akla gelen edebiyat ve halk arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaç edinen genel tartışmaları da akılda tutarak Kastamonu'daki süreci ortaya koymaktadır.

Bu tez çalışması bir giriş, iki ana ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Birinci bölüm İstanbul'dan Kastamonu'ya gelerek burada yerel medyaya aktif olarak

katılan Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Yakup Kadri gibi yazarların edebi ve kültürel üretimine odaklanmaktadır. Bu isimlerden biri olan Süleyman Nazif de ikinci Meşrutiyet'in ardından yaşanan yeni edebi alanda yerel entelektüellerin millî edebiyat söylemine katılımını sağlamaya çalışır. Şair vilayette kaldığı dönemde çıkarılan *Tiraje* adlı dergide sadece bir yazar olarak değil editör olarak da Osmanlı milleti ve vatanı kavramlarını geçmişleriyle ve bir öteki üzerinden kurmaya çalışır. Kastamonu vilayetinin ulusçuluk söylemini ilk kez duyduğunu iddia etmek elbette mümkün değildir. Ancak Süleyman Nazif'in bizzat varlığı çok daha doğrudan bir etkileşimi söz konusu hale getirmiştir. Zira bu dergide basılan şiirler ilerleyen dönemlerde yeniden basılmaya ve etkilemeye devam eder. Şair 1910-1911 yıllarında İstanbul ve Selanik'te kaleme alınmış yazı, şiir ve eleştirileri basarken bir yandan da çoğunluğu vilayetteki öğretmen ve öğrencilere ait olan yerel yazı ve şiirlere de dergide yer verir. Bu dönemde millî edebiyat söylemi, Batı edebiyatından tercüme edilen, Aydınlanma söylemi odaklı metinlerin yanında büyük oranda savaşıardan beslenir. Özellikle Rusya ile yapılan ve büyük kayıplarla sonuçlanan 93 Harbi(1877-1878) ve Yunan bağımsızlık savaşının bir parçası olan Girit(1909) hakkında yazılan yazı ve şiirler bu bağlamda öne çıkar. Özellikle Girit'in kaybedilmesiyle aynı yıl basılması nedeniyle dergide bu konuda yazılmış çok sayıda yerel malzemeyle karşılaşılır. Millî edebiyat söyleminin üretiminde etkili olan, Süleyman Nazif'e ait olan veya onun basmayı tercih ettiği İstanbul ve Selanik kaynaklı malzemedeki milletin geçmişi kurulurken Osmanlı tarihi kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda savaşlardaki düşman yani öteki de milli edebiyat söyleminin belirgin olduğu yazı ve şiirlerin konularından biridir. Ancak *Tiraje*'de basılan yerel yazı ve şiirler ağırlıklı olarak Servet-i Fünûn etkisindedir. Şairin kendisinin de bir parçası olduğu akım yerel isimleri etkilemeye devam eder.

Tiraje Kastamonu vilayetinde millî edebiyat örneklerinin görüldüğü ilk edebi alandır. Mehmet Emin gibi öne çıkan isimlere dergide rastlanmaz ancak *Tiraje*'de Osmanlı milleti, vatanı fikri üzerine kurulu yazı ve şiirler bulunur. Bu durum Süleyman Nazif'in Osmanlıcı oluşuyla açıklanabilir. Vatan ve millet fikrinin ne olduğunun yanında Osmanlı milletinin tarihide dergide öne çıkan vurgulardandır. Özellikle "Nöbetçi" başlıklı tefrika edebi anlamda tarihi olaylar üzerinden millî kimliği inşa etme çabasının önemli bir örneğidir. Tefrika tarihte kazanılan savaşların verdiği gurur kadar, kaybedilen savaşlar da önemli önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle 93 Harbi üzerinden savaşın kaybedilmesine rağmen Osmanlı askerinin büyük bir vatanseverlikle ve kahramanca savaştığı fikri verilmeye çalışılır. Bu sayede savaş teknik yetersizlikler nedeniyle kaybedilmiş olsa da Osmanlı milleti idealinin kazandığı fikri verilmeye çalışılır. Öteki de bu kurulumun en önemli unsurlarından biridir. Muhatapta, uzun bir süre öteki olarak karşımıza çıkan Ruslardan ve tüm diğer düşmanlardan intikam alma hissiyatı yaratılmaya çalışılır. Ancak millî edebiyat söylemi farklı edebi anlayışlarla birlikte çok daha heterojen bir söylem alanında ortaya çıkar. Dergide basılan yazı ve şiirlerin çoğunluğu da farklı edebi söylemleri paylaşmaktadır. Özellikle Servet-i Fünûn edebiyatı ve klasik edebiyatın etkileri belirgindir. Hem İstanbul kaynaklı malzeme hem de yerel yazı ve şiirler için geçerli olan bu durum aslında dönemin tek bir edebi anlayış olarak değil çok daha geçirgen bir kültürel ortam olarak değerlendirilmesinin daha doğru olabileceğini göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde karşılaşılan, çoğunluğu yerel malzemedен oluşan kültürel ortamda ise istisnai biçimde tekil bir söylem belirir. Bu dönem ağırlıklı olarak propaganda edebiyatı ile birlikte ilerleyen bir millî kimlik kurulumu süreci olarak yorumlanabilir. Basın üzerinde sansürün etkili olduğu söylenebilir

(Köroğlu, 2010, s. 63). Büyük oranda edebi malzeme üzerinden incelenen dönem üzerinde hem *Tiraje*'deki millî edebiyat söyleminin hem de İstanbul'daki basın yayın dünyasının etkili olduğu söylenebilir. Basılan malzemede milletin geçmişini kurarken Osmanlı tarihini kullanma ve bu kurulumu bir öteki üzerinden inşa etme anlayışının bu dönemde de devam ettiğini görmek mümkündür. 93 Harbi'nin etkisi devam ederken Balkan Savaşları kullanılan tarihi kaynaklardan bir diğeri olarak belirir. Türklük ve İslam birlikte kullanılan iki kavramdır ancak Türkçülük, Turancılık akımlarının Mehmet Emin, Ziya Gökalp gibi önde gelen isimlerine ya da Ömer Seyfettin, Ali Canip gibi *Genç Kalemler*'de öne çıkan yazarlara ne *Tiraje*'de ne de *Köroğlu* gazetesinde rastlanmaz. Özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde, vatani ve milleti uğruna “canını, evladını, malını” feda eden Türk/Osmanlı milletin bir parçası olduğunun bilincinde olan birey inşa edilmeye çalışılır.

Süleyman Nazif gibi Kastamonu'ya gelen ve burada üretim yapan bir diğeri isim olarak karşımıza Mehmet Akif Ersoy çıkmaktadır. Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinde Kastamonu'ya gelen Mehmet Akif'in tez dâhilinde incelenen şiir ve vaazlarında karşımıza çıkan millî edebiyat söyleminde İslam vurgusu diğeri malzemelere oranla çok daha belirgindir. Şair 1920 Ekim, Kasım ve Aralık aylarında Kastamonu'da kalarak camilerde, kiraathanelerde, sokaklarda halkla konuşarak propaganda faaliyetinde bulunur. Kendisi şehirden ayrılıp Ankara'ya gittikten sonra da şairin ailesi Kastamonu'da kalmaya devam etmiştir. Saadettin Yıldız da şairin, ailesini ziyaret etmek için şehre gelip gittiği süre boyunca Arif Nihat Asya gibi şehirdeki genç entelektüellerle ve *Açıksöz* gazetesiyile ilişkisini sürdürdüğünden söz eder (Yıldız, 1997, s. 138). İstiklal Marşı'nın *Sebilü'r-Reşad*'tan sonra henüz kabul edilmemişken ilk kez Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesinde basılması da bunun göstergelerinden biridir. İşgalin de etkisiyle İslam milleti olma, Hristiyan Avrupa

medeniyetine karşı birlikte hareket etme vurgusu şairin şiirlerinde öne çıkar. Mehmet Akif de İslam milletinden söz ederken Osmanlı tarihine ve padişahlara göndermelerde bulunur. Mehmet Akif'te öteki, düşman olarak ise karşımıza Avrupa devletleri çıkar. Anadolu işgalleri Sömürgeci Avrupa yayılımının bir parçası olarak yorumlar. Özellikle vaazlarında halkı Avrupalı devletlere ve onların sömürgeci uygulamalarına karşı bilinçlendirmeye çalışır. Türk- İslam birliği ve sömürgecilik karşıtı söylem üzerinden millî bir bilinç oluşturmaya çalışan Mehmet Akif hem gençlerle kurduğu edebi etkileşim hem de faaliyetleriyle Kastamonu vilayetinin millî edebiyat söylemine katılımında en etkili figürlerden biridir.

Tez dâhilinde ilk bölümün son kısmında ise Yakup Kadri'nin Kastamonu vilayeti üzerinden Ankara'ya yaptığı yolculuk sırasında yazdığı günlükler incelenmiştir. Yazılar edebiyat ve halk arasındaki mesafe ve elitlerin rolü konusunda kurduğu olumsuz Kastamonu imajı ile merkez taşra ilişkisi konusunda daha derinlikli bir tartışma yürütmemize imkân tanımaktadır. Yakup Kadri yazılarında halka inen bir aydın olarak konuşmaz. Kastamonu ile arasında duyduğu “hiç kapanmayacak” bir mesafeden söz eder. Yazılarında vilayet her aşamada İstanbul ile karşılaştırılır. Hem millî bilince sahip olmaması, hem de kültürel, antropolojik olarak yetersiz ve geri kalmış olarak tanımlanması nedeniyle olumsuzlanır. Vilayet, sosyal yaşantısı, dilinin kabalığı, hem erkeklerin hem de kadınların fazla erkeksiliği, dinî pratiklere bağlılığı gibi kıstaslara göre ideal dışı bir Anadolu ve Anadolulu tasviri olarak çizilir. tüm bu tanımlama biçimleri Kastamonu'nun Yakup Kadri'nin gezi yazılarında sömürgeci söylemleri hatırlatan bir merkez alanı içinden değerlendirildiğini iddia etmemize imkan tanır. Bu durum bize Partha Chaterjee'nin Avrupa dışı modernleşmeyi deneyimleyen toplumların “modernleşip Avrupa'dan özgürleşmeye çalışırken diğer yandan da kendilerini ve halklarını Avrupa'dan edindikleri aydınlanmacı söylemleri

kullanarak tanımlamaya devam edişleri[ni]” (Yavuz, 2014) , diğere bir değişle “merkezi söylemlerin içinde sıkışıp kalmalarını” hatırlatır. Yakup Kadri için de burada benzer bir durum söz konusudur. Kastamonuluları bir “ecnebi” gözüyle ve Avrupalıların doğuyu tanımladığı biçimde tanımlayarak Chaterjee’nin sözüne ettiği söylem alanına sıkışarak üretir. Yine de Yakup Kadri kurmaca anlatılarında da olduğu gibi (Moran, 2015) olumsuz temsil üzerinden dahi dönüştürülmesi gereken bir hedef olarak gösterdiği milleti kurmaya devam etmektedir. Bir anlamda halk millî edebiyatın sadece muhatabı değil en önemli unsurudur. Aslında aydın sadece halka yönelmez aynı zamanda kendisini oluşturmak için de ona ihtiyaç duyar. Bu nedenle olumlu veya olumsuz tüm unsurlarıyla Anadolu’yu konu olarak ortaya koyarken millî edebiyat idealinin özellikleri, millet ve vatan da edebi sahnede belirmiş olur.

Ancak özellikle payitahttan Kastamonu’ya gelen Süleyman Nazif, Yakup Kadri ve Mehmet Akif gibi isimlerin yazılarıyla yan yana basılan yerel entelektüel malzeme zaman zaman millî edebiyat söyleminden ayrışır. Bu durumun bir nedeni söylemin “gecikerek”¹⁸ vilayete gelmesiyken bir diğere nedeni ise özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın sonundaki işgal döneminde merkezi söylemden ayrışan, merkezin dışından bir gözle yönetim merkezine bakan ve onu eleştiren bir malzemenin basılma imkânı bulmasıdır. Aynı dönemde İstanbul’da da yönetimin eleştirildiği bir edebi üretimle karşılaşılır. İttihat ve Terakki yönetiminin güçlü olduğu dönemlerde basılma imkânı bulamayan bu muhalif malzeme de merkezi söylem alanının dışındadır.

Kastamonu’da da genç şair Arif Nihat Asya gibi İstanbul’da üretilen bu söylemlerden etkilenenlerle karşılaşılabilir. İttihat ve Terakki’yi eleştiren, kayıp ve işgallerle ümitsizliğe ve karamsarlığa düşen bu gençlerin savaşı ve sonrasındaki

¹⁸ Burada kullanılan gecikme kavramı ile Gregory Jusdanis’in “gecikmiş modernleşme” olarak adlandırdığı Avrupa’dan etkilenerek modernleşen Yunanistan, Osmanlı Devleti, İran, Çin gibi dünyanın çok çeşitli ülkelerindeki modernleşme deneyiminin mutlaka merkezin yani Avrupa’nın bir adım gerisinde gerçekleşeceği fikri kastedilerek kullanılmıştır. Bu bağlamda Kastamonu’daki süreç de İstanbul’dan gecikerek gerçekleşmektedir. (Jusdanis, 1998)

atmosferi tanımlama biçimleri de benzer duyguların öne çıkışıyla olur. Mehmet Akif Açıksöz gazetesinde “Ye’is Küfürdür” başlıklı şiirini yayınlarken de işte Arif Nihat Asya gibi gençleri muhatap almakta ve onları bir İslam milleti fikri etrafında toplamaya çalışmaktadır. Ancak aynı zamanda Hüsnü Açıksöz gibi merkez tarafından savaşta insan kaynağı olarak, savaş dışında ekonomik olarak sömürülen ve buna rağmen beğenilmeyen bir öteki olduğunun farkında olan ve İstanbul’u eleştiren başka gençler de söz konusudur.

Çalışmada yer alan son kısım da *Açıksöz* gazetesinde basan yukarıda söz ettiğimiz Hüsnü Açıksöz’ün makalelerinden oluşmaktadır. Yerel malzemenin incelendiği bölümün son kısmını oluşturur. Yakup Kadri’nin makaleleri gibi edebi olmayan bu yazılar dönemin heterojen söylemlerini ve basınına ortaya koyması açısından önemlidir. Aynı zamanda Hüsnü Açıksöz bir Sultani öğrencisidir ve Anadolu’da alınabilecek en modern eğitimi almıştır. Fransızca bilen, Avrupa hakkında bilgi sahibi olan bu isim Birinci Dünya Savaşı’na da katılması nedeniyle dönemin temsilcisi, tüm bir propagandanın doğrudan muhatabıdır. Yukarıda da değinildiği gibi onun yazılarında bir öteki olarak İstanbullu entelektüeller tarafından beğenilmediğini, yetersiz bulunduğunu bilen ancak ekonomik olarak sömürüldüğünün, savaşlarda öne sürüldüğünün bilincinde olan bir taşralı sesi işitilir. Yazılar Birinci Dünya Savaşı’nı, savaş sayesinde tanışılan İstanbul’u, Kastamonu’yu ve Kastamonuluların hayatını konu alır. Açıksöz kendisinin de katıldığı Birinci Dünya Savaşı’nı propaganda edebiyatında karşılaşılan biçimde değerlendirmez. Millî kimlik yaratmak gibi bir çabası yoktur ve geri kalmışlığı nedeniyle beğenilmeyip eleştirilen Anadolu’nun geri kalmışlığını İstanbul tarafından ekonomik olarak sömürülmesine bağlar. Ancak İstanbul’a karşı olarak öteki olduğunun farkında olan bu isim Kastamonu’yu tanımlarken elitist bir söyleme yaklaşır. Kastamonu’daki az

sayıda okuryazar isimden biri olarak bir parçası olduğu toplumu zaman zaman geri kalmışlık, pislik gibi kıstaslara göre eleştirip yetersiz bulur. Bu anlamda eleştirdiği elitist merkezi değer alanına da başka bir noktadan katılmaya devam etmektedir. Chaterjee'nin yukarıda değindiğimiz kavramsallaştırmasını bize yeniden hatırlatan bu tutum Yakup Kadri'nin Avrupa'ya Hüsnü Açıksöz'ün ise hem Avrupa hem de İstanbul ile kurduğu ilişkinin benzerliğini göstermesi bakımından önemlidir. Merkezin değer sisteminde beğenilmeme ve yetersiz bulunma yarattığı tepkiye rağmen içselleştirilmeye de devam eder. Sadece bu örnek bile sürecin çelişkileriyle ve çok katmanlı biçimde ilerlediğini göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadeleye kadar yaşanan dönemde, hem muhalif söylemle, hem de muhalif söylemle karışan millî mücadeleye destek amacı taşıyan propaganda ile karşılaşılır. Literatürde başı sonu, genel özellikleri, itici unsurları belli bir dönem olarak ortaya konan millî edebiyat Kastamonu vilayeti özelinde merkez ile girilen ilişki üzerinden ilerler. Çeşitli sebeplerle vilayete gelen aydınlar az çok aynı anlamda kullanılan Osmanlı, Türk ve Müslüman bir millet inşa etmeye çalışır. Süleyman Nazif İstanbul tarafından gönderilen bir isim olarak Mehmet Akif ise İstanbul'a ya da Avrupa işgali altındaki İstanbul'a karşı bir isim olarak bu sürece dâhil olur. Bu bağlamda Kastamonu vilayeti örneği için iki ana belirleyenden söz etmek mümkündür. Dönem süresince doğrudan Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Yakup Kadri gibi isimlerin bizzat bulunup yazdıkları vilayetin millî edebiyat söylemine katılımında etkili olmuştur. Aynı zamanda da vilayetteki kültürel üretim İstanbul'daki merkezi iktidarın görece olarak çok daha güçlü olduğu dönemlerde merkezi değer sisteminin belirlediği millî edebiyat söyleminden dolayı olarak etkilenmiştir. Ancak özellikle İstanbul'un işgal edildiği 1919 yılından Millî Mücadele'nin başarılarıyla vilayetin Ankara'nın etki alanına girdiği bir kaç yıllık dönemde oldukça melez bir eleştirel

üretimin varlığından söz edilebilir. Kastamonu vilayeti de bu süre boyunca daha önce karşılaşmadığı kadar büyük bir basın yayım faaliyetine sahne olur. Sosyal olaylar ve savaşlar koşulları sık sık değiştirir ve değişen koşullar basın hayatında da yansımalar bulur. Bazı yayınlar İstanbul'un belirleyiciliğinde basılırken bazıları da vilayetin kendi iç dinamiklerinin etkisiyle yayın hayatına girer. Bu noktada tezin ana bölümlerine geçmeden önce vilayette basılan süreli yayınlara çok daha yakından bakmak nasıl bir ortamdan söz ettiğimizi anlamamız için faydalı olacaktır. Buradan itibaren bölümün ilk sayfalarında genel hatlarıyla söz edilen gazete ve dergilerden özellikle çalışmada odaklanılanlar hakkında çok daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca bu kısımda *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, *Zafer*, *Sebil'ür-Reşad* gibi birincil metin olarak kullanılmasa da vilayet açısından önem arz eden süreli yayınlardan da kısaca söz edilmiştir.

1.1 Kastamonu vilayetinde millî edebiyat döneminde basılan süreli yayınlar

1.2 Gazeteler

1.2.1 Kastamonu Vilayet Gazetesi

Vilayetin ilk resmi gazetesi olan gazete 1872- 1938 yılları arasında basılmıştır.

Vilayetin en uzun soluklu yayın yapan gazetesidir. Ethem Pertev Paşa'nın valiliği

sırasında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin ilk dört yüz yirmi beş sayısı elde

değildir. "Gazetenin yayın hayatına girdiği dönemde, İstanbul'da abone olmak

isteyenlerin o devirde birer okuma salonu olan kıraathanelerden Osmanlı

Kıraathanesi Müdürü Serafım Efendi'ye müracaatla abone olabildikleri

anlaşılmaktadır. Bu nedenle Kastamonu Vilayet gazetesinin ilk sayılarına ait bir

koleksiyon İstanbul'daki özel kütüphanelerde bulmak mümkündür." (Demircioğlu,

1973, s. 19)

1.2.2 Köroğlu

Vilayetin ilk özel gazetesi olan Köroğlu, 4 Aralık 1324(1908) ve 31 Ekim 1334(1918) tarihleri arasında yayımlanmıştır. Bu tarihe kadar dört yüz seksen beş sayı çıkmıştır. Sahibi Mehmet Besim Bey'dir. Yayın tarihlerinden de anlaşılacağı gibi gazete İttihat ve Terakki Fırkasının vilayetteki yayın organıdır. Gazetenin ıkarılma nedeni gazetenin ilk sayısında şu şekilde açıklanmaktadır. "Gazetemiz burada Osmanlı İttihad ve Teakki Cemiyetinin vasıta-i neş-i efk rıdır. Bu meslek şu cümle ile de ifade olunabilir: Doğru söylemek..." (Köroğlu, 1908, s. 1) Vilayetin çeperindeki livalardan biri olan Bolu'ya ait bir halk hikâyesi olan Köroğlu destanının adı verilir. Gazetede Köroğlu adının niçin seçildiği ise hikâyeye gönderme yapılarak açıklanır.

Gazetemizin Köroğlu tesmiyesine vech-i münasebet bulamayanlar o kadar çok ki yanımıza kadar gelerek sebebini sormalarından Köroğlu'nun hemşerilerimizden bir kısmını epeyce meraka düşürdüğünü anlıyoruz. Binaenaleyh biraz izahat vermek mecburiyetindeyiz. Evvela Köroğlu'nu anlatalım. Bolu'da bir m tegalib tarafından beş on kuruşluk bir hayvan için gözleri çıkarılan pederin o zalimden on beş yaşında iken intikamını alan amlıbel Ormanına tahassun ederek az müddet içinde diğer m teneffizanın da burnunu kıran geçen evladı: İşte Köroğlu... (Köroğlu, 1908, s. 1)

Bolu Beyi'nin zulmüne başkaldıran halk çocuğudur Köroğlu ve Meşrutiyet'in en azından vilayetteki destekçileri tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından alıntı  ne çıkar. Ancak sadece Köroğlu'nun kim olduğunu değil aynı zamanda Meşrutiyet fikrini de muhataba açıklamak, öğretmek için üstlendiği işlev önemlidir. Bu sayede klasik devlet sistemi Bolu beyine ve Köroğlu ise devletin zulmüne başkaldırılan halk çocuklarına eşlenmiş olur. Halka gazete üzerinden bir halk çocuğunun zulm eden yöneticiye karşı çıkabileceği de öğretilmiş olur. Bu sayede Meşrutiyet'i gerçekleştirenler ile gazete okurları arasında da organik bir bağ kurulmaya çalışılır.

Köroğlu gazetesinde Balkan Savaşlarına kadar geçen sürede “İkinci Meşrutiyet’in ilk yıllarında İttihat ve Terakki’nin denetimindeki yönetim ile gayr-ı müslim milletler arasındaki ilişkiler olumlu bir havada cereyan etmiştir.” (Kılıç, 2009, s. 23) Bu olumlu hava Köroğlu gazetesi için de geçerlidir. Balkan Savaşlarına kadar geçen zamanda gazetede gayr-ı müslimlerin çok sayıda yazı ve şiiri basılır.¹⁹ 1913 yılından itibaren bu yayınlarla karşılaşılmaz. Gazetenin ilk 3 yıllık üretimi ağırlıklı olarak Meşrutiyet ve politik özgürlük fikri üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde propaganda metinleri öne çıkar. Gazete edebi üretiminin önemli bir kısmını da bu uzun savaş döneminde gerçekleştirmiştir. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinin tümünü kapsamı bakımından önem arz eden gazetede yayınlanan yerel propaganda materyalleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınmaktadır.

1.2.3 Zafer

İkinci Meşrutiyet’in ilanının ardından vilayette görülen ve tez boyunca ele alınan edebiyat metinlerine yönelik yapılan yorumlarda dikkate alınan diğer bir özel gazete ise *Zafer*’dir.

Devrimin ilk günlerinde imparatorlukta geniş bir özgürlük alanının belirdiğini, sansür sisteminin kendiliğinden son bulduğunu, basın ve fikir özgürlüğünün uzun bir dönemden sonra yeniden başladığını söylemek mümkündür. Bu özgürlük ortamının bir sonucu olarak yaşanan yoğun siyasallaşma, uzun vadede cemiyet karşısında güçlü bir muhalefetin gelişmesine yol açmıştı. (Sarıay, 1994, s. 23)

¹⁹ Keçeoğlu Yamandı tarafından “Fikir ve Kelamda Hürriyet” (1909), Setrak Santürisyan tarafından “Evsaf-ı Zatiye ve Hayat-ı Milliye’nin Tesiri Hakkında”(1910) başlığıyla kaleme alınan Kastamonu Ermeni Terakki Perver Gençler Kulübü konferans bildirimleri, elli iki, elli dört, elli beş, altmış birve altmış üçüncü sayılarda yayınlanmıştır. Ş. Haev’in tarafından seksen birinci sayıda “Bahçe Kapısı Cinayeti” (1910), Toros Balcıyan’ın seksen dokuz ve doksan birinci sayılar arasında yayınlanan “Ne yapıyoruz” 1910), Ermeni Murahhasası Serrahip Dacad’ın “Bir Vatandaşın Şiiri” (1911) başlıklı metin ve şiirleri bu dönemde karşımıza çıkmaktadır.

İşte 1327 yılında yayımlanmaya başlanan *Zafer* gazetesi de Kastamonu özelinde bu muhalif konuma tekabül eder. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının fikirlerini savunan *Zafer* gazetesi ile *Köroğlu* gazetesi çeşitli tartışmalara girmiştir. Mevlevi dergâhının önde gelen isimlerinden olan, *Zafer*'i çıkarmasının hemen öncesinde dört yıl boyunca Kastamonu'da Sanayi-i Nefise Mektebinin müdürlüğünü yapan Sofuoğlu, Sofuzade veya Sufuzade Hoca Tevfik'tir. Hoca Tevfik'in muhalif konumu Balkan Savaşları süresince devam eder ve eleştirileri nedeniyle gazeteyi çıkarmayı bırakması konusunda tehdit edilir. Devam ettiği için dönemin valisi tarafından *Zafer*'in Kastamonu matbaasında basımı yasaklanmıştır. Bunun üzerine gazete Samsun'da çıkarılır. 1912 yılında halkı tahrik ettiği gerekçesiyle İstanbul Örfi Mahkemesince tutuklanmış ve iki ay süresince Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir. Hapishaneden çıktıktan sonra Kastamonu'ya dönerek *Zafer*'i çıkarmaya devam etmiştir. Kısa süre sonra uğradığı baskılar sonucunda gazete kapanmıştır.

Döneminde büyük ses getirmiş olan muhalefet, İttihat ve Terakki yönetiminin ilk yıllardaki özgürlükçü ortamını zamanla çok daha merkezi ve tekçi konuma getirmesi nedeniyle çoğulculuk vurgusunu öne çıkarır. *Zafer* gazetesi aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve Millî Mücadele'nin henüz tam olarak başlamadığı 1918-1919 yıllarında yeniden basılmaya başlanmıştır. *Zafer* gazetesi ikinci kez basılmaya başlandığı dönemde de Birinci Dünya Savaşı, politik ve ekonomik hatalar, Ermeni Tehciri gibi konularda İttihat ve Terakki'ye eleştiriler yönelmektedir.

Muhalif bir ses olarak merkezi iktidarın etki alanının azaldığı dönemlerde basılmaya devam eden *Zafer* ile bir diğer ana akım gazete olan *Açıksöz* arasındaki ilişki de yine bu bağlamda önemlidir. Hüsnü *Açıksöz* 1933 yılında kaleme aldığı *İstiklal harbinde Kastamonu* (*Açıksöz*, 1933) başlıklı kitabında *Zafer* gazetesine

yönelik eleştirilerde bulunacaktır.²⁰ *Zafer* gazetesinin muhalif konumunu ağır bir dille eleştirmektedir. Bu anlamda *Zafer* gazetesi ana akım olarak adlandırılabilir. Abdülhamit döneminde çıkarılan *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, İttihat Terakki döneminde çıkarılan Köroğlu ve Millî Mücadele ile çıkarılmaya başlayıp Cumhuriyet döneminde yayın hayatına devam eden *Açıksöz*'ün doğrudan merkezi yönetimlerle kurduğu organik bağa sahip değildir. Adı geçen gazeteler gibi uzun soluklu ve devamlı yayın yapma şansı da bulamayacaktır. Özellikle ana akımın dışındaki konumu nedeniyle *Zafer* gazetesi de edebiyat tarihlerince genellikle göz ardı edilen metinlerdendir. Ayrıca iktidar değişimlerinin ve iktidar boşluklarının alternatif, eleştirel metin üretimi açısından alan açıcı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.2.4. Açıksöz

15 Haziran 1335(1919) ve 14 Aralık 1931 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Sahibi Ahmet Hamdi (Çelen) ve mesul müdürü Hüsnü Açıksöz'dür. Mustafa Kemal'in Samsun'a geçişinden çok kısa bir süre sonra çıkarılan gazete henüz tam olarak başlamamış olan Millî Mücadele'ye propaganda desteği sağlamak için kurulmuştur. Hüsnü Açıksöz 1922 yılında "Dördüncü Yılımız" başlığıyla kaleme aldığı makalede gazetenin yayın hayatına nasıl başladığını da açıklar.

Üç yüz otuz altı senesi martının on altıncı günü İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine İstanbul gazeteleri hak ve hakikat yazdırılmamaya mecbur tutulmuş olduğundan Hükümet-i Milliyemiz tarafından İstanbul gazetelerinin men-i duhulüne karar verilmesi ve suretle efkar-ı umumiyeyi tatmin ve tenmiye etmek ve cereyan-ı milliyi maksud olan hedeflere isal etmek vazife-i azmiyesi Anadolu refikamıza terettüp etmişti. (Açıksöz, 1922, s. 1)

²⁰ "Hürriyet ve İtilafçılar sıcağı görmüş yılanlar gibi canlanmışlardı Zafer atlı gazetelerini çıkarmaya başlamışlardı. İttihatçıları çekiştiriyoruz diye bütün milletin benliğine ve varlığına dil uzatıyorlardı. İttihatçıların Türk ününü lekeleyecek kadar ileri gidiyorlardı." (Açıksöz, 1933)

Açıksöz'ün burada yaptığı açıklama bu noktaya kadar yerel üretimler olarak merkezi idarenin taşradaki etkinliğini sergileme amacıyla hareket eden *Resmi Vilayet Gazetesi* ve *Köroğlu* gibi gazetelerin konumunun değiştiğini göstermektedir. *Açıksöz* gibi birçok vilayet gazetesinin savaş süresince Anadolu'nun birçok şehrinde ana akım haline geldiği bu bağlamda iddia edilebilir. Bu gazetelerin birbirleriyle olan etkileşimleri de bu anlamda önemlidir. İnci Enginün'e göre "1919'dan itibaren Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* gazetesi de davanın duyurulmasında önemli bir organdır. Bu gazetenin ateşli yazarlarından biri de İsmail Habib'tir" (Enginün, 2014, s. 130). Tüm batı Karadeniz bölgesine yönelik olarak çıkarılan gazetenin en önemli yönü değişen Millî Mücadele ile farklı bir aşamaya geçen İstanbul taşra ilişkisinin basın hayatına yansımaları örnekliyor oluşudur. İstanbul'un işgal altında bulunması Anadolu gazetelerinin bu dönemde hiç olmadığı kadar önem kazanmasına ve yüksek tirajlar görmesine imkân tanımıştır. *Açıksöz* de bu gazetelerden biridir. Elbette Anadolu gazetelerinin yayılım alanındaki genişleme birkaç yıl içinde Ankara'nın konumunun yeni merkez olarak belirmesine kadar sürecektir.

Gazetenin ilişkide olduğu önemli isimlerden biri ise daha önce de belirtildiği gibi Mehmet Akif Ersoy'dur. *Açıksöz* 21 Teşrin-i Evvel 1336. sayısında gazete Mehmet Akif'in gelişini duyurmuştur. Bu süre boyunca *Açıksöz*'deki yazarlarla tanışır ve neredeyse her gün gazeteye gelir. Gazetede şairin şiirleri basılır.²¹ Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra da gazete ve şair arasındaki etkileşim devam etmiştir. Ailesi bir süre daha Kastamonu'da ikamet eden şair bu sebeple de çeşitli zamanlarda şehre gelir ve Kastamonulu gençlerle etkileşimini sürdürmüştür. Henüz meclis tarafından kabul edilmeden önce "İstiklal Marşı" *Sebilü'r-Reşad'tan* sonra *Açıksöz*'ün 21 Şubat 1337(1921) tarihli yüz yirmi üçüncü sayısında yayınlanmıştır.

²¹ "Kır Ağasının Rüyası", "Köse İmamın Dertlerinden", "Ey Müslüman", "Umar mıydın?", "Ye's Küfürdür", "Mevlid-i Nebevi Gecesi", "Ey Cemaat Uyan" (Eski, 2012, s. 8)

Açıksöz'ün Mehmet Akif'in söyleminden etkilendiğini söylemek de yanlış olmaz. Propagandada İslami söylem ve cihat çağrısı belirgin biçimde kullanılmıştır. Savaşın sonuna doğru Büyük Taarruz için yapılan çağrıda "Biz ki Allah'ın ve Peygamberin emriyle cihada memur edilmişiz. Bugün bütün vatan bir ordugah ve bütün İslamlar o ordunun neferidir. Din-i mübinimiz bu hususta kadınlarımızı bile istisna etmiyor.... Filhakika her şey cihattır" (*Açıksöz*, 1922b, s. 1) diyen gazetede söylemin İslamcı yönünü örnekler. Bununla birlikte özellikle I. İnönü Savaşı'ndan sonra Türkçü söylem de belirginleşmeye başlar. Ziya Gökalp, Mehmet Emin gibi önemli isimlerin metinleri vilayette ilk kez bu dönemde *Açıksöz*'de basılır. Millî Mücadele dönemi basınında tek yönlü olmayan farklı fikirler duyulma imkânı bulur. İstanbul'a yönelik eleştirel söylem ve demokrasi talebi ise oldukça belirgindir.

1.3 Dergiler

Tez dâhilinde gazetelerin yanında vilayette çıkarılan dergilere de bakılmıştır. Kültürel ve edebi yönü çok daha belirgin olan dergiler kısa soluklu olmalarına rağmen vilayetteki entelektüel ortamı ve edebiyattaki dönüşümleri çok daha belirgin biçimde görebilmemize imkân sağlar. Burada çok daha ayrıntılı olarak iki dergiden söz etmeyi tercih ediyorum. İkinci Meşrutiyet'in hemen ardından yayınlanan *Tiraje* ve Millî Mücadele'nin kaotik ortamında yayınlanan *Sebilü'r-Reşad* incelediğimiz dönemin iki önemli kırılma noktasına tekabül eder. İstanbul'daki merkezi yönetimin taşra ile olan ilişkisinde dönüşümler yaşandığı bu dönemlerde çıkarılan dergilerin ikisi de Kastamonu'ya gelen millî edebiyatın iki önemli ismi olan Süleyman Nazif ve Mehmet Akif'in öncülüğünde çıkarılmıştır.

1.3.1 Tiraje

Dergi 12 Şubat 1326 (1910) ve 6 Ağustos 1327(1911) tarihleri arasında dergiyi çıkaran Süleyman Nazif'in 15 Kanun-ı Evvel 1326 (28.12.1910) ve 8 Ağustos 1327(21.08.1911) tarihleri arasındaki valiliği döneminde çıkarılmıştır. (Eski, 2000, s. 21) Süleyman Nazif'in şehirde bulunduğu süre boyunca bir, bir buçuk yıl kadar on sekiz sayı olarak çıkarılır. Genel anlamda edebi içeriklidir. Süleyman Nazif'in Menşur ve Süha Zahir mahlaslarıyla dergide yazılar da yazan Kastamonu İdadisi'nin edebiyat muallimi Ahmet Talat Bey'i (Onay) desteklemesi ile çıkarılır.

Kitaplara göz gezdirdim. Hep emellerimi öldürecek mevzularda yazılmış eserler... Siyasetten bahsetmeyi düşündüm, mesleğimiz değil. Hayali bir cevelan yazmak ve biraz muziplik yapmak istedim, mazhar olduğumuz teveccühten düşmek muhtemel. (Menşur, 1910)

Menşur mahlası ile kaleme alınan ve derginin ön kapağında yayınlanan "Musahabe" başlıklı tefrikadan alınan yukarıdaki alıntıda "mazhar olunan bir teveccühün" ardından Ahmet Talat Bey'in *Tiraje*'yi çıkarmaya yönlendirildiği anlaşılabilir. Meşrutiyet'in yarattığı olumlu havanın da etkisiyle derginin ilk sayılarında Sultan İkinci Abdülhamit'i eleştiren ve dönemin olumlu havasını yansıtmak üzere şiirler ve yazılar yer almaktadır. Bu kapsamda ele aldığımız metinleri şiir, edebiyat eleştirisi, düz yazı ve edebiyat dışı makaleler olarak ele alabiliriz.

Dergide İstanbul kaynaklı olarak değerlendirilebilecek şairler tahmin edilebileceği gibi Süleyman Nazif ve yakın çevresine aittir. Süleyman Nazif'in on²², kardeşi Faik Ali'nin altı²³ ve Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Emin Bülend, Celal

²² Süleyman Nazif'in *Tiraje*'nin birinci sayısında "Dergide Eniyyat", ikinci sayısında "Hafıza-ı Ara Nisyan-ı Muğfil", üçüncü sayısında "Uyuyor", altıncı sayısında "Aşufte", yedinci sayısında "Cenk Şarkısı", on birinci sayısında "Bir Mersiye", on ikinci sayısında "Hep Feda", on üçüncü sayısında "Eugene de Lacroix'ya", on dördüncü sayısında "Balonla Kutup-u Şimaliye Giden Andre'ye" ve on sekizinci sayısında "İstiğfar" başlıklı şiirleri yayınlanmıştır.

²³ Faik Ali'nin derginin birinci sayısında "Beş Sene Evvel Abdülhamit'in Maraz-ı Mevti Şa'b Olmak Münasebetiyle", altıncı sayısında "Bir Gazel", dokuzuncu sayısında "Kehkeşana Karşı", onuncu sayısında "İhya-yı Mazi", on altıncı sayısında "Bülbül" ve on yedinci sayısında "Bir Levha için" başlıklı şiirleri yayınlanmıştır.

Sahir gibi isimlerin şiirleri basılır.²⁴ Dergide yayınlanan şiirlerin büyük kısmı ise yerel üretim olarak değerlendirilebilecek şiirleridir. Bu anlamda en fazla üretim Ahmet Talat Onay' aittir.²⁵ Onunla birlikte yerel üretim olarak yorumlanabilecek büyük kısmı Sultani öğrenci ve öğretmenlerine ait olan şiirlerdir.²⁶

Tiraje'de karşımıza çıkan edebi eleştirilerinin çoğunluğu Süleyman Nazif'e aittir. Bu yazılar ya doğrudan edebi eleştiri amacıyla yazılmış makaleler halindedir ya da yazarın büyük oranda edebi tartışmalar üzerine olan mektuplarıdır.²⁷ Edebiyat eleştirilerinin veya tartışmalarının yer aldığı diğer metinler Âlem-i Efrâz²⁸, Mehmet Muhsin²⁹ ve Ahmet Talat Onay'a³⁰ aittir. Edebiyat-ı Cedide'nin savunulduğu metinlerin yanında özellikle Süleyman Nazif'in mektuplarındaki edebiyat tartışmalarında da halk edebiyatı öne çıkarılır. Ancak dergide dilin sadeleşmesine veya Yeni Lisan hareketine yönelik herhangi bir üretime rastlanmaz. Düz yazı özellikle hikâye olarak yorumlanabilecek metin sayısı oldukça azdır. Çoğunlukla

²⁴ Cenap Şahabettin'e ait on birinci sayıda yayınlanan "Nevruz" ve on yedinci sayıda yayınlanan "Kabuse-i Aşk", Tevfik Fikret'in beşinci sayıda yayınlanan "Ferda" ve Emin Bülend'in yine derginin beşinci sayısında yayınlanan "Kin" gibi şiirlerden söz edilebilir.

²⁵ Ahmet Talat Onay'ın 2. sayıdaki "Vaiye", yedinci sayıdaki "Aveng-i Mazi'den Halley Yıldızına", dokuzuncu sayıdaki "Minare", onuncu sayıdaki "Namık Kemal", on birinci sayıdaki "Harp Şarkısı", on ikinci sayıdaki "Enin-i İhtiyak", on üçüncü sayıdaki "Girit", on dördüncü sayıdaki "Edebiyatta İnkılaplar", yine aynı sayıdaki "Tahassüs", on altıncı sayıdaki "Ayrılık İniltileri", "Mahfel-i Muhdesin" ve "Türklük Duygularından Ayrılık", on yedinci sayıdaki "Arzu-yı Şairane" ve son sayı olan on sekizinci sayıdaki "Yangın" başlıklı şiirleri Süha Zahir adıyla yayınlanmıştır.

²⁶ Yerel isimlerden F. Sacit'in derginin onuncu sayısında "Nücum-u Zahir", on ikinci sayısında "Halley Kevkebine", on altıncı sayısında "Mahşer'den", on yedinci sayısında "Yıldızlar", ve son sayısında "İncizab-ı Aferin Bir Buse" başlıklı şiirleri basılmıştır. Yusuf Kenan Bey'in sekizinci sayıda "Çiçek", Esat Kemal Bey'in sekizinci sayıda "Bilsen ki", Kastamonulu Muazzez Fahriye Hanım'ın on ikinci sayıda "İfşa-yı Tessür", on üçüncü sayıda "Serzeniş", Esat Rıza'nın on dördüncü sayıda "Sen Uzaklarda Nurlu Bir Kevkeb", Musa Kazım Bey'in on dördüncü sayıda "Peyman", Ahmet Cevdet Bey'in on altıncı sayıda "Girit", Mithat Cemal Bey'in yine aynı sayıda "Bir Şair-i Şahika Nişine" ve Mahmut Nizami Bey'in on yedinci sayıda "Sen İnedikçe" ve on sekizinci sayıda "İzhar" başlıklarıyla basılan şiirlerdir.

²⁷ Onuncu sayıda Faik Reşad Bey'e yolladığı "Bir Mektup", on birinci sayıda "Mektup", on ikinci sayıda yine "Mektup" on üçüncü sayıda "Abdülhalim Memduh'a Mektup" ve on altıncı sayıda "Abdülhak Hamit Bey" başlığıyla yayınlanan metinlerdir. Hamdullah Suphi'nin Süleyman Nazif'e yolladığı bir mektup da "Bir Vesika-i Edebiyye" başlığıyla derginin altıncı sayısında yayınlanmıştır.

²⁸ Dördüncü sayıda "Edebiyat-ı Atıka Taraftarına İsyân", altıncı sayıda "İlk Ateş", ve "Edebiyat-ı Atıka ve Edebiyat-ı Cedide" başlığıyla yayınlanan yazılardır.

²⁹ Mehmet Muhsin'e ait olan Edebiyat-ı Cedide'nin savunulduğu yedinci sayıda yayınlanan "Bir Damla Tesir Hakkında" başlıklı yazıdır.

³⁰ "Musahabe-i Edebiyye" başlıklı yazı Tevfik Fikret'in on yedinci sayıda yayınlanan "Haluk'un Defteri" adlı eseri ve on sekizinci sayıda yayınlanan "Promete" şiirleri ile ilgili bir değerlendirme içerir.

öğrenciler tarafından şairane bir üslupla yazılan ve olay temelli olmayan, yarım sayfalık düz yazı denemelerinin varlığından söz edilebilir.³¹ Edebiyat dışı olarak kabul edilebilecek yazılar ise akılcılık ve bilimsellik vurgusunun görüldüğü muhatabı eğitime amacı taşıyan metinlerdir.³² Tezin ilk bölümünde dergide yer alan yazılarla ilgili çok daha ayrıntılı bir incelemeye gidilmiştir.

1.3.2 Sebilü'r-Reşad

1908 yılında Sırat-ı Müstakim adıyla İstanbul'da basılmaya başlanmıştır. Derginin mesul müdürü olan Eşref Edip Bey ve başyazarı ise Mehmet Akif Ersoy'dur. "Dönemin İslamcı aydınlarını bünyesinde toplamış olan dergi ilk sayılarından itibaren Meşrutiyet yanlısıdır." (Gündoğdu, 2007, s. 63) Ancak zamanla bu çizgiden ayrışıp muhalif bir konuma gelir. 1912 yılında adı Sebil'ür-Reşad olarak değiştirilir. Ancak sonrasında İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalif tavrı nedeniyle üç kez kapanır. Derginin bizi ilgilendiren dönemi ise derginin Kastamonu'da basıldığı dönemdir. "Başmuharriri Mehmet Akif Ersoy Millî Mücadele için Anadolu'ya geçmesiyle Sebilü'r-Reşad dört yüz altmış dört, dört yüz altmış beş ve dört yüz altmış altıncı sayıları Kastamonu'da, dört yüz altmış yedinci sayısını Ankara'da, dört yüz doksanıncı sayısını Kayseri'de yayımlamıştır" (Gündüz, 2007, s. 242). *Açıksöz* bölümünde de değinildiği üzere Mehmet Akif Ersoy Millî Mücadele döneminde vilayette iki ay kadar kalmış ve bu sürede çeşitli propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Şairin vilayette giriştiği çalışmalar içinde vilayetin en önemli camilerinden biri olan Nasrullah Camisinde verdiği ve dergide "Nasrullah

³¹ Olan derginin on üçüncü sayısında Yoan Vicdani'ye ait "Onlara, Kardeşim Atıf'a", ikinci sayısında Sultani'den Mehmet Atıf'a ait olan "Bir Gün" ve on ikinci sayısında F.Sacit'e ait olan "Perestiş", on ikinci sayısında Yozgadi Abdülhalim Hadi'ye ait "Kitabe-i Mefhurat", beşinci sayısında Sultaniden M. Salim'e ait "Mezarlara Karşı" başlıklı metinler yer almaktadır.

³² Cenap Şahabettin'in beş sayı süren ilk insanların fizyolojik, kültürel, tarihi gelişimini anlattığı "İnsaniyet-i İptidaiyye" başlıklı tefrikası ve Sultani öğretmeni Esat bey'in ahlakın unsurlarını anlattığı "Musahabat-ı Ahlakıyye" başlıklı tefrika bu anlamda iki ana metindir.

Kürsüsünden” başlığıyla basılan vaaz önem arz eder. Kastamonu Vilayet Matbaasında basılan dergide Mehmet Akif’in livalarda verdiği vaazlar ve propagandif şiirleri de yer almaktadır. Dergi Anadolu’da yapılan aktif propagandayı göstermesi bakımından işlevseldir. Burada kısaca bilgi verilen malzeme hakkında, vilayetin millî edebiyat söylemine katılımda önem arz eden Süleyman Nazif, Mehmet Akif ve Yakup Kadri’nin etkinliklerinin ele alındığı bir sonraki bölümde çok daha ayrıntılı bir tartışma gerçekleştirilmiştir.

2. BÖLÜM

MİLLÎ EDEBİYAT SÖYLEMİNİ KASTAMONU'YA TAŞIMAK:

SÜLEYMAN NAZİF, MEHMET AKİF, YAKUP KADRİ

1909 yılından itibaren Abdülhamit istibdadının ardından gelen Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında devletin genelinde yoğun bir basın yayın faaliyeti ile karşılaşılır. İkinci Abdülhamit dönemiyle birlikte taşrada başlayan modern politikalar merkezi idarenin etkinliğini arttırma amacı taşır. Önceki bölümde de değinilen *Resmî Vilayet Gazetesi* gibi resmi gazeteler ve matbaalar devletin tüm vilayet merkezlerinde kurulur.

(Topuz, 1973, s. 44) Kastamonu da bu vilayet merkezlerinden biridir. Meşrutiyet'in ilanından itibaren ise resmi gazete çıkarma işlevine sahip olan matbaada çok sayıda uzun veya kısa ömürlü süreli yayın basılmaya başlanır. Bu bölümde Süleyman Nazif gibi sürgün veya Yakup Kadri ve Mehmet Akif gibi savaş nedeniyle vilayete gelip yazıları Kastamonu matbaasında basılmış millî edebiyatın üç önemli ismi ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Bölümün ilk kısmında Süleyman Nazif'in yönlendirmesiyle millî edebiyatın ilk yıllına da tekabül eden *Tiraje* dergisi incelenmiştir. Sadece Süleyman Nazif'in yazı ve şiirleri odak noktası yapılmamıştır. Bunun nedeni şairin aynı zamanda bir editör olarak da dergide yayınlanan diğer yazılar ve şiirler üzerinde belirleyici olmasıdır. Bu nedenle Süleyman Nazif'in yazı ve şiirleri İstanbul ve Selanik'te yazılıp dergide basılan edebi ürünler ve yerel malzeme ile birlikte ele alınmış ve aralarındaki etkileşim ortaya konulmuştur. Yakup Kadri'nin ve Mehmet Akif'in ise Millî Mücadele döneminde yayınlanan yazıları bölümde dâhilinde incelenmiştir. Mehmet Akif'in Kastamonu'da kaldığı iki ay boyunca propaganda amacıyla verdiği vaazlar ve basılan şiirleri bölümün ikinci kısmını oluştururken Yakup Kadri'nin İstanbul'dan Ankara'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunan

Kastamonu'dan geçerken yazdığı ve *Açıksöz* gazetesinde yayınlanan “Ankara Yolunda”, “İlgaz Eteğinde” ve “Kastamonu” başlıklı günlükleri bölümün son kısmını teşkil eder. İstanbul'dan Kastamonu'ya gelen entelektüellerin yazıları vilayette yeni yeni başlamakta olan edebi üretimin millî edebiyat söylemine katılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ancak her biri farklı bağlamlarda ve farklı argümanlarla oluşan ve millî edebiyatın alanı içinde değerlendirilen malzeme de tek bir söylemi paylaşmaz. Diğer bir deyişle merkezi söylemler de çeşitli ve heterojen unsurlar taşır.

2.1. Resmi merkez Kastamonu'da: Süleyman Nazif

Türk edebiyatı tarihi yazımında millî edebiyatın önemli figürlerinden bir olarak kabul edilen Süleyman Nazif “1909'da *Yeni Tasvir-i Efkar*'ı çıkaran Ebuzziya Tevfik ile birlikte çalışmış ve ağır hükûmet tenkitleri dolayısıyla gazetenin çıkışından yüz gün sonra, valilikle Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat'a gönderilmiştir.” (Enginün, 2014, s. 115) Diğer bir deyişle sürülmüştür. Edebiyat tarihinde ise bu sürgünler, sadece sürgün olarak değerlendirilir ve merkez için ne anlam ifade ettiğine odaklanılarak ele alınırlar.³³ Fakat adı geçen çok sayıda mekânda Süleyman Nazif'in ne yaptığı üzerine çok da söz söylenme gereği duyulmaz. Süleyman Nazif'i, Kastamonu vilayeti için özel yapan şey ise bölüm dâhilinde tartışacağımız ilk metin olan *Tiraje* yani kelime anlamıyla müjdedir. Zira bu tekil mekân için Süleyman Nazif'in ve *Tiraje*'nin vilayetin kültürel ve zihinsel tarihindeki varlığı belirleyicidir. Yukarıda da belirtildiği gibi Süleyman Nazif sadece şair ve yazar olarak değil aynı zamanda dergide yayınlanan diğer yazı ve şiirleri de belirleyen, özellikle merkeze ait

³³ Hem Süleyman Nazif hem de edebiyat tarihi metinleri için Kastamonu Vilayeti, sürgün edildiği çok sayıda vilayetten yalnızca biridir. “Meşrutiyet'in ilanından sonra Süleyman Nazif'i Basra, Musul, Kastamonu, Trabzon ve Bağdat gibi ehemmiyetli vilayetlerin başında görüyoruz.” (1933). “1909 yılından itibaren Ebuzziya Tevfik'in çıkardığı *Yeni Tasvir-i Efkar*'da İttihat ve Terakki iktidarını ağır bir dille eleştiren yazıları yüzünden İstanbul'dan uzaklaştırılarak Basra (1909), Kastamonu (1910), Trabzon (1911) Musul (1913) ve Bağdat (1914) valilikleriyle görevlendirildi” (İslam Ansiklopedisi, 2014, s. 93)

hangi malzemenin basılacağına karar veren isimdir. İstanbul ve Selanik kaynaklı malzeme millî edebiyat söylemini vilayetin kültürel alanına taşır. Aynı zamanda da yerel isimler yazmaya ve yazdıklarını dergide basmaya yönlendirilir. Derginin mesul müdürü olarak adı geçen, Sultani edebiyat öğretmeni Ahmet Talat Onay bu anlamda öne çıkmaktadır. Ahmet Talat'ın Menşur takma adıyla yazdığı kısımdan alınan alıntı derginin Ahmet Talat'ın kişisel çabalarıyla çıkarılmadığını göstermek adına önemlidir.

Kitaplara göz gezdirdim. Hep emellerimi öldürecek mevzularda yazılmış eserler... Siyasetten bahsetmeyi düşündüm, mesleğimiz değil. Hayali bir cevelan yazmak ve biraz muziplik yapmak istedim, mazhar olduğumuz teveccühten düşmek muhtemel. Hefte-i edebi yazayım dedim, Kastamonu muhitinde edebi bir risale yok ki münazaaya zemin hazırlayayım. Bir pir-i fertut gibi batî bir sur'ate malik olan posta gelmedi ki âlem-i matbuata dair beyan mütalaa edebileyim. Olmayacak. (Menşur, 1910)

Tiraje'nin tanıtıldığı bölümde de değindiğimiz bu alıntı Ahmet Talat Bey'in "mazhar olunan bir teveccüh sonucunda" yani desteklenerek derginin çıkarılmasına yönlendirildiğini gösterebilir. Aynı zamanda derginin vilayetin edebi hayatındaki rolünü de ortaya koyar. Alıntı sadece vilayetteki üretimin eksikliğinin değil aynı zamanda merkezde üretilen metinlere olan erişimin yetersizliğini de gösterir. Söz edilen fiziksel uzaklık, süreli yayınların gelişinin meşakkatli oluşu ve uzun sürmesine neden olmaktadır. Merkezdeki gözün görmediği, göremediği veya görmeyi tercih etmediği bir taşra entelektüeli, öğrencisi, öğretmeni için *Tiraje* bir başlangıç arz eder. Bu başlangıç hem okunan ve etkilenilen bir metin, hem de bir yazma alanı anlamına gelir. Derginin içerisinde Süleyman Nazif, Faik Ali, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Hamdullah Suphi gibi İstanbul'daki entelektüel hayatın önde gelen isimlerinin yanında hatırı sayılır miktarda yerel üretime rastlanır. Süleyman Nazif yayınlamayı tercih ettiği merkezde yazılan yazı ve şiirler üzerinden yani sadece bir şair olarak değil bir editör olarak da vilayetin millî edebiyat söylemine katılımında etkilidir.

Chateaubriand'ın(1910) “Rene”si gibi Avrupa kaynaklı, “Cenk Şarkısı”(1910) gibi kendi yazı ve şiirleri Emin Bülend'in(1910) “Kin”, Ahmet Hikmet'in (Müftüoğlu)(1910) “Türklük Menakıbından Altın Ordu” başlıklı yazısı İstanbul ve Selanik kaynaklı malzemeye örnek olarak verilebilir. Sadece derginin basıldığı dönemde değil ardından gelen yıllarda da *Tiraje*'nin vilayetin kültürel ortamına olan etkisi devam eder. Süleyman Nazif'in “Cenk Şarkısı” ve Emin Bülend'in “Kin”i gibi şiirler Birinci Dünya Savaşı döneminde *Köroğlu* gazetesinde tekrar yayınlanmıştır. *Tiraje*'de yayınlanan şiirler, tefrikalar ve edebiyat eleştirileri tek yönlü değildir, özellikle yerel malzeme nadiren klasik şiirin, ancak genel olarak Servet-i Fünun edebiyatının etkisindedir. Aynı zamanda ilerleyen sayfalarda çok daha ayrıntılı biçimde ele alınan vilayetin millî edebiyat ile bağlantılı ilk yerel metinleri de burada basılır.

Dergi ilk sayısından itibaren kapağında “Genç kalemlerin ma'kes-i tefekkür ve hissiyatıdır” sloganı ile çıkar. Millî edebiyatın başlangıcı olarak kabul edilen Genç Kalemler dergisi henüz çıkarılmaya başlanmamıştır. Zira *Tiraje*'nin on üçüncü sayısında *Genç Kalemler* dergisinin çıkarılmaya başlanması okurlara bir ilanla duyurulur.

Genç kalemler: Lisan ve edebiyatımızda mühim bir inkılap ihzarı ve emeliyle Selanik'te muktedir gençler tarafından neşr olunan bu nefis risaleyi karilerimize tavsiye ederiz. Tabındaki nefaset, mündericatındaki letafet bütün edebiyat meftunlarını teshir edecek kadar rengindir. Tebrik, muvaffakiyetini temenni ederiz. (Tiraje, 1910)

İlan Süleyman Nazif ile Selanik'teki isimler arasındaki bağı göstermesi açısından önemlidir. Ancak neredeyse bir yıllık bir süre henüz dergi basılmaya başlanmamışken kullanılan “genç kalemler” ibaresi dikkate değerdir. Bu durum hareketin bir çeşit fikir hareketi veya belli bir grubu temsil eden bir adlandırma olarak algılanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Benedict Anderson *Hayali*

cemaatler başlıklı kitabında milliyetçiliğin yayılımından söz ederken dünyanın farklı noktalarında yeni fikirlerle ilişkili olan isimlerin kendilerini yeni ya da genç olarak tanımladıklarından söz eder. (Anderson, 2009, s. 135) buradaki kullanımı da bir dergi adı olarak görmek yerine bir ilişki biçimi olarak yorumlayabiliriz. Aynı zamanda bu entelektüel ilişkiyi paylaşan isimlerin devletin farklı köşelerinde de olsalar da etkileşimlerinin devam ettiği göstermektedir.

Süleyman Nazif'in *Tiraje*'de yayınlamayı tercih ettiği yazı ve şiirler vatan, millet kavramlarının görünür olmasında işlevseldir. Osmanlı vatanı ve Osmanlı kimliği büyük oranda savaşların yarattığı ortamdan etkilenir. Osmanlı Yunan Savaşı'nın uzantısı olan Girit'in Yunanistan'a ilhaki ve Rusya ile yapılan savaşlar ve Ruslar üzerinden kurulan öteki kavramı edebi söylemin önemli unsurlarındandır. Süleyman Nazif ise Kastamonulu gençlere özellikle seçtiği edebi malzeme üzerinden milli edebiyat söylemini öğretmeye ve Osmanlı vatanının, Osmanlı kimliğinin, ben ve öteki üzerinden anlatan edebi ürünler vermelerini sağlamaya çalışır.

Modern vatan ve millet anlayışını vilayete aktarmak için özellikle seçildiğini düşünebileceğimiz metinlerden biri olarak karşımıza ilk kez 1872 yılında Recaizade Mahmut Ekrem tarafından çevrilen *Rene-Atala sonuncu İbniserac'ın maceraları* adlı roman çıkar. Fransız edebiyat hem dil öğrenimi hem de modern yazın tekniklerinin öğrenildiği kaynak niteliği taşırlar. Ruşen Eşref Üneydın'ın *Diyorlar ki* başlıklı kitabında söyleşi yapılan yazar ve şairlerin büyük kısmı Fransız edebiyatının üzerlerindeki etkisinden açıkça söz eder (Üneydın, 1972, s. 6-19-44). Rene ve Atala'nın da bir parçası olduğu bu etkileşim alanı okurların sadece edebi zevk, almak, Fransızca öğrenmek veya modern edebiyatın teknik yönleri konusunda bilgi edinmelerine imkân tanımaz. Aynı zamanda içerikleri ve teknik unsurlarıyla milletin tahayyül edilebilmesine imkân tanırırlar. Adı geçen romanda da Fransız vatanı ve

milleti tarihsel varlığıyla ve sömürgeler üzerinden kurulan öteki anlayışı ile ortaya konulur. Bu iki söylem unsuru incelediğimiz metinlerde kullanılmaktadır.

Tiraje'de Sultani Fransızca Muallimi Esat Bey'in çevirisiyle yayınlanan hikâye birbiriyle bağlantılı olan iki hikâyenin ikinci bölümüdür. Kuzey Amerika kolonilerinden birinde ve zaman zaman da geriye dönüş tekniği kullanılarak Avrupa'da geçmektedir. Hikâye kolonide başlar ve başkahraman Rene'nin neden bu "mahrumiyet alanında" bulunduğu açıklandığı iç hikâyelerle ilerler. Rene'nin iletişim kurduğu, hikâyesini anlatıp arkadaşlık ettiği iki isimden biri kolonideki misyoner rahip Suel ve yıllar önce Avrupa'ya götürülüp, medeni dünya ile tanışmış, Fransızca konuşabilen, gördüğü tüm eziyetlere rağmen hala Fransa'yı ve tanıştığı kral Louise'yi hayranlıkla hatırlayan yerli Şaktas'tır. Rene'nin kız kardeşi ile olan ilişkisi üzerinden ilerleyen hikâye, Rene'nin kardeşinin karşılık bulamayan aşkı nedeniyle bir manastıra rahibe olarak katılması ve orada hastalanarak ölmesiyle son bulur. Romantizm akımının en önemli örneklerinden biri olan *Rene*'nin *Tiraje*'deki çevirisi ise romanın bütününe değil sadece belli kısımlarını kapsar. Rene'nin kolonide bulunup, yerlilerle, Fransız müstahdemi ile ilgili gözlemlerinin betimlendiği kısım, çocukluğu ve kız kardeşinden rahibe ve Şaktas'a bahsettiği kısım, evini terk edip "vatanın tarihini" yani Antik Yunan harabelerini, İtalya'yı ve Fransa'yı gezdiği ve bu geziye dair duygulanımlarını anlattığı kısımlar dergide karşımıza çıkan parçalardır.

Öncelikle bu bölümler üzerinden ilerleyecek olursak romanın açılışı koloninin betimlenişi üzerinden gerçekleşir. Açılış bölümünde göze çarpan en belirgin nokta mekânın ve karakterlerin çizimiyle yaratılan ikili karşıtlıktır. Koloni ve yerlilerin yaşadığı bölgelerin betimlenişi adadaki Fransız varlığının betimlenişiyle devam eder.

Persevil mevki mülakata muvasalatında fecr-i gülgün arz-ı çehre-i ibtisam ediyor, çayırılığın biraz ötesinde hıyaban halinde bulunan dutluklarıyla, arı kovanına müşabih binalarıyla Naçez kasabası müşahede ediliyor ve şehrin sahil-i yemnindeki Fransız müstemlekesiyle Rozalı kale-i muhteşemi görünüyordu. Zencilerle dolu çadırlar, yeni inşa olunmuş haneler, yeni başlanmış istihkamlar, henüz açılmış arazi-i haliyle, beyazlarla yerlilerin içtima-ı medeniyetle vahşetin adem-i tevafukunu pek güzel irae ve ispat eyliyor. (Chateaubriand, Rene (çev. Esat Bey), 1910, s. 9)

Fransız müstahkemi ve yerlilerin yaşam alanı arasında kurulan ikili karşıtlık oldukça belirgindir. Yerlilerin yaşam alanı “arı kovanına”, doğal ve medeni olandan uzak olana; koloninin inşa ettiği “muhteşem” kale ise medeniyetin ve gelişmişliğin göstergesi bir yapı halinde betimlenir. Medeniyete sahip olan Fransa’nın alanını romanda müstahkem temsil eder. Medeni alanın karşısına ise doğal ve vahşi olarak çizilen yerlilerin yaşam alanı konumlanır. Fakat buradaki işlev sadece bir edebi akımın öğrenildiği, muhatabına edebi zevk veren bir süreçten fazlasıdır. Her şeyi bilen anlatıcının konumu edebi alanda oldukça işlevseldir. Okur kendisini hâkim bakış açısının yani anlatıcının kendisini konumlandığı yere oturtur. Onun bakışına, gördüklerine, gördüklerini tanımlama ve kategorize etme biçimine -metne kapıldığı sürece- “savunmasızca” açıktır. Gelişmiş, gelişmemiş, medeni yerli, merkezde olan ve çevrede olan ikili karşıtlıkları mekân üzerinden kurulur. Anlatının bu yönü mekânı belli kıstaslara göre sınıflandırılabilir ve söylem ile belirlenebilir hale getirir.

Elbette Rene’de ortaya konulan dünya Şarkiyatçı söylemin önemli örneklerinden biridir. Said *Şarkiyatçılık* başlıklı çalışmasında Chateaubriand’tan söz ederken Mısır’ı, Filistin’i gezen yazarın, yolculuğu sırasında piramitlere adını kazıtan kazıttığından söz eder. Said’e göre şarkı kutsal bir amaçla, kutsal bir bakışla gezer. “Farklı olarak ise Chateaubriand, Şarkı kendine mal etmekle kalmaz, Şark’ı temsil eder, Şark adına konuşur” (Said, 2014, s. 186).³⁴ İncelediğimiz kısımda da Said’in

³⁴ Said bu açıklamayı Chateaubriand’ın *OEuvres Principales* olarak adlandırılan *Atala, Rene* (Chateaubriand F. R., Rene and Atala, 1963), *Genie du christianisme* (Chateaubriand F. R., 1926) ve

söz ettiği temsil etme kaygısının, ikili karşıtlığın kurulumunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu çizim boyunca yerliler tek bir kez bile konuşmaz veya koloni mensuplarıyla iletişime geçme çabasında bulunmazlar. Dilsiz, tüm temsilleri anlatıcının elinde olan işlevsel unsurlar halindedirler. Onlar adına Rene konuşur. “Ey bahtiyar vahşiler! Daima mazhar olduğunuz refah ve müsalemetten nasibedar olmayacak mıyım?... ihtiyaç-ı zaruriyenizin tedarikinden başka bir şey düşünmeyerek çocuklar gibi yalnız oyun ve uykuyla lezzet alıyor, benim gittiğim rah-ı müstahkimden daha salim bir tarikle ve asl-ı netice-i hikmet oluyorsunuz.”

(Chateaubriand, 1910, s. 9) Olumlu bir temsil gibi kurulan bu betimleme aslında yerliyi düşünen ve düşündükleri nedeniyle insanlığa dair dertleri olan medeni insanın tam karşısına oturur. İnsana özgü hiçbir akletmeye, gelişmeye vakıf olamayacak, hiç büyümeyecek bir çocuk, doğal keyif ve arzularının peşindeki neredeyse sadece hayvani vasıflarıyla var olan sömürge yerlilerinin belirişiyile karşılaşırız. Bu çizimdeki tek istisna Şaktas’tır. Onun istisnai pozisyonu ise anakaraya gitmiş, Fransızca öğrenmiş ve medeni dünyanın bir parçası olmuş olmasıdır. Avrupa kültürü ile girdiği etkileşim ve çektiği acılara rağmen duyduğu hayranlık onu diğer yerlilerden ayırır. O da bu sebeplerle anlatıcının ideal yerli çiziminin temsilidir.

“Rene”de sömüren sömürülen ikili karşıtlığının yanında modern ulus tahayyülü konusunda da önemli ipuçlarıyla karşılaşırız. Karakter bir hatırlama olarak anlatisallaştırdığı doğup büyüdüğu toprakları vatan olarak ortaya koyar ve bu vatan ile kimliksel bir ilişki kurar. Bu kısımlar Fransa’daki çocukluğunu, ailesini, ardından evini terk edip önce Fransa’yı yani “vatanını” ve vatanının tarihsel uzamı olan Roma ve Antik Yunan geçmişine doğru yaptığı gezinin anlatıldığı bölümlerdir. Okur İtalya ve Yunanistan’ı gezen Rene’nin bu ihtişamlı geçmiş karşısındaki Romantik

Memoires d’outre-tombe (Chateaubriand, 18??) başlıklı tüm eserlerini göz önünde bulundurarak yapar.

duygulanımlarına tanıklık eder. “Ey sabaret hatıratı! Ey vatan hayalatı! Senin manevi neşat ve inbisatından ruh-ı beşer azade olabilir mi? ... vatanla gaşyi olan bir ruhun hayalat-ı sahrasında doğan ilk hissiyat-ı ulviye: aile, vatan-ı mehd ve lahde mazi-i müstakbeldir.” (Chateubriand, 1910, s. 6). Vatan bireyin uzak da olsa bağlılığını sürdürdüğü kutsal bir alan olarak karşımıza çıkar. Sadece bugünü ile değil “ihtişamlı” geçmişi ile de hayran olunan ideal aidiyet alanı olarak kurulur. Anlatıcı vatanın geçmişinden söz ederken de yine yukarıda söz ettiğimiz ikili karşılığı beslemeye devam eder. Aynı zamanda da vatani tarihsel kökeniyle yani Antik Yunan ve Roma geçmişi ile birlikte tahayyül eder. Romantize edilen geçmiş sadece mimari ve heykel ile değil aynı zamanda milletin edebi geçmişi ile de örülür. Burada özellikle tarihsel anlatıya, şiire ve şairlere olan vurgusu öne çıkar. “Her biri birer sanat abidesi olan bu geniş binaların içinde ne kutsal ve şairane bir korku ile dolaşıyorum! Ne muazzam bir sütun çıkmazı! Şairlerin ne çok kemerler ve kubbelerin etrafında işitilen ve bahrimuhitin içinde dalgalanan velveleleri.” (Chateubriand, 1910, s. 9) Aidiyetin ve kimliğin oluşumunda vatan anlayışı sadece bir toprak olarak değil, ataların bina ettiği muazzam mimari ve o mimaride hatıralar bırakan, hala sesleri işitilen şiirlerdir. Sadece Fransız vatani değil Fransız milleti de şiirleriyle bu tahayyülün parçası olur. Rene gibi Avrupa kaynaklı metinler vatan ve millet kavramlarının edebi anlamda ele alınışına kaynaklık etmektedir. Bu nedenle Süleyman Nazif’in bu yazıyı seçmesi genç isimler için anlam taşımaktadır.

Dergide “Rene”den çevrilen en azından dergi yayınlandığı süre boyunca çevrilip basılabilen kısımlar bunlardır. “Rene” sadece uzak bir memlekette yaşanan, otantik bir hikâye değildir. Anakaradan çevreye giden belirleyici, elit, ideal adam ile kendisinden söz edilen, insanî alanın dışına çekilen yerli arasında kurulan ikili karşıtlığın anlatısıdır. Merkezi söylem alanı ve onu üreten elit de üretilir bu sayede.

Merkezden taşraya gitmiş olan bir aydının halka olan bakışını benzer biçimde tanımlamasa da bu halk ile kurduğu ilişki konusunda da bize ipucu verebilir. Sadece söylemlerin yayılımı açısından değil aynı zamanda “medeni bir Avrupalı” olarak kendisini yabancıların arasında yalnız ve tek başına hisseden bir kahramanın hikâyesini anlatması nedeniyle Süleyman Nazif’in Rene ile özdeşlik kurmuş olabileceğini de düşünmek gerekir. Bu iddia elbette aşırı yorum olabilir ancak ne olursa olsun bu metnin seçilmiş olması manidardır. Muhatap olduğu halkı dönüştürülmesi, milli bilinci öğrenmesi gereken bir grup olarak konumlandırılışında bu malzemenin şüphesiz etkisi vardır. Ruşen Eşref’in *Diyorlar ki*’de yaptığı söyleşilerde yazarların birçoğu Fransız edebiyatından etkilendiklerini söyler. Milli edebiyatçıların ürettiği söylem Rene gibi romanlardan etkilenmektedir. İncelediğimiz örnekte de Osmanlı vatani, milleti, geçmişi veya ötekisi üzerinden kendi yazılarında yerleştirdikleri benzer argümanlarla Kastamonulu isimleri de millî edebiyatın söylem alanına dâhil etmeye çalışırlar.

Avrupa’da üretilen malzemenin etkisi kadar devletin kendi iç dinamikleri de millî edebiyat söyleminin yayılmasında etki sahibidir. Erol Köroğlu (2010) Birinci Dünya Savaşı’nın millî kimliğin kurulumunda ve kitlelere yayılımında etkili bir ortam yarattığından söz eder. (s. 36) Ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan çok daha önce deneyimleyen başka savaşlar da bu süreçte etki sahibidir. Fuat Köprülü de dönem boyunca yaşanan savaşlara gönderme yaparak “Bilhassa bir takım millî felaketler bu[millî edebiyat] cereyanı kuvvetlendirdi ve hemen hemen bütün gençliği, az zaman içinde bu cereyanın etrafında topladı” (Ünaydın, 1972, s. 214) demektedir. İncelediğimiz dönemde öğrencileri etkileyen ve onların da millî edebiyat söylemi içerisinde ilk denemelerini yapmalarına imkân tanıyan da bir savaştır. Türk Yunan savaşı ve savaşın uzantısı olan Girit savaşı *Tiraje*’nin yayınlandığı yıl gerçekleşmesi

nedeniyle dergide önde çıkar. İsmail Habib Sevük (Sevük, Tanzimattan Beri, 1944, s. 307) Yunan Harbi'nin etkisine vurgu yaparak özellikle Mehmet Emin'in Yunan Harbi için yazdığı "Cenge Giderken" şiirinin gençleri etkilediğinden söz eder. Şerif Aktaş da "Millî Edebiyat Dönemi'ni Mehmet Emin'in *Türkçe şiirleri*(1898) ve hatta "Cenge Giderken" başlıklı manzumesiyle başlatmak mümkündür" (Aktaş, 2007, s. 186) diyerek sadece Mehmet Emin'in değil Yunan savaşının da millî edebiyatın başlangıcındaki konumuna vurgu yapmaktadır. Yunan savaşının bir parçası olarak Girit'in elden çıkması Kastamonu vilayetinin kültürel ortamında da karşılık bulmaktadır. Emin Bülend'in "Kin" başlıklı şiiri bu dönemde memleketin geri kalanında olduğu gibi Kastamonu'da da ses getirir. Derginin beşinci sayısında önce Emin Bülend'in şiiri yayınlanır. Emin Bülend "...Girit olayları sırasında yazdığı "Kin" şiiri ile benzeri intikam şiirlerine yol açmıştır" (Özön, 1934, s. 172). Derginin on üç, on dört ve on altıncı sayılarında da bu şiirin etkisinde yazılmış ilki Sultani'nin edebiyat öğretmeni Ahmet Talat'a son ikisi ise öğrencilere ait üç metinle karşılaşılır. Bu yazıları ele almadan önce *Tiraje*'de yeniden yayımlanan Emin Bülend'in şiirine yakından bakmak doğru olacaktır.

Göster sema-yı mağribe yüksel de alnını
Dök kalb-i saf-ı millete feyz-i beyanını
Al bayrağınla çık, yürü sağken zafer nüma,
Bir gün şehid olunca da olsun kefen sana
Ey makber-i muazzam-ı ecdadı titreten
Düşman sadası: hilal-i rü'yet-i islama hürmet et...
Garbın cebin-i zalimi avf etmedim seni,
Türk'üm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi
Ben şurezar-ı kalbimi kinimle süslerim
Kalbimde bir silah ile ferdayı beklerim
Kabrinde müsterif uyu ey namdar atam
Evladının bugünkü adı sade intikam (EminBülend, 1910, s. 3)

1908 yılında *Tiraje*'de yayınlanan ve "Girit Müslümanlarına" ithaf edilen şiir, Yunan bağımsızlık hareketinin Girit'teki yansımalarına karşı dinî ve tarihî kimliği öne çıkarılan bir ulus fikrini ortaya koyar. Girit İslam milletini barındırması ve uzun

süredir Osmanlı topraklarının bir parçası olması nedeniyle Osmanlı vatanı ve milleti fikrine bağlanır. Fethine de vurgu yapılarak ada, bağrında ecdadın, ataların mezarlarını taşıyan bir vatan parçası olarak geçmişten şimdiki zamana vatanın bir parçasıdır. Orada yaşayan Müslümanların varlığı ile de bugünüyle vatan fikrine eklenir. Şiir meşrutiyet döneminde önemli akisler yapar. Kastamonu Sultanisi'nin edebiyat öğretmenlerinden olan İsmail Habib Sevük *Tanzimattan beri*'de "Kin"den söz ederken "Namık Kemal'in uyandırdığı aksi uyandırmış ve o devrin talebelerinin en çok bellediği bir şiir olmuştu. Garbın cebin-i zalimi affetmedim seni / Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi mısralarını okurken garptan gördüğümüz haksızlıkların intikamını almış gibi bir teselli duyuyorduk" (Sevük, 1944, s. 28) demektedir. Burada söz ettiği 1944 yılında yazılan bu alıntı şiirdeki garb ifadesini Avrupa olarak yorumlar. Doğrudan Yunan savaşı için yazılmış gibi görünse de hayran olunan ve karşısında kendisini eksik hissettiği batıya karşı edebi olarak intikam söyleminde bulunulur. Mehmet Kaplan *Şiir Tahlilleri*'nde bu intikamın edebi yönünden söz eder. Kaplan "Kin" in *Servet-i Fünun* dergisindeki ilk baskısında başlığında yer alan Victor Hugo'nun "L'enfant grec aux yeux bleus.." (Mavi gözlü Yunan çocuğu) sözü ile "Türk edebiyatçılarının büyük saygı duydukları bu batılı şairin Yunanlıları Yüceltmesi Türk şairinin izzet-i nefsinin incitmiştir" (Kaplan, 2014, s. 165) diyerek İsmail Habib'in garptan aldığı söylediği intikam hissinin edebi yönüne vurgu yapar. Yine de burada kastedilen ötekinin tüm bir Avrupa değil doğrudan güncel düşman Yunanlılar olduğunu düşünebiliriz. "Kin" in Kastamonulu entelektüeller üzerindeki etkisine geri dönecek olursak karşımıza bir dizi şiir çıkar. Yayın sırasına göre bu şiirlerden ilki Süha Zahir takma adıyla yayınlanan Ahmet Talat Bey'in "Girit" başlıklı şiiridir.

Ey Şanlı Girit! Ey vatanın fecir-i baharı!
Sensin bu cesim kitlenin en har şiryarı
Ey ruh-u muhitat! . . .
Ey Şahkası rayet-i ecdat ile mağrur
Ey kaleleri toplarının ruhuna sengin
Bir makes-i fahir! (Onay, 1911, s. 6)

Talat Bey'in şiirinde "Kin"de karşımıza çıkan intikam söylemine rastlanmaz. Daha ziyade Girit'i bir vatan parçası olarak romantize ederek idealleştirme söz konusudur. Okurun gözünde kaleleri, tarihi ile canlanan uzak bir tahayyül halindedir. "Kin" ile girdiği en belirgin etkileşim ise ecdada yapılan vurgu, yani tarihi figürler aracılığı ile vatanın tarihinin ortaya konulmasında vatanın bir parçası olarak konumlandırılışıdır. Ancak "Kin"de karşımıza çıkan gür ses ile karşılaşılmaz. Benzer etkilerden söz edebileceğimiz, Girit meselesini konu edinen diğer üç metin ise Sultanî öğrencileri Mehmet Memduh'un "Girit için" şiiri, Musa Kazım'ın "Peyman" ve Ahmet Cevdet'in "Girit" başlıklı kısa düz yazılarıdır. Bu örnekler Emin Bülend'in şiirinden hareketle millî edebiyatın Kastamonu'daki varlığını yayan ve pekiştiren yazı ve şiirlerdir. Bu örnekler aracılığıyla yeni edebi denemeler millî edebiyat söylemine eklenir ve yayılım gösterir. Üç öğrenciye ait yazılardan biri olan Mehmet Memduh'un "Girit için!" şiirinde ise intikam söylemi çok daha belirgindir.

Ey Girit!
Tarih o büyük nâtika-i adl ü Memduh
Îrâd edecektir sana bir hutbe-i nefrin
İsal ediyor, dinle sada-yı beşeriyet
Alçaklığa, nefretle bir avaze-i ta'in (MehmetMemduh, 1910, s. 7)

Şiirde vatanın tarihinin bir parçası olan Girit'in vatan topraklarından ayrılışı "alçaklık" olarak yorumlanıp lanetlenir. Bu sayede muhatap da kendisini öteki yani "vatanın tarihi bir parçasını" koparanlar üzerinden kurma imkânı bulur. Şiirin "Kin" ile kurduğu ilişki oldukça belirgindir. Girit meselesini konu edinen bir diğer yazı da Musa Kazım'a ait olan "Peyman"dır.

...her gün nazlı vücudunda, kalpleri didikleyen canavar dişlerini çeşm-i İslam'ına gösteriyor. Ecdadımızın, muazzam dedelerimizin ince, çürük kemikleri, İslam kardeşlerimizin canları, kanları, ırzları Yunanilerin pa-yı müfessedet cuyaneleri altında feryad ediyor... Yunanlılar şu sözlerimi kalplerinin en derin ecvafında saklasınlar! Yunan canavarlarını, alemi titreten sayhaları, sayha-yı hevlengizleri tıkayacak, susturacak müncemit vücutlarını, kahhar pençelerini tig-i zaferimizin, süngülerimizin çıkarttığı şerare-i hararet eritecek. Onları yok edecek... Seni vermeyeceğiz! (MusaKazım, 1911, s. 7)

“Peyman”da Emin Bülend’in şiirinde de karşımıza çıkan Girit’i fetheden cedler üzerinden vatanın geçmişine ve orada yer alan Müslümanlar üzerinden bugününe bağlayarak adayı vatanın bir parçası olarak ortaya koyan anlayışı görebiliriz. Aynı zamanda intikam söylemi de oldukça belirgindir. Girit’in işgali ile ilgili dergide basılan son öğrenci yazısı ise Ahmet Cevdet’e ait olan “Girit” başlıklı yazıdır. “Daima dimağımı tırmalayan kalbimi ezen, işte bir kelime: Girit! Bu kadar seneden beri ezilen, yaralanan, parçalanan şu biçare vatanın benimle birlikte ağladığını hissedirim ve o anda Girit’in, bu mukaddes mecruh-u cezirenin halet-i tarihiyesini düşünürüm” (AhmedCevdet, 1911) diyen Ahmet Cevdet’in yazısında intikam söylemi öne çıkmaz. Tarihi vurgu ise İsmail Habib’in “Kin” hakkında yaptığı yorumu hatırlatır. “Garbın cebin-i zalimi” diyerek kastedilen Yunanlıların tüm bir Avrupa’yı ve ona duyulan kini temsil etmesi gibi Ahmet Cevdet’in yazısında Girit de tüm tarihi acılar, yenilgiler silsilesinin hem bir parçası hem de tek başına sembolüdür. Namık Kemal’in *Vatan yahut Silistire* eserinden bu yana işgal altındaki bir şehri ya da bölgeyi vatanın tamamına eşleme ve onu yitirmeyi vatanın tamamını yitirmeye benzeterek muhatapta tepki uyandırma sıklıkla karşılaşılan edebi söylemlerden biridir. İncelediğimiz malzemedede de Balkan Savaşları döneminde Edirne hakkında ve Millî Mücadele döneminde İzmir hakkında bu bağlamda yazılan çok sayıda şiir ve yazıya rastlanır. Bu benzetmenin belki de edebiyatta kullanıldığı ilk örneklerden biri Girit’tir. Savaşların millî edebiyatın gelişiminde ve topluma

yayımlında etkili olduğundan daha önce de söz edilmişti. Akımın hem başlangıcında, hem de Anadolu'ya yayılımında propaganda edebiyatı önemli bir yere sahiptir. Vatanın ve milletin tarihini ve bugününü oluşturma öteki fikrini de beraberinde getirmektedir. Öteki Girit şiirlerinde gördüğümüz gibi kendisine “kin” duyulan ve “canavarlık” vasıflarıyla tanımlanan Yunanlılar –Cumhuriyet döneminde yapılan yoruma göre tüm bir Avrupa- olduğu gibi çok daha tehditkâr başka bir ötekiden, Ruslar’dan da söz etmek mümkündür.

İlerleyen bölümlerde ele alacağımız propaganda metinlerine benzer biçimde ötekinin kuruluşu milli edebiyat söylemine katılımda oldukça belirleyicidir. Bu bağlamda özellikle bahsetmek istediğim yazılardan biri ise tefrika şeklinde yayınlanan “Nöbetçi”³⁵ başlıklı uzun hikâyedir. Yazarı Bedri olarak geçen bu hikâyeye 93 Harbi’nden yıllar sonra bir “Moskof” askerinin ağzından yazılır. Zaman zaman mektuplar üzerinden ilerler. Bu metni ilginç yapan birkaç nokta vardır. Öncelikle metnin yazarı Bedri ile ilgili elde hiçbir bilgi yoktur. Derginin beşinci sayısındaki ilan bu anlamda önemlidir.

“Üç yüz seneden beri vatanımızın sadr-ı ikbaline vakit vakit iltiyam-na-pezir açan ve Osmanlıların ebedi bir düşmanı bedbaht ve kindarı geçinen Ruslar hakkında selis, müheyyiç ve gurur-u milliyemizi okşayacak bir lisanla yazılmış, manzum olsun mensur olsun bir şiir istiyoruz. Birinci derecedeki eser Tiraje’nin bir senelik ikinciye altı aylık abonesi takdime-i şükran olmak üzere hediye edilecektir. Yirmi gün zarfında gönderilen asar kabul olunacaktır.” (Müsabakamız, 1910)

“Müsabakamız” başlıklı bu ilan vilayette bu konuyla ilgilenen bir çevrenin bulunmadığı göstermekle birlikte millî edebiyatın önemli isimlerinden biri olan Süleyman Nazif’in ulus fikrini Ruslara üzerinden yaymak için çaba sarf ettiğini

³⁵ Tefrika derginin üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, dokuzuncu, on birinci, on ikinci, on üçüncü ve on beşinci sayılarında yayınlanmıştır.

gösterir. Yine de derginin sayfalarında müsabakanın kazanan şiiirlerine rastlanmaz. Bu anlamda elimizdeki tek metin Bedri Bey'in "Nöbetçi" başlıklı tefrikasıdır. Bedri hakkında elimizde bilgi bulunmayışı yazarın yerel bir isim olabileceğini düşündürmektedir.

Yazarının kim olduğunu bilmesek de "Nöbetçi"nin dergideki varlığı önemlidir. Öncelikle özetle hikâyeden söz edecek olursak tefrika hasta yatağında kızına 93 Harbi anılarını anlatan bir Rus askerinin tanık söylemiyle başlar. Plevne(1877-1878), Şıpk(1877-1878) gibi büyük kayıpların yaşandığı önemli savaşlar hakkında yaşlı Rus askeri anılarını anlatır. Muhabatı etkilemek için seçilen bu yöntem dönem için oldukça ilgi çekici bir seçimdir. Sadece Şıpk geçidinin savunması ve geri alınması için yapılan savaşlarda "yedi ila sekiz bin kayıp verildi" (Çulcu, 2014, s. 259). Savaşın sonunda "Türkler Plevne'de silah bıraktıktan sonra ise 29.340 Türk yok olup gitmişti (Şahin, 1988, s. 123). 93 Harbi olarak adlandırılan bu savaşlardan yaklaşık yirmi yıl sonra basılan hikâye Osmanlı'nın yakın tarihinin de millî edebiyat söyleminde önemli bir unsur olarak yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. Yaşanan psikolojik yıkım kahramanlık söylemi üzerinden millî bir bilinç oluşturulmaya çalışılarak engellenmeye çalışılır. Bu çabaya benzer bir örnek olarak Klaus F. Gille (1999) "Germanistik and Nation in the 19th Century" başlıklı makalesinde söz ettiği kayıp ile milliyetçi söylem arasındaki bağa kısaca bakmanın "Nöbetçi"deki bu tutumu anlamlandırma konusunda yarar sağlayacağını düşünüyorum. Gille Germanistik ile Alman millî düşüncesi arasında kurulan bağı ortaya koyarken Napolyon'un Avusturya ve Prusya'da kazandığı zaferlerin yarattığı politik krizlerden söz eder. Ona göre alınan yenilgiler ile Alman ulusunun belirişi arasında bir bağ kurulmaktadır. 1805-1806'da sonuçlanan savaşlar ile oluşturulan söylem sayesinde millî kültürün mirası derlenir. Yenilginin yarattığı yıkımın bertaraf

edilmesi için Alman ululuğu (*Deutsche Größe*) ortaya konulmak zorunda hissedilir. (Gille, 1999, s. 26) Alınan yenilgiler ve bir anlamda düşmanın ortaklığı Germanistik çalışmalarının hızlanmasına imkân sağlar. “Nöbetçi” hikâyesinde karşımıza çıkan durum da buna benzer bir itici gücün sonucunda, yaşanan büyük yıkımın ve kırılan millî onurun Osmanlı milleti nazarında yeniden inşa edilmesi için kullanılır. Bu anlamda öteki üzerinden gerçekleştirilen bu kurulum çok daha işlevsel hale gelir.

Bu psikolojik rahatlama hissi ötekinin ağzından Osmanlı milletinin kahramanlıklarının anlatılışı ile sağlanmaya çalışılır. Yaşlı Rus askerinin anlatıcı olduğu kısımlarda ağırlıklı olarak bu iki savaştan ve Osmanlı askerinin kahramanlıklarından söz edilir. Savaşta neler yaşandığını ayrıntılı biçimde anlatan asker aynı zamanda cephe gerisindeki kar, hastalık gibi sıkıntılardan da söz eder. Zaman zaman Tanrısal bir gözle savaşı zaman zaman ise karşılaştığı Osmanlı askerleri üzerinden bireysel kahramanlık hikâyeleri anlatır. Kendisi de savaşa katılan askerlerden biri olan Yaşlı askerın oğlunun yolladığı mektuplar üzerinden ise savaşın bitişi ve Ayastefanos'ta imzalanan anlaşma hikâye haline getirilir. Metinde “tarihi düşmanını” yenerek zafer kazanan Rus merkezli bakış açısının görüldüğü tek kısım burasıdır. Rusların Osmanlı'dan sonunda intikamlarını aldıkları fikri verilmeye çalışılır. Yaşlı askerın hikâyelerini anlattığı kızı Polina ise bir noktadan sonra hikâyenin başkahramanı olur ve yaşlı askerın anlatıcı olduğu kısım son bulur. Polina hemşire olarak yaralılara bakmak için gönüllü olduğunda karşılaştığı Osmanlı askerine âşık olur. Bu kısımda ise esir Osmanlı askeri ideal bir birey olarak çizilir.

Düşmanın veya ötekinin gözünden anlatılan hikâye olumlu, kahraman, vatansever, vatanının derdiyle dertlenen ve fedakâr bir Osmanlı askeri tipini işler. Yaşlı askerın gözünden savaşların anlatıldığı kısımlarda farklı farklı çok sayıda asker sanki aralarında hiçbir farklılık yokmuşçasına tanımlanır. Tek tek karakterlerden

değil bir bütün halinde Osmanlı askerinden söz edilir. Bu sayede Osmanlı milleti ortaya konulmaya çalışılır. Önce Plevne ve Şıpkı'da karşılaşılan ve tüm orduya mal edilen kahramanlık, anlatıcının yaşadığı münferit deneyimler üzerinden bireysel kahramanlık ve fedakârlık hikâyelerine dönüştürülür. Polina'nın anlatıcı olduğu kısımda ise esir alınan Osmanlı askeri yakışıklı, eğitilmiş, Fransızca bilen ve okuyan, milli bilince sahip bir birey olarak idealleştirilir. Öncelikle ötekinin gözünden kurulan bu olumlu tahayyülü görebilmemiz için yaşlı askerinin gözünden anlatılan kısımlara bakabiliriz.

Müthiş bir gece kızım, fakat o kadar da parlak bir sabah Plevne düşmüştü! Rus ordularını aylarca mağlubiyetten mağlubiyete fırlatan, şan ve Şeref-i milliyemizi girdabeden girdabeye sürükleyen, sivri bir hançer gibi bütün ordularımızın, ne diyorum bütün Rusya, bütün Romanya'nın önünde bi-muhaba, bi-fütur dikilen Plevne akıbet-i sükût etmişti... Bir avuç kahraman –düşmanım da görsem kahramanlığı severim- kalın sislerin altında muhasara hatlarını yarmaya kalkışmasını mı? Oh, bu ne hücumdu Polina tarih böyle cür'eti henüz kaydetmemiştir... Bir kitle-i ahenindi ki kırılmıyor, durulmuyordu. Bilakis bir seyl-i huruşan gibi, bir zelzele-i bi-aman gibi önünde ne bulsa süpürüyor, deliyor, yıkıyor alt üst ediyordu... otuz bin süngü iki yüz iki yüz elli bin süngüyü kaçırıyordu. O zaman ölüme koşanlar ve ölümden kaçanların halini gördüm. (Bedri, Nöbetçi, 1910b, s. 13)

Yendiği düşman askerini oldukça olumlu betimlemelerle, bir korku kaynağı olarak tanımlayan yaşlı askerinin anlatımı okuyucunun gözünde sonucun kayıp ve yıkım olarak anlaşılmasını sağlama çabasını gösterir. Ortalığı kasıp kavuran, yok eden bir kitle olarak resmedilen Osmanlı askerinin büyük kahramanlığı kaybedilen savaşa rağmen milli bilinçle hareket eden Osmanlı milletinin kazancı olarak sunulur. Propaganda edebiyatının okuyucusuna öğrettiği şeylerden biri tanımlamaların pozisyonlara ve sonuçlara göre belirlendiğidir. Biriktirdiğimiz anlatı geçmişi bize bir askerinin yendiği bir savaşı ve düşmanı tanımlarken gurur dolu ve küçümseyici bir ton kullanması gerektiği beklentisini uyandırır. Bu hikâyeye ise tam olarak bu beklentiyi tersine çevirerek işlemektedir. Bu durum ise hikâyeden beklenen etkiyi bir kat daha

arttırır. Bu durum bize Fichte'nin Alman ulusunun ne olduğunu açıklarken kullandığı üç unsurdan ilki olan ulusun (*volk*) tarih dışı ve metafizik ögeler içeren bir mit ile kendisini tanımlama gerekliliğini hatırlatır. Diğer bir deyişle önemli olan gerçekte yaşananın ne olduğu değildir. Anlatılan kahramanlık miti ile ulus arasındaki bağ istenen asıl bağı sağlamaktadır. Yukarıda karşımıza çıkan mitik kahramanlık hikâyesi de bu bağı örnekler. Gille bu olumlu, ideal kahramanlık anlatıları sayesinde ulusun “Tarihsel gerçekleri, umutsuz darboğazları bir avuntuya çevirip aslında kaybetmediklerine inandığı bir teselli oluşturulduğunu” (Gille, 1999, s. 28) iddia eder. İşte “Nöbetçi” karşılaştığımız anlatı da buna benzer bir işlev görmektedir. Hikâye Osmanlı askerini, tek başına yüzlerce askerle savaşıyor, süpüren, kırılmayan, engellenemeyen, vatani için ölüme koşan mitik, millî bir kahraman olarak çizer. Bu asker sonunda Rus ordusuna yenilmiş olsa da aslında tüm bir direniş boyunca Rus ordusunun millî şerefini ayaklar altına aldığı fikri muhatapta uyandırılarak millî bilinç ve gurur yaratılmaya çalışılır.

Bireysel hikâyeler de bu kurulumu desteklemektedir. “Babam geçenlerde bir Osmanlı askerinden bahsediyordu. Babayiğit bir askermiş. Onların taburunu iki silah arkadaşıyla tam iki saat bir kayanın altında tevkife mecbur etmiş. Bu askerin kahramanlığına ben de meftun oldum. Hakikaten Osmanlı askerinde şayan-ı hayret ve misli bulunmaz bir fedakârlık var” (Bedri, 1910, s. 5) diyerek öne çıkarılan asker tipinin tek işlevi güncel değildir. Düşmanın dahi kendisine hayran olduğu Osmanlı askeri geçmişin intikamını almak için gelecekte de karşılaşacağı Moskof'a karşı vatani için büyük fedakârlıklarda bulunması gerektiğini bilmesi gereken, teknolojik imkânları yetersiz ve sayıca az olacağı düşmanın karşısına konumlandırılır. Balkan Savaşları'ndan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılan hikâyenin yine de propaganda işlevi oldukça açıktır. “Ruslar ve Osmanlılar iki millettir ki husumetleri

kıyamete kadar sürecek” derken hikâyeyi okuyan tüm potansiyel Osmanlı askerlerine gerektiğinde yine savaşacakları, düşmanlığı son bulmayacak bir hedef gösterilmiş olur. Aynı koşullar altında okurun da aynı fedakârlıkları yapması, gerekirse ölüme gitmesi gerektiği fikri aşılarmaya çalışılır. Polina'nın hayranlık duyup âşık olduğu Osmanlı zabiti de tüm bu bağlamı barındıran Osmanlı askerinin çok daha bireyselleşmiş bir simgesidir.

Bazen akşamları güneş Balkanların arkasından batarken, gece bu diyarın kanlı sahneleri, top ve tufengi gönüllerin viranelerini örterken onu yatağında diz çökmüş, kolunu pencereye dayamış Balkanlara bakarken görüyorum. . . Büyük ve siyah gözlerinde teselli bulamaz bir mana-yı matem fütur ediyor. Gönümde bir ağlamak ihtiyacı, onun matemine, onun ye'isine iştirak arzusu uyanıyor. . . Hele onun selis bir Fransızcayla konuştuğunu anladığım günden beri yanından ayrılmak benim için bir cehennem oldu. Zaman oluyor ki onun bir düşman askeri olduğunu unutuyorum. (Bedri, 1910b, s. 13)

Adı verilmeyen bu esir zabıt vakur, gururlu, sadece vatanın derdiyle dertlenen, yakışıklı bir genç olarak betimlenir. Savaşın ardından kaybedilen Balkanlar üzerinde batan güneş de askerinin devletin batışı ile kurduğu bağı gösterir. Balkanlar yani vatanın kaybedilişi için matem halinde olan asker batılı bir tip olarak resmedilir. Sadece Fransızca bilmez aynı zamanda Fransız edebiyatı okur. Polina ile birlikte okudukları Graziella hakkında konuşacak kadar edebi bilgiye sahip olan bu adam hem kahraman hem de batılı ve bilgili bir genç olarak çizilir. Buna karşın Polina dönem romanlarında³⁶ karşımıza çıkan duygusal tarafı ağır basan, aşka kapılan ve aklın alanı dışında duran kadını simgeler. Öteki her anlamda bir adım geride resmedilir. Bu sayede çok sayıda esir alınan 93 Harbi'nde düşmana teslim olmayı tercih etmiş olan askerler de olumlanma imkânı bulmuş olur.

³⁶ Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın birlikte kaleme aldığı *Hayal ve Hakikat* Romanı bu anlamda iyi bir örnektir. (Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, 2002)

Bedri'nin düşmanın ağzından anlatmayı tercih ettiği hikâye tam da bu yöntem sayesinde farklı imkânları içinde barındırır. Zira düşman Osmanlı askerine nazaran çok daha yetersiz olarak tanımlanırken savaşın olumsuz koşullarından söz edilmektedir. Ben üzerinden anlatılamayan savaşın acı yönü, yaşanan maddi ve manevi yıkım ötekine yansıtılarak dillendirilmektedir.

Daha dün pulat vücutlu bir cengâver gibi yaşayan, şimdi tabiattan birkaç dakika istirahat dilenen bu zavallılar, bu zavallı insanlar şimdi kazandıkları yatağın bir medfen olacağını nasıl düşünsünler? Açlık, susuzluk, yorgunluk onları öyle uyuşturmuş, hüceyrat-ı dimagiyelerinden endişe-i hayat öyle silinmişti ki artık düşünemiyorlardı... Tabur yürümüyor Polina bir tabut gibi sürünüyordu. Bıkkın bıkkın insanlar, hendeklerin içine gömülüyor, çamur, yağmur, açlık ve yorgunluktan başka hiçbir isr-i uhuvvet göstermeyen tabiata . . . küskün oluyorlardı. (Bedri, 1910, s. 5)

Savaşı uzak bir kahramanlık hikâyesi olmaktan çıkaran bu kısımlar açıkça anlatılamayan fiziksel koşullara vurgu yapar. Bir Osmanlı olarak olumsuzlanamayan koşullar zayıflık gösterebilme lüksüne sahip olan ötekinin ağzından olumsuzlanır. Tabiatın, açlığın, uzun süre çamur, pislik içinde yolculuk etmenin ve bu nedenle askerlerin artık savaşmak istemeyişinin anlatısıdır. Kuşkusuz aynı koşullar Osmanlı askeri için de geçerlidir. Turhan Şahin'e (1988) göre "Bulgar dipçiği altında eksi on beş ila otuz derecede kırk bin Türk esirin Romanya içlerine kadar yürütülmüş [ve Plevne savaşının ardından] yirmi beş bin Türk askeri karla kaplı topraklar üzerinde bırakılmıştır" (s. 123). Osmanlı askerinin ve verdiği savaşın çizimindeki ideallik ikili karşıtlığın diğer tarafında yani bütünüyle millî bilinçten yoksun ve savaşın acılarının ve tabiatın acımasızlığının kucağındaki Rus askerinin çiziminde belirlemektedir. Burada bilinçli olduğunu açıkça iddia edemesek de öteki üzerinden metnin altını oyan, dolaylı olarak savaşın yarattığı fiziksel ve manevi yıkımı da ortaya koyan bir anlatım söz konusudur. Bu olumsuz koşullar vatan aşkıyla değil zorla savaştırılan bir asker tipini oluşturur.

Plevne fatihlerinin sırtında kırbaç da icra-i tesir edemiyordu diyordum. İstirahat dileyen, intihara yürüyen askerleri uyandıracak, yürüyecek, kurtaracak kamçıydı. Plevne istihkâmlarına hücum etmek için pek çok defalar bu askerleri kurşunla tehdit etmiştik, ölümle yine ölüm kokusuyla yürütmüştük... Uğraştık dövüştük, öldürdük yaralar aldık bin bir tehlike içinde her dakika yeni ve daima yeni bir emel arkasında koştuk. Niçin? Hep bu uçurumun âlem-i bi-pâyânın kenarına gelebilmek için. (Bedri, 1910b, s. 14)

İhtiyar Rus askerinin anlattığı kısımdan alınan yukarıdaki alıntıdan kazanan değil sanki kaybeden tarafın anılarını okuyormuş hissine kapılmak mümkündür. “Nöbetçi”de kurulan ikili karşıtlık ne devletler, ne de ordular arasındadır doğrudan askerlerin kahramanlıkları, savaşı algılama biçimleri üzerinden kurulur. Savaşmak istemeyen, zorla, işkenceyle, sırtlarına kırbaç vurularak, ölümle tehdit edilerek savaştan Rus ordusuyla karşılaşılır. Bunun karşısında ise kendisinin de bu sıkıntılardan pay almış olma ihtimali olan ancak milli bilince sahip Osmanlı askeri durur. Zira kazanmış da olsa bir uçurumun kenarında bekleyen Rusları o uçuruma atmak için de orada olması beklenecektir. Ancak hikâye Rus askerinin neden bu kadar isteksiz ve intiharın kenarında olduğunu açıklarken başka bir şey daha yapar, propaganda edebiyatının göstermediği savaşın maddi ve manevi yıkıcılığını ortaya koyar. Yine de “Nöbetçi”nin yapmaya çalıştığı asıl şey 93 Harbi gibi hem askerinin hem de Balkan halklarının büyük kayıplarına ve nüfus hareketlerine neden olan bir yıkımın tarihini milli bilinç yaratmak için yeniden üretmeye çalışmaktır.

Rus halkının bir öteki olarak kurulumu ve Moskof düşmanlığı temasının *Tiraje*'de bu dönemde görülmesi şaşırtıcı değildir. “Nöbetçi”nin Süleyman Nazif tarafından Kastamonu'nun millî edebiyat söylemine katılımı için özellikle seçilmiş bir hikâye olduğunu yazarın kendi adıyla yayınladığı metinler üzerinden anlayabiliriz. Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde 1917 yılında basılan ve Osmanlı askerinin Galiçya cephesindeki kahramanlıklarının anlatıldığı *Âsitân-ı tarihte Galiçya* adlı kitabında yazarın özellikle 93 Harbi ile olan ilişkisi ortaya konur.

Kitapta ondaki düşmanlığın 93 Harbi'nden sonra Ruslardan kaçarak göç eden ve evlerinin yakınına yerleşen komşularından birinin savaş öncesi ve sonrasına dair anlarnın etkili olduğu söylenmektedir.

Kadıncağız bunları söylerken hem ağlar, hem ağlatırdı. Bizse dinlemekten ve ağlamaktan hiç usanmazdık. İsterdik ki o musibetler destanının sonu gelmesin. Gözlerimizden dökülen yaşlar kalbimizin üzüntülerine acı bir dinleniş verirdi. Ve zannederdik ki içimizdeki Milli dert, bu yaşlarda nefes alıyor. İşte ben vatan sevgisiyle, Moskof düşmanlığını o göçmen kadından öğrendim. Ana ile kız ne oldular bilmem? Fakat onların darmadağınık geçmişleri benim his dünyamda ben ölünceye kadar yaşayacaktır. O ana ile kız yalnız bir ailenin, yalnız bir kasabanın değil büyük bir İslam ülkesinin son dağınık enkazı idi. (SüleymanNazif, 1919a)

Süleyman Nazif burada “millî dert” olarak adlandırdığı ulus bilincini aslında olumlu, kahramanlık hikâyelerinden değil, kayıp ve eziyet anlatısı aracılığıyla edindiğini söyler. Göçmen ana-kız ırzı namusu vatanla özdeşleştirilen, ana vatanın da temsili olan kadın imgesiyle birlikte işler. Ana-kızın namus vurgusunu doğrudan taşımayan ancak alttan alta bu tehdidi de barındıran eziyetleri anlatının önemli bir parçasıdır. Vatan sevgisi Moskof düşmanlığına eşlenir ancak bu eşleme bütünüyle bir anlatı üzerinden, yaşlı kadının anlattığı hikâyeler üzerinden gerçekleşir. Vatan sevgisi ve Moskof düşmanlığı birbirine besleyen ve bütünüyle his dünyasında, zihninde gerçekleşen bir sürecin söylem unsurlarıdır. Yaşanan acıların anlatısının ne kadar önemli olduğuna yapılan bu vurgu bir sağılma halini imler. Fichte'nin (1999) söz ettiği ulusun etrafında toplandığı millî mit kaybedilmiş savaşların ardından anlatılan hikâyelerde belirir. Bir çeşit *katarsis* tanımı gibi acının, travmanın edebi ve anlatısal yönüne olan bu bağlantı Süleyman Nazif'in Osmanlı/Türk ulusu tahayyülünün temeli gibidir. Tek bir kadının, tek bir ailenin hikâyesi olmaktan çıkıp, ona tutunup ondan beslendiği bu hikâye, ulusun tarihini ortaya koymaya da yardımcı olur. Bu yönleriyle bu anlatılar “19. yüzyılda ortaya çıkan roman ve gazete[ler gibi] ulusun ne tür bir hayali cemaat olduğunu “temsil” etmenin teknik kaynakları” olma

işlevini de yerine getirirler (Anderson, 2009, s. 40). Anlatmak, anlatı haline getirmek; tekil karakterlerin üzerinden içi boş, homojen bir zamanda tüm bir ulusun temsil edildiği bir tahayyüle evrilmektedir. Süleyman Nazif’in Moskof düşmanlığı teması ile olan bağını ortaya koyan tek metin bu değildir. *Tiraje*’nin beşinci sayısında da basılan “Cenk Şarkısı” şiiri de Ruslar üzerinden kurulan millî bilinci örneklemektedir.

Cenk Şarkısı

Moskof yine başkaldıracak düşmanımızdır
Kafkas Dağı artık yolumuz meskenimizdir.
Hep cenge gider pür neşe ve hande
Git söyle bugün beklemesinler beni evde
Hemşiresi sensin vatanın yalvar ey anne!
İkaz ederek yâdını Şıpka’yla Plevne
Versin yine bir kudret nev azim-i metine
Moskof’la dövüşmek dileriz zinde ve merde
Sen söyle gözüm beklemesinler beni evde!
Düşmanla dövüşmek bana bir zevk-i derindir

Harb etmekteyim her tarafım ateş ve hunindir.
Ak saçlı ninem beklemesin yollar uzundur.
Hep cenge gelir pür neşe ve zinde
Git söyle ecel beklemesinler beni evde!
(SüleymanNazif, 1910a, s. 5)

Süleyman Nazif’in İbrahim Cehdi takma adıyla bastığı “Cenk Şarkısı” şiiri ise Moskof düşmanlığının propaganda edebiyatı unsurlarıyla işlenmiş biçimidir. 93 Harbi’ne yapılan vurgu ve orada yaşananları tekrar hatırlatma değil aynı zamanda şiirde öne çıkarılan fikir ve hissiyat da “Nöbetçi”deki kurulum ile benzer unsurlar taşır. Vatan için, mutlulukla, gülererek, sevinerek fedakârlık yapmak ve ölüme koşmak bir Osmanlı’nın en belirgin özelliğidir. Her iki metin de kahramanca savaşıp ölmeyi idealleştirir. Moskof düşmanlığı vurgusu ise oldukça nettir. Osmanlılarla “husumeti kıyamete kadar sürecek olan Moskof” burada da başkaldıracak yegâne düşman, kendisiyle mutlulukla, şevkle dövüşülecek olandır. *Asita-ı tarihte Galiçya’dan*

aldığımız yukarıdaki alıntıda söz ettiğimiz, hikâyesi ile Moskof düşmanlığının kaynağı olan “ak saçlı nine”, “vatanın hemşiresi” olarak vatani temsil eden “ana” Plevne’den Şıpk’a dan sonra yaşadıklarının hikâyesini anlatıp, yalvaran sesini işittirir muhatabına. Bu sayede hikâyelerini dinlediği ana kız yeniden tüm bir vatanın ve milletin temsili haline gelir.

Buraya kadar Yunanlılar ve Ruslar yani öteki üzerinden yapılmaya çalışılan bu kurulumda aynı zamanda Osmanlı’nın kendi sahip olduğu değerler kullanılır. Devlet büyüklerine özellikle padişahlara karşı var olan “babalık” algısı bu anlamda değer sisteminde Osmanlı vatanının geçmişi ve milletin kurulumunda öne çıkan sembollerdir. Süleyman Nazif derginin onuncu sayısında yayınlanan “Samimi Sözler” başlıklı yazısında dönemin padişahı Beşinci Mehmet Reşad’tan söz ederken “Biz Osmanlıların ata ve ecdadımızdan kalma hoş bir adet ve ta’birimiz vardır! Padişaha baba deriz. Sizi te’min ederim ki dünyada hiçbir padişah ve hiçbir baba bu ünvanla muhatab olmaya bizim padişahımız ve babamız Sultan Mehmet Han Hamis hazretleri kadar ihraz-ı liyakat edemez” (SüleymanNazif, 1911b, s. 9) diyerek padişah ve milletin özü, kökeni arasında bağ kurmaktadır. Padişah ve millet arasındaki bağa vurgu yapan bir diğer yazı ise Sultani öğrencisi olan Mehmet Galip tarafından kaleme alınan “Sultanî talebe kardeşlerimle Musahabat-ı Tarihiyye” başlığıyla yazılmış olan metindir. Yazıda padişahların konumlandırılışı konusunda Süleyman Nazif’le benzer bir tutum söz konusudur. Ancak dönemin padişahına değil tarihi figürlere vurgu yapılır. Osmanlı tarihinin önemli padişahları vatan fikri ile bağlantılı biçimde ortaya konur. Aşağıdaki alıntı bu anlamda öne çıkar.

Yıldırım Beyazid Han’ın şahsına gelince:
Hakşinaslık, alû-cenap gibi ecdad-ı azâma mahsus büyüklükler kendisinde yok değildir. İbraz ettiği celadet ve kahramanlık ihtimal ki büyük Yavuz Sultan’ı, Murat Rabi’yi bile gölgede bıraktığı gibi Osmanlı vatanına olan aşk ve muhabbetiyle teferrüt etmiştir. (MehmetGalip, 1911)

Yavuz Sultan Selim, Dördüncü Murat ve Yıldırım Beyazıt gibi savaşlarda gösterdikleri başarıları ile öne çıkan padişahlar görüldüğü gibi özellikle ideal birer örnek olarak seçilir. Ancak bu isimlerin en önemli ortak özellikleri savaştaki kahramanlıklarının yanında “vatana duydukları aşktır”. Zira devletin tarihindeki önemli padişahlardan söz edilen yazıda padişahların savaşlarından, zaferlerinden, fetihlerinden bahsedilmez, tüm bu padişahların Osmanlı vatani ile olan bağları kurulmaya çalışır. Bu sayede millet anlayışı da tarihselleşmiş olur. Girit ile ilgili şiirlerde gördüğümüz vatanın tarihsel bir bağlamda kurulmaya çalışılması bir köken arayışını beraberinde getirir. Milleti köklerini devletin iktidarını da yeniden üreterek padişahlara bağlamak hali hazırdaki değerlerin merkezi değer sisteminin üretiminde ne kadar belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Ancak ele aldığımız dönem içerisinde Türk/Osmanlı milletin tarihsel köklerini ortaya koymaya çalışan tek anlayış bu değildir. İncelediğimiz malzeme içinde istisnai bir konumda olsa da Türkçülük/Turancılık akımının ortaya koyduğu ulusun köklerini Orta Asya tarihine dayandırma diğeri bir söylem alanıdır. İsmail Habib Sevük’ün “Mehmet Emin’in şiirde yaptığını Ahmet Hikmet de nesirde yaptı... Asya ortasından, dünyanın dört bucağına yaptığı büyük Türk akınlarını tasvir etti ” (Sevük, 1944, s. 288) dediği Ahmet Hikmet’in *Tiraje*’de yayınlanan “Türklük Menakıbından Altın Ordu” başlıklı yazısı Türk ulusunun tarihsel belleğini Orta Asya üzerinden oluşturmayı amaçlayan elimizdeki tek örnektir. Fichte’nin de dediği gibi Ahmet Hikmet muhatabına kendisiyle özdeşleştireceği bir mit sunmaktadır. Yazıda hem Kara Han ve Oğuz Han gibi figürler üzerinden Türk tarihinin başka hükümdar babalarına vurgu yapılır. Ardından ise “Türklere göre âdemoğlu tan gölgesinde doğar, gök altında ölüdü. Bir kimsenin değeri ilk zuhuruyla, ikinci silahıyla belli olurdu. Türkler, babalarından ninelerinden ziyade ulularını sever sayardı. Altın

Ordu’da kanun, yasak iki kelimedden ibaretti: sıra ve saygı! (Müftüoğlu, 1910, s. 4)

diyerek bir Türk kimliği, kişiliğine vurgu yapılır. Arkaik bir göç destanı olan hikâye bir Türk milleti tanımı yaparak bu tanımı manevi ve kültürel unsurlarla destekler. Bu noktaya kadar ele aldığımız metinlerle arasındaki fark ise oldukça belirgindir. Girit ile ilgili yazı ve şiirlerle, “Nöbetçi” ve “Cenk Şarkısı”nda karşılaştığımız ulusun tarihi Osmanlı tarihi ve devletin bu dönem içindeki düşmanları üzerinden tanımlanmaya çalışılır. Ahmet Hikmet’in yazısı ise uzak bir geçmiş imler. Özellikle “Samimi Sözler” gibi yazılarda karşılaştığımız Osmanlı padişahlarının manevi varlıklarını yine milletin “babası”, kökeni olarak değerlendirme çabası da burada görülmez. Ahmet Hikmet’in yazısına benzer bir yerel üretime dergide rastlamayız. Ancak Süleyman Nazif’in yazıyı yayınlamayı tercih etmesi Osmanlılık ve Türkçülük olarak edebiyat tarihlerinin ayırttığı fikirlerin etkileşim halinde olduğunu göstermektedir.

İstanbul kaynaklı malzeme ile mahalli söylemlerin millî edebiyat söylemi bağlamında girdikleri ilişki *Tiraje*’de karşımıza çıkan tek üretim biçimi değildir. İncelediğimiz on yıllık süre büyük oranda ulusçuluk anlayışını savunan malzeme üzerinden anlaşılmaya çalışılır. Ancak oldukça doğal biçimde süreç içerisinde farklı edebi anlayışlar birlikte, yan yana ve etkileşim içerisinde işlemeye devam eder. *Tiraje*’de bu bağlamda farklı edebi anlayışları yansıtan ve dergide basılan edebi malzemenin çoğunluğunu oluşturan Servet-i Fünun ve klasik edebiyatın etkisinin hissedildiği çok sayıda amatör yazı ve şiirle karşılaşmaktadır.³⁷ Bu malzemeyi yok saymak dönemin koşullarını anlamamızı güçleştirecektir Esat Kemal’in “Bilsen ki” başlıklı şiiri de bunlardan biridir.

³⁷ F. Sacit’in on altıncı sayıdaki “Maşer’den”, on yedinci sayıdaki “Yıldızlar”, on sekizinci sayıdaki “İncizab-ı Aferin Bir Buse” başlıklı şiirleri, Kastamonulu Muazzez Fahriye Hanım’ın on üçüncü sayıdaki “Serzeniş”, on dördüncü sayıdaki Esat Rıza’nın “Sen Uzaklarda Nurlu Bir Kevkeb”, Mithat Cemal Bey’in on altıncı sayıdaki “Bir Şair-i Şahika Nişine”, Mahmut Nizami Bey’in on yedinci sayıdaki “Sen İnedikçe” ve on sekizinci sayıdaki “İzhar” başlıklı şiirleri bunlardan bir kaçıdır.

Mademki aşkımda samimiyet-i temin
Kabil olamaz lafzla, te'kitle lafzen
Koysan da sen benim sineme bir yed-Nermin . . .
Kalbimdeki alamımı, âmâlîmî görse

Bilsen ki; onun çarpması, çırpınması sensin
“Ruhum bütün aşkıma sana, sana” dersin
Edebiyat Şubesi Müntehi Sınıfından Esat Kemal (EsatKemal, 1910, s. 7)

Dünyevi aşka vurgu yapan şiir genel olarak ahenk, biçim kaygısı gütmektedir.

Millî edebiyat söylemini paylaşmasa da vilayetteki gençlerin İstanbul'daki şiir anlayışlarını takip ettiğini göstermektedir. Duygulanımların şiire aktarıldığı, yeni bir şiir dili arayışında olan bu edebi girişim sadece şiirde değil mensur şiirlerde de karşılık bulur. Dergide aynı zamanda olay temelli olmayan, ahenk yaratma çabası içindeki düz yazı denemelerine ve mensur şiirlere rastlanır. Yusuf Kenan'ın eziyet çeken sevgili söyleminin hâkim olduğu yazısı “Çiçek” de bu yazıların örneklerinden biridir.

Ah, ağlıyorum! Birkaç damla sirişk-i hunabım, o sönük yapraklarının üzerine döküldükçe sen idame-i hayat etmek istiyorsun! Heyhat! . . . Ey çiçek, sen bir şiirsin. Bu kalpten başkası senden mütehasıs olamaz. Ancak seni bu kalp okur. Yalnız bu kalp hisseder. (Yusuf Kenan,1910, s.9)

Klasik şiirin söylem alanına yaklaşan yazı sadece kelime haznesi açısından değil sevgili ve âşık tahayyülü açısından da yeni arayışlarla yerel söylemlerin etkileşimine örnek teşkil eder. Uzak, hiçbir zaman bir araya gelemeyen iki metafizik olgu gibidir âşık ve sevgili. Bu nedenle insanî unsurları olan öznelere değil aşkı sembolize eden unsurlarla karşılaşılır. Elbette çiçeğin klasik şiirdeki gül ve nergis gibi sevgiliyi sembolize eden unsurlarla olan bağı kadar modern şiirin özellikle Romantizmin ortaya koyduğu acı çeken âşık tipinin de birlikte işlediğini unutmamak hesaba katmak gerekir. Yeni edebiyatın sadece batılı edebi anlayışlarla değil en az onlar kadar klasik şiirle de etkileşim içerisinde gelişir. Elbette bu dönem çok daha yakından ele alınmayı hak eder. Bu şiirde de olduğu gibi bir olgu karşısındaki

duygulanımların anlatılmaya çalışıldığı yazılar henüz olay temelli metinler oluşturamayan gençler arasında oldukça popülerdir. Refik Halit bu furyayı “Biz edebiyat âlemine girdiğimiz zaman mensur şiir girdabına kapılı vermiştik. Oh’lu, ah’lı sütun sütun measureler yazan aramızda çoktu . . . derken Belçika şiiri yer tuttu, durgun sular, puslu havalar, hazan ve melal şiirleri bir modanın bütün dehşeti ve gülünçlüğü ile hüküm sürüyordu” (Aktaş, 1986, s. 655) diyerek eleştirecektir. Refik Halit’in açıklaması İstanbul’daki şairler üzerindeki Avrupa etkisini göstermesi bakımından da önemlidir. Kastamonu’daki genç şairlerin de Refik Halit’in söz ettiği şiir anlayışlarından etkilendiği daha doğrusu İstanbul’a nazaran biraz daha gecikerek etkilendiği açıktır. İstanbullu şairler ve Kastamonu arasındaki edebi etkileşimi göstermesi açısından son olarak da “Cenk Şarkısı”nın yanında yer alan bir diğer şiir üzerinden dergide hem şiir hem de düz yazı denemelerinde karşılık bulan bir konudan söz etmek istiyorum. Adı geçen şiir Ahmet Talat’ın Halley Kuyruklu yıldızını konu alan “Aveng-i Mazi’den Halley Yıldızına” şiiridir.

Gel, gel! Gecenin kirlî, sönük, sakit ve naim
Aful-u melal-rizine hâkim geçinen el
Bekler seni milyonlarla beşer. . . Nazıra-ı haim
Matuf duruyor çehre-i pür-hevl; gel, gel! (Onay, 1910, s. 5)

Hayret ve korku içinde milyonlarca insanın gelişini beklediği bu yıldız, uzak ve hayali bir şiir atmosferi yaratmak için kullanılır. Ancak herhangi bir yıldızdan veya soyut bir yıldızlı gece tasvirinden fazlasıdır. Dergide karşılaştığımız bütünüyle döneme özgü olan bu konu en son 1830 yılında dünyanın yakınından geçmiş olan Halley Kuyruklu Yıldızı’nın 1910 yılına rastlayan geçişini konu alır. Bu doğa olayının tanıklığı dönemin en ilgi çekici konularından biri gibidir. Zira dergide bu konuda herhangi bir makaleye, bilimsel açıklamaya rastlanmaz ancak yıldızlarla veya doğrudan Halley yıldızı ile ilgili sekiz adet edebî üretime rastlanır. Malzeme zaman zaman doğrudan kuyruklu yıldız zaman zamansa yıldızları ve geceyi konu

alır. Merkezin Kastamonu'daki temsilcisi olan Süleyman Nazif'in bu konuda yazdığı “Hep Feda” başlıklı şiir de İstanbul'daki şiir anlayışları ile Kastamonu'daki edebi alan arasındaki etkileşime iyi bir örnektir. “Ser-ta-be-pa görünce müzeyyen tabiatı/ Zanneylerim hayaliniz olmakta lemaver/ Talim eder bu demde şairiyeti/ Nur-u kamer, ziya-yı kevakib, dem-i seher” (SüleymanNazif, 1911a, s. 4) diyen şair Halley Yıldızının geçişine doğrudan atıf yapmaz. Onun yerine doğanın kendisini, tabiatı şiirin ilham alındığı ve talim edildiği, geliştiği bir etkilenme kaynağı olarak ele alır. Klasik şiirin de önemli mazmunlarından olan gök cisimlerinin kullanımı burada benzer kelime haznesine rağmen yeni bir şiir duyusu ortaya koymak için kullanılır. Gözlemlenen tabiatın şair üzerindeki, şairin ruh dünyası üzerindeki etkisidir yansıyan. Ayın nuru, yıldızların ışığı, sabah zamanı gibi hissiyat ve atmosfer yaratmak için kullanılan imgeler tabiatın şiirini yazma girişimidir. “Hep Feda”nın yanında ise yine başka bir Sultani öğrencisi olan F. Sacit'in “Halley Kevkebine” başlıklı şiiri yer alır.

Ey heykel-i müdevvere-i muhteşem zuhur
Seyyah-ı sermedi-i semavi, ezel-i medar
Ey tair-i bûd mekân, bal duhûr
Rakkase-i bülend-i feza, necm-i gisudâr (F.Sacit, 1911, s. 4)

Yüzlerce yılda tekrar ve tekrar gerçekleşen bu olay pozitivist kaygıların belirgin olduğu bu dönemde bilimsel, doğal bir olayın şiirin konusu haline gelmesini sağlaması açısından kendi başına ilgi çekicidir. Bir kuşa benzetilen kuyruklu yıldızın tanımlanışı da klasik şiirin söylem unsurlarından da faydalanılarak yapılır. Saç yani “gisu” siyahlığı ve çokluğu nedeniyle zulmete, karanlığa benzetilir. Bu karanlık tasavvufta olarak küfrü, vahdetten uzak olup, dünyanın sayısız oyalayıcı unsurları içinde olmayı temsil eder. Bu şiirde de aynı kelime yani “gisu” kuyruklu yıldızın içinden geçip geldiği siyahlığı tasvir etmek için kullanılmaktadır. Yıldız siyahlığı ile karanlık, zulmet, gece gibi çeşitli imgelere gönderme yapan “gisu” ile ve gelişi de

gökyüzünün güzelliği içinde kanat çırpan bir masal kuşuyla tarif edilir. Şiirde mazmunun tasavvufi göndermesi ortadan kalkar. Ancak klasik söylem ağı yeni anlam alanını beslemeye de devam eder. Klasik geleneğin söylem unsurları dönüşerek yeni arayışların içinde yer bulur.

Bu konuda yazılmış şiirlerden değil düz yazı denemelerinden de söz etmek mümkündür. Doğrudan Halley Kuyruklu Yıldızı ile ilgili olmasa da yıldızlar ve yıldızlı gece betimlemeleri oldukça revaçtadır. Dergide Kastamonu Aktekte mahallesinden Muazzez Fahriye adındaki bir kadının da derginin on ikinci sayısında “İfşa-yı Teessür” başlığıyla yayınlanan bağlamda ele alınabilecek bir yazısına rastlanır. “Donuk kirlî semayı ziynetlendiren nücüm-u münevverenin şuaat-ı müzehhibesini titrete titrete etrafa neşretmesindeki letafeti temaşa ediyordum. Onların yüksek tepeler üzerine serpilen ziyaları yine tamamıyla ortalığı nurlandıramıyordu.” (Muazzez Fahriye, 1910, s.7) diyerek başlayan yazı büyük oranda yıldızlı bir gecenin tasviridir. Amaç bütünüyle bu tasvir üzerinden melankolik bir atmosfer yaratmaktır. Gecenin siyahlığı ve yıldızların uzaklığı, tüm güzelliklerine rağmen erişilmezliği bu atmosferin temel unsurları arasındadır. Sadece öğrencilerin değil vilayette edebiyatla ilgilenen diğer isimlerin de bu konudan etkilendiklerini göstermesi adına Muazzez Fahriye Hanım’ın yazısı önemlidir. Bu şiirler ve yazılar kendi başlarına ayrı inceleme konularıdır ancak burada Bu sürecin kesin kat bir geçişle gerçekleşmeden, var olan edebi anlayışlardan da etkilenerik ve biraz da el yordamıyla gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tiraje yine de genç ve amatör yazar ve şairlerin etkilendikleri farklı konularda yazdıklarını basabilecekleri bir dergi olarak göreceli olarak daha özgür bir dönemde yayınlanır. Dergi İstanbul’daki kültürel üretimin ve Süleyman Nazif’in bizzat varlığının Kastamonu’daki kültürel ortam üzerindeki etkisinin önemli bir

kanıtıdır. Ancak yazar Kastamonu üzerinde etki sahibi olan tek kişi değildir. Bu noktada Süleyman Nazif'ten bir on yıl sonra Millî Mücadele nedeniyle Kastamonu'ya yolu düşen iki isimden daha söz etmek mümkündür. Millî edebiyatın önemli isimlerinden Mehmet Akif Ersoy ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu fiziksel olarak Kastamonu'da bulunmuş ve vilayetin millî edebiyat söylemine katılımında etki sahibi olmuş diğer iki isimdir.

2.2 İslamcı millî şair Kastamonu'da: Mehmet Akif Ersoy

Kastamonu vilayetinin millî edebiyat söylemine katılımında en etkin figür belki de 19 Ekim- 19 Aralık 1920 tarihleri arasında Kastamonu'da bulunan ve Sebi'ür-Reşad'ın üç sayısını burada basan Mehmet Akif Ersoy'dur. Millî Mücadelenin en sıcak dönemlerinde şehirde bulunduğu süre boyunca camileri, kahvehaneleri dolaşp aktif propaganda faaliyetinde bulunmuştur. Nasrullah Camisi'nde verdiği "vaaz" Balıkesir Zağanos Paşa Camisi'nde verdiği ile birlikte Anadolu'da etki uyandırmış, Millî Mücadele'yi destekleyen birçok gazete tarafından basılmıştır. Aynı zamanda Diyarbakır matbaasında basılır ve cepheye dağıtılır. (Arslan, 2011, s. 129) Yani bu malzeme sadece Kastamonu için değil Anadolu'daki diğer vilayet merkezleri üzerinde de etkilidir. Şairin hem Kastamonu'da hem de ilçelerde verdiği vaazlar *Açıksöz*'de basılmıştır. Vaazların yanında *Açıksöz*'de "Kır Ağasının Rüyası", "Köse İmamın Dertlerinden", "Ey Müslüman", "Umar Mıydın", "Yeis Küfürdür", "Mevlid-i Nebi Gecesi", "Ey Cemaat Uyanın!" başlıklı şiirleri de basılır. Bu şiirlerden "Yeis Küfürdür", "Yeis Yok" başlığıyla, "Umar mıydın?" aynı isimle *Safahat*'ın *Gölgeler* kitabında "Köse İmamın Dertlerinden" ve "Kır Ağasının Rüyası" *Asım*'ın içerisinde basılmıştır. (Ersoy, Safahat, 2013)

Mehmet Akif edebiyat tarihlerinde İslamcılığın en önemli ismi olarak öne çıkar. Aynı zamanda millî edebiyatın önde gelen isimlerinden biri olarak değerlendirir. Zira millî edebiyat “genel çizgileriyle Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık, hatta biraz marjinal kalmış olsalar da Nayiler ve Nev-Yunanilik, aslında, tehlikeli uçurumlara yaklaşmış olan devlete bir medeniyet ve kültür kimliği kazandırmanın... az çok farklı kollarıdır” (Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, 2011, s. 179). Şair Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedildiği, İstanbul ve Anadolu'nun işgal edildiği bir dönemde Anadolu'nun Müslüman halkını millî mücadeleye yöneltmek için etkin biçimde propaganda faaliyetinde bulunur. Bu dönemde yazdığı şiirler propaganda edebiyatının önemli ürünleridir ve birlik içindeki bir İslam milleti ve İslam vatani temasını işleyerek millî edebiyatın söylem alanına dâhil olur. Şair Kastamonu'daki propaganda faaliyetleri ve genç şairlerle kurduğu ilişkiyle de vilayetin millî edebiyat söylemine katılımında etkili olmuştur.

Sadece o dönemde değil bugün bile Kastamonu'nun Milli Mücadele ile kurduğu ilişki Mehmet Akif üzerinden gerçekleşmektedir. Her yıl düzenlenen sempozyum, panel, anma programı gibi etkinliklerle İstiklal Marşı'nın Sebi'ür-Reşad'tan sonra *Açıksöz*'ün 21 Şubat 1337(1921) tarihli yüz yirmi üçüncü sayısında basılışı öne çıkarılarak şairin şehirdeki varlığı anılır.

Mehmet Akif'in İslamcılık anlayışı çeşitli yönleriyle ulusçuluk akımlarından ayrışsa da bir İslam milleti fikri üzerine kuruludur. Fazıl Gökçek *Mehmet Akif'in şiir dünyası* başlıklı çalışmasında “Müslümanların hangi ırktan olursa olsun bir millet olduğunu vurgular . . . İslamiyet'te hiçbir kavmin bir diğerine üstünlüğü bulunmadığı, Müslümanların bir millet olduğu belirtilmiştir” diyerek şairin *Hakkın Sesleri* şiirinden “Hani, milliyetin İslam idi . . . Kavmiyyet ne/ Sımsıkı sarılıp dursaydın a milliyetine” dizelerini alıntılar. (Gökçek, 2005, s. 196) Mehmet Akif'in

kavim, ırk fikrine karşı olduğunu ve milliyet kavramını ırk üzerinden tanımlamadığını ortaya koymak için Gökçek şairin propaganda amacıyla yazdığı şiirlerini propagandif yönü ile değerlendirmez. Mustafa Gündüz de “Sebilü’r-Reşad’ın kendine münhasır bir milliyetçilik anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayış İslam dünyasını hesaba katan, Osmanlı topraklarındaki gayr-i Türk Müslümanları önemseyen bir milliyetçilik anlayışıdır. Buna derginin yazarları “İslam milleti”, “İslam milliyeti” demektedirler” (Gündüz, 2007, s. 228) diyerek İslamcılık ve millet tahayyülü arasındaki bağa vurgu yapar. Mehmet Akif İslam kültürü ve yaşama biçimi üzerine kurulu bir İslam milliyeti anlayışına sahiptir ve bu anlayışı propaganda amacıyla Kastamonu’da bastığı yazı ve şiirlerde görmek mümkündür. Bu nedenle bu bölümde Mehmet Akif’in Kastamonu halkını muhatap kabul ederek yayınladığı yazı ve şiirlerindeki millet ve vatan anlayışının vilayetin millî edebiyat söylemine katılımındaki rolüne odaklanılmıştır.

Öncelikle Mehmet Akif’in Kastamonu’da basılan şiirleri üzerinden nasıl bir vatan tahayyülünde bulunduğu yakından bakmak doğru olacaktır. Birinci Dünya Savaşı sonrası içine girilen travmanın etkilerini silme çabası şairin vatanın tanımında etkindir. Ancak şairin vatan anlayışı İslam’a ait olan ve İslami mimarinin simgelediği bir vatan anlayışıdır. Şairin Açıksöz gazetesinde basılan “Umar mıydın” şiirinden alınan aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi terkedilmiş bir cami hayali üzerinden vatanın “ıssızlığına, terk edilmişliğine” vurgu yapılarak muhatapta etki uyandırmaya çalışmaktadır.

Ne gurbettir çöken İslam’a İslam’ın diyarında?
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i meyusun
Umar mıydın: Cemaat bekleyip durdukça minberler
Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş yığın mermer
Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrab (Ersoy, 1920, s. 1)

Şiirde vatan İslam'ın diyarıdır ve savaşın sonuçları nedeniyle de tehdit altındadır. Bu nedenle çizimi oldukça olumsuz tanımlamalarla yapılır. Köhneleşmiş, sanki kimsenin girmeyeceği, hayatın kendisinden çekilmiş bir mabet olarak İslami alan benzetme unsuru olarak kullanılır. Millî Mücadele'nin kaybedilmesi sonucunda içine düşülecek olan durum da bu benzetme üzerinden yaratılmaya çalışılır. Şairin aksiyonunda camiler en önemli rolü oynamaktadır. “Balıkesir’de Paşa Camisi (Zağnos Paşa Camisi) ile birlikte Kastamonu’da Nasrullah Kadı Camisi’nde verdiği vaazlar sadece dergilerde yayınlanmamış, basılı nüshaları da halkın görebileceği yerlere, tren garlarına, cami duvarlarına asılmıştır” (Gündoğdu, 2007, s. 99). Anadolu’nun eski ve önemli camilerini seçen şairin vatan anlayışı için bu mekânları benzetme unsuru olarak kullanması bu nedenle anlaşılırdır. Hitap ettiği kitlenin yüzyıllardır hayatında olan ve kültürünü belirleyen en belirgin insan yapımı mekânlar camilerdir ve oralarda gerçekleşebilecek muhtemel bir değişim bireylerin hayatlarının da değişeceği anlamına gelir. Şairin “Ey Cemaat Uyan” başlıklı şiirinde de bir anlamda mabetlerin potansiyel geleceğini resmedilerek işgalin İslam kültürünü ve yaşama biçimini tehdit eden sonuçları ortaya konmaya çalışılır.

Sen işin yoksa namaz kılmak için mescit ara
Kimi camilerin artık kocaman bir opera
Kiminin de göğsünde haç, boynuna takmışlar çan
Kimi olmuş balo vermek için ala meydan
O sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde
Dişi, erkek bir alay murdar ayak dans ediyor. (Ersoy, 1920a, s. 1)

Şiir “Endülüs tacı elinden alınan bahtı kara” millete seslenir. Bu benzetmeyle Endülüs olarak adlandırılan güney İspanya’nın Müslüman Araplardan Hristiyan İspanyollara geçmesi ile İstanbul’un işgalini eşleyerek tarihte daha önce gerçekleşen bir olayın tekrar gerçekleşebilme ihtimalini öne çıkarmaya çalışılır. Mehmet Akif Endülüs’te bir zamanlar var olmuş İslam medeniyetinin kalan son kanıtları olan, kiliseye dönüştürülmüş cami olgusuna atıfta bulunarak muhatabın ihtimalleri

tahayyül etmesini sağlamaya çalışır. İslam vatanının elden gidişi fikri, camilerin kiliseye veya opera, balo gibi Avrupai seküler eğlence anlayışlarının mekânlarına dönüşmesi ile özdeşleştirilir. Bu şekilde sadece secdenin kendisine değil secdeye varılan yere de modern anlamda kutsiyet atfedilir. Bu kutsiyet modern vatan algısının da bir parçasını oluşturur. Mevlid Kandili için yazdığı “Mevlid-i Nebi Gecesi” başlıklı şiirde de yine çan, haç gibi Hristiyanlığın sembolü olan unsurlar ile İslam’ın en önemli sembollerinden olan minareler karşı karşıya getirilir.

Namusa yabancı mahrem oldu
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu (Ersoy, 1920d, s. 1)

Yabancı varlığı ise namus kaybı olarak, namahrem bir elin değmesi olarak yorumlanır. Vatanın kadının, annenin namusu üzerinden tanımlanması anlayışı mabedin namusu olarak yine varlığını devam ettirir. Şair yukarıdaki şiirde vatani kadınsılaştırırken “Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla/ Şimdi, hiç yoksa kadınlar gibi olsun ağla” derken de propagandasının muhatabı olan toplumu kadınsılaştırır. Bu anlamda şiirde kadınsılık da eksikliğin, yetersizliğin, güçsüzlüğün sembolü olarak kullanılmaktadır.

Mehmet Akif’in mabed ile vatani bilinçli biçimde birbirine eşlemiş olması aşırı yorum sayılabilir ancak millet anlayışı cemaat vurgusu ile doğrudan paralellikler taşır. Zira bu anlayış İslam milletinin sadece Müslüman olmasını yeterli görmez ve aksiyona geçmeyi milli alanın parçası olmak için ön koşul halinde kurar. Bir anlamda -Süleyman Nazif’in çaba sarf ettiği, ilerleyen bölümde göreceğimiz Yakup Kadri’nin eleştirdiği- millet olma bilincine sahip olma Mehmet Akif için de ulaşılmaması gereken bir amaçtır. Bir türlü “cem” olamamış cemaat de gerçekleşmemiş bir milleti simgeler. “Bu diyarın hani sahipleri” dersin; cinler/Hani sahipleri der, karşiki dağdan bu sefer!” (Ersoy, 1920c, s. 1) Diyarın yani vatanın

sahipleri yokluğa, boşluğa tekabül eder. Millet bilinci cemaat olma bilinci ile birlikte işte bu boşluğun içinde oluşturulmayı beklemektedir. Şairin Kastamonu’da basılan bir diğer şiiri olan “Ey Müslüman” da söz ettiğimiz eksikliği ortaya koymaktadır.

Cihan alt üst olurken seyre, baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserisin kendi yurdunda...
Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma...
Nasıl yekpare milletler var etrafında bir seyret (Ersoy, 1920b, s. 1)

“İmandan uzaklaşsan da, cemaatten uzaklaşma” dizesi şairin millî edebiyat söyleminin –en azından bu dönem için- iddia edildiği kadar İslam temelli olmadığını savunmamızı dahi sağlayabilir. Zira cemaat yekpare bir millet olarak, İslam inancını değil fakat İslam kültürünü ve yaşama biçimini paylaşmayı imler. Mehmet Akif için ideal millet tasavvuru cemaat olabilmiş, birleşmiş ve birlikte güçlü olabilmiş bir İslam ideali üzerine kuruludur. Bunun kıstası inanç değildir. Cemaatin bir parçası olma durumunun, imanlı olmakla bile ilgisi yoktur. “Kendi yurduna sahip çıkmak, toplu olarak karşı çıkmak ve çaba sarf etmek cemaat olmanın temel koşuludur. Hem Kastamonu’da hem de Anadolu’da bulunduğu diğer şehirlerde camileri birincil propaganda mekânı olarak seçmesi bu anlamda anlaşılırdır. Şairin millet anlayışının tarihsel kökenine baktığımızda ise *Tiraje*’de karşılaştığımız Osmanlı ulusunun temellerini padişah “babalara” dayandırmanın Mehmet Akif için de geçerli olduğunu görebiliriz. 1920 yılının Kasım ayında basılan “Köse İmamın Dertlerinden” başlıklı şiir padişah “babalar” ile vatan ve millet anlayışı arasındaki bağı ortaya koyar.

Nerde Ertuğrul’u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi gürbüz babalar?

Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Ah, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim!” (Ersoy, 1920c, s. 1)

Burada karşılaştığımız padişah “babalardan” ya da devlet büyüklerinden söz edilerek muhataba iki farklı mesaj birden vermeye çalışır. Bunlardan ilki, ilk dizede karşımıza çıkan devletin kurucu “babaları” Osman ve Ertuğrul üzerindedir. Bu yolla

milletin tarihini, geçmişini bir ilham kaynağı olarak sunma çabası söz konusudur. Şair milletin içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulup, yeniden kurulabileceği fikrini uyandırmaya çalışır. İkinci mesajı ise son iki dizedeki isimlerle birlikte görmek mümkündür. Plevne’yi savunan Plevne kahramanı Süleyman paşa, Yavuz Sultan Selim ve Yıldırım Bayezid gibi güçlü padişahlar ve savaş kahramanlarıyla özdeşleştirilen dönemlere atıfta bulunulur. Muhataba aynı kahramanlıkları göstermesi ve devleti eski güçlü dönemlerine döndürmesi için bu isimler örnek olarak verilir. Tüm çabaya rağmen ne gürbüz babalara layık olacak kahraman evlatlar ne de “bir Yıldırım olsun görülmez”. Yani Mehmet Akif’in bu dönem şiirinde, “padişahsızlık”, bir anlamda babasızlık travmasından söz etmek mümkündür. Jale Parla’nın *Babalar ve Oğulları*³⁸’nı (Parla, 2014, s. 15) hatırlatan bu durum devletin, hasta, batmaya mahkûm olarak algılanışı sorunun temelini teşkil eder. İktidarın, gücün azalması Osmanlı elitini bir kurtuluş çaresi ve yeni güç alanı olarak Avrupa’ya yönlendirir. Cemaatin kendisini yetersiz, güçsüz olarak görmesi batılı söylemi fazla içselleştirmesine neden olmuştur. “Mevlid-i Nebi Gecesi” (1920d) şiirinde “Başında öten çan sesinden” derken de batılılaşmayı Hristiyan yaşam biçimi olarak yorumladığı, Avrupalı düşünme biçimini edinmekten söz eder. Yine de kaybedilen savaşlara, olumsuz gidişata ve İslam kültür alanından uzaklaşmak olarak değerlendirdiği batılılaşmaya rağmen şair devletin aynı Osman ve Ertuğrul’un kurduğu gibi yeniden kurulabileceğini ima eder.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki kaybın ardından devletin çöküşünün kaçınılmaz olarak görüldüğü ve hangi ülkenin mandasına girilmesi gerektiğinin tartışıldığı bir dönemde Mehmet Akif dini cemaat üzerinden sembolize edilen bir millet algısıyla halkı millî bir birliğe çağırır. Peki, şairin tüm bu şiirleri

³⁸ “Osmanlı aydınları kaygan ve korumasız bir zemindeydiler. Artık mutlakçı ve ataerkil bir sultanın otoritesine eskisi gibi yaslanamayan mutlakçı bir kültür, simgesel babasını arıyordu.” (Parla, 2014, s. 15)

Kastamonu’da nereye veya kime tekabül eder. Bu noktada ilerleyen bölümlerde ele alacağımız bir isimden söz etmek şairin Kastamonu’daki entelektüellerde girdiği ilişkiyi ortaya koymak adına önem arz eder. Saadettin Yıldız bu dönemde Kastamonu Sultanisi öğrencilerinden biri olan Arif Nihat Asya hakkında kaleme aldığı eserinde Arif Nihat’ın ayrılışının ardından da Kastamonu’ya zaman zaman gelmeye devam eden şair ile kurduğu ilişkiye değinir. (Yıldız, 1997, s. 139) Arif Nihat’ın ve diğer genç öğrencilerin şairle hem şiir hakkında hem de işgal hakkında sohbet ettiğini belirtir. Arif Nihat’ın ikinci bölümde incelenen şiirleri genç neslin içine düştüğü hayal kırıklığını göstermesi açısından önemlidir. Şairin *Açıksöz*’de yayınlanan bir diğer şiir olan “Ye’is Küfürdür” şiiri de yaşanan hayal kırıklığının etkisini silmek isteyip kendisine güvenen, savaşmak için çaba sarf etmeye devam etme azminde olan bir cemaat yani millet oluşturma çabasıdadır.

Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes
Ye’sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı...
Mel’un aş bir nesli uyuşturdu bıraktı
‘Devlet batacak’ çılgılığı beyninde öter de...
Batmazdı bu devlet, ‘batacaktır’ demiyeydik
Batmazdı. Hem batmadı, hem batmayacaktır. (Ersoy, 1920g, s. 1)

Yukarıda bahsedilen hayal kırıklığı ve ümitsizliği ortadan kaldırmaya çalışan şiir güçlü bir ton oluşturarak muhatabını sarsmaya çalışır. Bu sayede de yıkımın kaçınılmaz olduğuna dair duyulan inancı içselleştirmenin en büyük hata olduğunu anlatmaya çalışır. Yani bir anlamda kendilerini tanıdık bir Şarkiyatçı söylem olan ölüme mahkûm olan “hasta adam” olarak görmenin, zaten devletin batışını kaçınılmaz bir son olarak algılamanın sorunun kaynağı olduğu vurgulanır. Asıl sonun da “zihinlerinde çan sesleri” duyulan “uyuşmuş neslin” kendisini “ölümü kaçınılmaz hasta bir adam” olarak görmesi olduğu söylenir. Şiir Arif Nihat gibi ümitsizlik içinde olan gençlere hitap ederek, onlara Allah’tan ümit kesmenin küfür olduğunu hatırlatma çabasıdadır. Mehmet Akif’in propagandadan beklediği amacın

Cumhuriyet'ten 3 yıl önce yani 1920 yılında dahi yeni bir devlet kurmak değil devletin devamını sağlamak, onu yeniden kurmak olduğunu göstermesi bakımından da şiirler önemlidir. Mesele Müslüman olmak değil bir cemaatin parçası olma bilincine sahip olarak harekete geçmektir. Diğer bir deyişle Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'da basılan ve propaganda amacı güden şiirleri Kastamonu'nun millî edebiyat söylemine katılımında etki sahibi olan temel metinler arasındadır. Ancak yukarıda da söz ettiğimiz şehirdeki camilerde özellikle de Nasrullah Camisinde verdiği vaaz Kastamonu'nun yanında çok sayıda Anadolu şehrinde de halkı millî mücadeleye çekmek için kullanılmıştır. 19 Kasım 1920 tarihinde *Sebilü'r-Reşad'ın* Kastamonu'da basılan ilk sayısı olan dört yüz altmış dördüncü sayısında basılan "Nasrullah Kürsüsünden" başlıklı vaaza yakından bakacak olursak metnin, şairin Avrupa ile olan hesaplaşması üzerine kurulu olduğunu görmek mümkündür. Belki de bu yüzden Anadolu'daki en tanınan vaazlarından biridir.

Öyle ya, gözümüzü açtık "Avrupa Medeniyeti", "Avrupa irfanı", "Avrupa adaleti", "Avrupa efkar-ı umumiyesi" nakaratından başka bir şey işitmedik. Kiminin adaleti, kiminin hamiyyeti, kiminin dehası, kiminin ilerlemesi kulaklarımızı doldurdu. Edebiyatları hele edebiyatlarının ahlaki, insani, sosyal konuları pek hoşumuza gitti... İşte okuyup yazarlarımızın çoğuna sonradan gelip yapışan bu hata bir zamanlar bana da musallat oldu. (Ersoy, 1920e, s. 1)

Diyen şair tüm bir batılılaşma deneyimine atıfta bulunmaktadır. Medeniyeti, irfanı, adaleti, edebiyatı yani hayran olunan, kendisi gibi olunmak istenen tüm yönleriyle Avrupa bir yanlısıma düşman olduğu yeni açığa çıkmış eski bir tahayyül olarak ortaya konur. Bir şair olarak Mehmet Akif için de belki de bu kapılmanın en belirgin örneği edebiyattır. Hoşa gitme ya da başka bir deyişle kapılma sadece gerçekçi romanlar yazmayı sağlamaz metinlerde karşılaşılan düşünme biçimlerinden, ideolojilerden de etkilenmeye sebep olur. Kendisini hâkim Avrupalı bakış açısına oturtan ve kendisini de bir Avrupalıya eş gören Osmanlı/İstanbul entelektüeli için

Sömürgeleşmenin eşiğine gelmek yaşanan psikolojik yıkımın sebebi gibidir. Bu yüzden şair “bir zamanlar ben de hayrandım” dediği Avrupa’ya karşı doğrudan düşmanlaştırıcı bir üslup kullanır. Kişisel hikâyesini de söylemine katmaktan çekinmez. “Bereket versin ki yaşım ilerledi, tecrübem arttı; hususıyla Avrupa’yı, Asya’yı, Afrika’yı dolaşarak, Avrupalı dediğimiz milletlerin esaret altına, tahakküm altına aldıkları biçare insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hakareti gözümle görünce artık aklımı başıma aldım” (Ersoy, 1920e, s. 3). Şair fikir değişikliğini savaşın sonucu ile değil artan tecrübesi ile yani sömürgelerle karşılaşması ile açıklamaktadır. Ancak burada halkı söz ettiği “tahakküm altındaki biçarelerden” olmamaya çağırarak bile konum değişikliğini onayacaktır. Zira tahakküm altındaki “biçarelerle” karşılaştığında onları sömürgeleştiren Avrupalılardan biri olarak onların karşısındadır. En azından istenen bir Avrupalı olmaktır. Ancak değişen koşullarla Osmanlı o sömürgelerden biri yapılmak istendiğinde Avrupa devletleri yeni öteki olarak belirir. Bu durum Sömürgeci karşıtı söylemin şairin vaazlarında belirgin biçimde öne çıkmasına sebep olur. “Sömürgeciler tarafından idare olunan hangi memleketin bir şehrine gitseniz iki mahalle görürsünüz ki biri sömürgecilere, diğeri yerlilere aittir. Bir yerli temiz giyinmek istese vergi vermeye mecbur tutulur. Şimendifere binseniz görürsünüz ki yerliler için ayrı vagonlar vardır.” (Ersoy, 1920e, s. 3) gibi örnekler üzerinden sömürgeci ve yerli ayrımını netleştirmeye, Kastamonululara eğer savaşmazlarsa yerlilerin gördükleri muameleyi göreceklerini öğretmeye çalışır. Sadece diğer Birinci Dünya Savaşı’ndaki düşmanlar değil bu süreçte lehine propaganda yaptığı Almanya’nın konumu da değişir.

Alman milleti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlarsa vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları; hele “müsteşrik” denilip de doğu lisanlarına, doğu fen ilimlerine, doğu ahlak ve adetlerini biliyor geçinen adamları mensup oldukları milletin fikirlerini asırlardan beri bizim aleyhimize zehirlemişlerdi ki arada bir anlaşma, bir barışma olmasına

imkân yoktu. Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için elden geldiği kadar çalıştık. Lakin tamamıyla başarılı olduğumuzu asla iddia edemem. (Ersoy, Nasrullah Kürsüsünden, 1920e, s. 3)

Almanya sırf başından beri Osmanlı Devleti'ne karşı sahip olduğu Şarkiyatçı bakışı nedeniyle asıl taassup sahibi olan Avrupalı devletlerden biri olarak çizilir. Alıntı propaganda süresince şairin sadece Osmanlı askerlerine yönelik değil aynı zamanda Almanya'nın kendi halkına da Osmanlıyı tanıtmak gibi bir işlevle yazılar kaleme aldığını gösterir. Yine de bu fikirlerini propaganda süresince değil savaş kaybedildikten sonra açıklar. Daha doğrusu büyük oranda olumlu bir intibası olan, bu güne kadar hayranlık duyulan Avrupa devletlerinin düşman olarak algılanıp muhatabını bu yeni ötekine karşı savaşmaya ikna etme çabasıdır. Bu ikna sürecinde din farklılığını da etkin biçimde kullanmaya çalışır. Hatta Almanya üzerinden, Avrupalılara hayran olarak veya lehlerinde yazarak yaptığını itiraf ettiği hatasından "rücu" etmek için de bu farklılığı kullanır. Kudüs'ün İngilizlerce işgal edilmesine o zamanlar Osmanlı'nın müttefiki olan Viyana halkının sevinç gösterileriyle karşılık verdiğini hatırlatarak Viyanalıların "Kudüs tek Müslümanların elinde, Türklerin elinde kalmasın da düşmanımız da olsa, dindaşımız İngilizlerin eline geçsin" (Ersoy, 1920e, s. 3) dediklerini söyler. Bir anlamda din temeli üzerine kurulu bir öteki kuran şair Avrupalıların aslında başından beri Müslümanları ve Türkleri düşman olarak kabul ettiğini ortaya koymaya çalışır.

Avrupa etkileyen, kendine hayran bırakan bir merkezden asıl düşman pozisyonuna evrilir. Ancak İstanbul'da yaşanan bu değişimin Anadolu'ya taşınması ve yıllardır bir parçası olunmaya çalışılan Avrupa'nın ötekileştirilmesi gerekecektir. Mehmet Akif'in Kastamonu'daki çabaları da büyük oranda bu bağlamlar üzerine kurulmuştur. Şair Avrupalıların doğu üzerinde geliştirdikleri söylemleri içselleştirmenin doğu için bir tehdit olduğunu iddia eder. Bunu yaparken de ilginç

biçimde yine modern söylemlere başvuracaktır. Yani yine Avrupa'dan edindiği Ulusçuluk anlayışlarını birlikte ve güçlü bir milleti, bir İslam milletini ve üzerinde İslam bayrağının dalgalanacağı bir vatanı ortaya koymaya çalışır. Bir yandan Avrupa'nın olası işgal ve sömürge tehdidinden kurtulmaya çalışırken diğer yandan bunu yine Avrupa merkezli söylemlerle sağlamaya çalışmaktadır. Bu tavır bize Partha Chatarjee'nin Avrupa dışı millî kimlik ve ulusçuluğu kavramsallaştırmasını anımsatır. Ona göre:

...milliyetçi akımların, anti-kolonialist niteliklerinden dolayı Avrupa'dan özgürleşmeyi arzulamasalar da Aydınlanma-sonrası resyonalist söylemin terim ve kavramlarını içselleştirdikleri için bizzat reddettikleri moderniteden türeyen söylemler olarak onun içine sıkışıp kalmakta olduklarını, diğer bir deyişle, türemiş söylemler olarak milliyetçiliklerin, türedikleri kaynak olarak moderniteden özgürleşmeyi sağlayamadıklarını, dahası, milliyetçiliğin, Avrupa modernitesine özgü kültürel ve siyasal hastalıkların Batı-dışı coğrafyalarda yeniden üretilmesine vesile olduğunu [iddia eder]. (Yavuz, 2014)

Her ne kadar Türkiye hiçbir zaman Chatarjee'nin ele aldığı coğrafya ve kültürler gibi müstemleke yaşamasa da halktan önce Batılılaşan aydınların içinde buldukları pozisyon bize Chatarjee'nin kavramsallaştırmasını hatırlatır. Bu çelişki Chatarjee'nin de iddia ettiği gibi batı dışı süreçlerde deneyimlenmektedir. Mehmet Akif'in Kastamonu'da basılan şiir ve vaazlarında da bu çelişkili tutumla karşılaşmak mümkündür. Şair bir yandan bir zamanlar kendisinin de hayranı olduğu Avrupa'yı ve Birinci Dünya Savaşı'nda lehinde propaganda yaptığı Almanya'yı bu eleştiriye katarken bir yandan da yine cemaat vurgusu ile İslam milletini ortaya koymaya çalışır. Mehmet Akif de geleneksel unsurlardan beslenen modern bir birlik yaratmaya çalışır. Şair Kastamonu'da geçirdiği süre boyunca yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile vilayetin milli edebiyat söylemine katılımında ve millet fikri ile geniş çapta etkileşim kurmasında etki sahibidir. Bu durumu bugün için de geçerli olduğunun en güzel örneği ise şairin Nasrullah Camisinde verdiği vaazdan alınan bir pasajın bugün

hala şehrin meydanında Nasrullah Camisinin önünde asılı oluşudur. “Milletler topla, tüfekte, zırlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabitalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır” (Ersoy, 1920e, s. 4).

Vaazdan alınan bu kısım şairin vilayette yapmaya çalıştığı asıl şeyin özeti gibidir.

Mehmet Akif “Ey Cemaati Müslimin” diyerek başladığı bu hitapla Müslüman, birlik içinde ancak özellikle tayyarelerine, topuna, tüfeğine hayran olunmuş fakat bu silahlar kendine doğru çevirmiş olan Avrupa’ya karşı kazanılacak savaş için muhatap aldığı İslam milletine seslenmektedir.

2.3 Millî söylemde taşrayı tahayyül etmek: Yakup Kadri Karaosmanoğlu Kastamonu yolunda

Mehmet Akif’ten oldukça kısa bir süre sonra Kastamonu vilayetinden yolu geçen yani İnebolu limanına inip Ilgaz ve Kastamonu üzerinden Ankara’ya giden Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu bölümde ele alınan isimdir. Yazarın yolculuğu sırasında tuttuğu günlükleri veya seyahat yazıları bu bölümün odağındaki malzemedir. 1921 yılında *İkdam* gazetesinde yayınlanan günlükler giriş bölümünde tanıtılan *Açıkgöz* gazetesinde 1922 yılında tekrar basılmıştır. “Ankara Yolunda”, “Ilgaz Eteğinde” ve “Kastamonu”³⁹ başlıklı makaleler, az çok devamlılık arz eden yolculuk anlatıdır.

İlk makale olan “Ankara Yolunda” yazarın İnebolu’ya inişini, Çankırı’ya gelişini ve Çankırı’da geçirdiği zamanı konu alır. Makalede vilayet, yolculuk süreci ve Anadolu’nun yazarda uyandırdığı fikirlere söz edilir. Yazarın Çankırı’ya gelişini de Çankırlıların hayatı karşısındaki tutumunu görmek mümkündür. İkinci makale olan “Ilgaz Eteğinde” de ise Ilgaz dağında gecelediği Ecevit köyündeki hanı ve

³⁹ 1929 yılında Ergenekon (Karaosmanoğlu, 1964) başlığı altında yayınlayan yazar bu üç metinden ikisini yeniden basmayı tercih ederken “Kastamonu” başlıklı makaleyi ise seçkiye almamayı tercih etmiştir.

tanıştığı hancıyı konu alır. Hancı İsmail Çavuş üç makale içinde görelî olarak olumlu özellikler taşıyan tek Kastamonuludur. Yazıda hancı İsmail Çavuş ile “yerliler” arasında kurulmuş bir ikili karşıtlıktan söz etmek mümkündür. Üçüncü makale olan “Kastamonu”da ise Yakup Kadri’nin Kastamonu’da geçirdiği sürede gözlemledikleri anlatılır. Kastamonu’nun dili, ağız özellikleri, erkekleri ve kadınları, giyim tarzı gibi antropolojik unsurları hakkında yazarın bakış açısını makalede görmek mümkündür.

Millî edebiyatın önde gelen argümanlarından biri edebiyatın halka, Anadolu’ya inmesi fikridir. Bölümde ise bir millî edebiyatçı olarak Yakup Kadri’nin karşılaştığı Kastamonu halkını nasıl algıladığı, dönemin aydınlarının Ziya Gökalp’in değimiyle “güzidelerin” bu süreçteki konumu; edebiyat, edebiyatçılar ve halk arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Aynı zamanda Anadolu mekânı ve Anadolu’dan söz ederken yazar, Kastamonu ve Kastamonuluyu zaman zaman Şarkiyatçı söylemler üzerinden kurmaktadır. Zira yazar Anadolu ve Anadolu ile arasında hiçbir zaman kapanmayacağını iddia ettiği bir mesafeden söz etmektedir. Aynı zamanda Kastamonulular olumsuz özellikleriyle, millet olma bilincine sahip olamamış olarak çizilmektedir. Bu tartışma yazarın günlüklerinde çizilen Anadolu mekânı, Kastamonulunun erkek ve kadın olarak ayrı ayrı çizimi, dini inanışlarla kurduğu ilişki, İstanbullu entelektüel ve Kastamonulu arasında kurulan ikili karşıtlıklar üzerinden ortaya konulmaktadır. Bölümde büyük oranda olumsuz olarak çizilen Anadolu ve Anadolu’nun kurulumunun yazarın kurmaca eserleriyle olan bağına da odaklanılmaya çalışılmıştır. Shils’in (1975) de iddia ettiği gibi Yakup Kadri “merkezi değer sistemini” üreten elitlerden biridir. Yazarın makalelerinde de elitler “güzideler” tarafından değiştirilmesi gereken, millet haline getirilmesi gerek bir topluluktan söz edilmektedir. Bu sayede olumsuz temsil üzerinden dahi bir millet tanımını belirlenmiş olur.

Bu noktada makalelere dönecek olursak Yakup Kadri Karaosmanoğlu

“Ankara Yolunda” ve “Kastamonu” makalelerine ilginç biçimde başka metinlerle

ilişki kurarak başlar. Öncelikle “Ankara Yolunda” başlıklı makalenin girişi şöyledir:

Yanıma bir “Evliya Çelebi Seyahatnamesi” almadığıma pek çok müteessifim; zira iki yüz şu kadar sene evvel yazılmış olan bu kitap bugünkü günde bile bana adım adım rehberlik edebilecekti. Onu tıpkı bir “Baedeker” gibi elimde taşıyacaktım...çünkü bugünkü Anadolu’nun bugünden iki yüz şu kadar sene evvelki Anadolu’dan hiçbir farkı olamayacağını düşünüyorum.
(Karaosmanoğlu, 1922a, s. 3)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere yazar somut olarak deneyimlediği, gözlemediği bir mekân olarak betimlemek yerine Kastamonu vilayetini başka bir metin, başka bir seyahat yazısı üzerinden anlatmayı tercih eder. Yazı Anadolu’yu gezen ve bu yolculuk hakkında belki de en bilinen metinlerden biri olan *Seyahatname* ile Yakup Kadri’nin yazdıkları birbirine eşlenir. Anadolu’nun değişmediğini, yüz yıllar içerisinde hiçbir ilerleme kaydetmediğini anlatmak için kendi yazılarını *Seyahatname*’ye benzetir Karaosmanoğlu. Kastamonu bu sayede sadece geri kalmış olarak tanımlanmaz hareketsiz, gelişme yeteneği olmayan bir yapı olarak donmuş bir zaman içerisinde oturtulur. Bu alıntının bize söylediği şeylerden bir diğeri ise Yakup Kadri’nin aynı zamanda *Seyahatname*’yi bir gezi rehberi olarak görüp, onu ilk gezi rehberi olan “Beadeker” e benzetmesidir. Yani yazıda bir parçası olunan değil, yabancı olup anlaşılmaya, tanınmaya çalışılan bir mekândan söz edilir. Kendisini de gözlemediklerine dışarıdan bakan bir seyyah pozisyonuna oturtur. Aynı zamanda vilayet başka bir anlatının tekâmülünde yani anlatı alanında yeniden üretilmiş olur. Bu tutum bize Edward Said’in *Şarkiyatçılık* kitabında ortaya koyduğu “kişinin görece yabancı, tehdit edici, önceleri uzağında olduğu bir şeyle burun buruna gel[diğinde], sadece eski deneyimlerinde yeni olanı andıranlara değil, seyahat kitapları ya da rehberler. . . gibi bu yeni hakkında okumuş olduklarına da başvurmasını” (Said, 2014, s. 103) hatırlatır. Yakup Kadri de Anadolu hakkında daha

önce okuduğu metinlere başvurur. Yine de elinde modern anlamda Anadolu için yazılmış bir “Baedeker” yoktur. Eldeki tek rehber de üç yüz önce klasik dönemin dünya görüşü ile yazılmış olan *Seyahatname*’dir. Bu sayede Kastamonu ya da Anadolu metinselleşir. Kastamonu’nun tanımlanışında kullanılan diğer metin ise “Kastamonu” başlıklı makalede de karşımıza çıkan Galip Paşa’nın divanıdır. Divana yapılan atıf ise Kastamonu’dan ziyade Kastamonu halkını tanımlamak için kullanılır.

1293’de vefat eden Galib Abdülhalim Paşa’nın divanını okumamış bir kimseye Kastamonu’nun ma’nevi simasını ta’rif etmek bu vilayetin hayatında mütereşseh manayı tesbit eylemek pek müşğül bir iştir... Bu divanın özü Kastamonu’nunun kanıdır. Bu kitaba haşin bir kuvvet veren o galiz cinaslar, o kaba saba şive, fazla erkekçe hususiyet, . . . Kastamonu umumi hayatıyla insana bu divandan alınan lezzeti veriyor. Bu divandan alınan lezzet diyorum, sanki ondan bir lezzet almak mümkün imiş gibi. Ben onu ilk okuduğum zaman birden bire açık saçık bir levha karşısında bulunan genç kız gibi kızardığımı hatırlıyorum. (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 3)

Divan Kastamonu’nun manevi varlığının bütünlüklü olarak yazılmış biçimi olarak ortaya tanımlanır. Divanın dili, ağız özellikleri, tonu, argo kullanımından yola çıkarak metinsel düzlem ile gerçeklik düzlemi eş kabul edilir. Yetersiz ve olumsuz temsil Kastamonu halkı için de geçerlidir. Sadece Anadolu değil Anadolu da bir metin, yazılmış bir anlatı üzerinden kurulmaya çalışılır. Divanı okurken kendisini utanmış bir genç kız olarak hisseden yazarın kabalığı ve aşırı erkeksiliği ile tam karşına konumlanır. Kısacası hem anlatıcı hem de tam olarak tanınmayan, hakkında yeterince bilgi sahibi olunmayan Kastamonulunun temsilinde divan, kaynaklık etmektedir. Tek bir divan üzerinden halk tüm varlığıyla kavranamaya çalışılır. Yazar halkı temsil etmek, ondan en iyi ihtimalle söz edebilmek için metinlerden faydalanmaktadır. Anlatıcı coğrafyayı sadece izleyip kaydetmez, ona hep dışarıdan bakan bir seyirci, okuyucu, bir seyyah konumundadır.

Yakup Kadri'nin yolculuğu "Ankara Yolunda" makalesi ile başlar. Makalede İnebolu'dan yola çıkarak küre dağlarından geçip Çankırı'ya gelen yazarın karşılaştığı Anadolu mekânı ve Anadolu'yu görebiliriz. Anadolu millî edebiyat içerisinde Anadolu güzellemeleri⁴⁰ ve Anadolu'yu idealleştiren bir tavırla tanımlanır. Ele aldığımız yazılarda ise belirtildiği gibi böyle bir tavırla karşılaşılmaz. Yazarın vilayete gelmeden önce hayal ettiği ve beklediği mekân ve kişiler ile karşılaştıkları arasındaki bocalamalarına sahne olur. Millet ve vatan fikri bu topraklar ve bu insanlar üzerine kurulur. Ancak her şeyin başında Yakup Kadri Anadolu'yu ve Anadolu'cuları kendisine yakın görmez ve onları ötekileştirir. Onları var oldukları, karşılaştığı biçimleriyle kabul etmek yerine yetersiz olarak tanımlar, temsil eder ve eleştirir. Millî edebiyat söylemi kurduğu ideal ile karşılaştığı gerçekliğin arasında sıkışarak çelişkili biçimde ilerler. Mekân ve kişiler merkezî değer sisteminin sınırları içinde değildir. Bu durum da mekânın ve kişilerin merkezî değer alanına göre dönüştürülmesi gerektiği iddiasını beraberinde getirir. Bu makale de yukarıda söz ettiğimiz çelişkili tutumu yansıtmaktadır. Aşağıdaki alıntı yazarın Anadolu mekânı konusundaki tutumuna örnek olarak gösterilebilir.

Kanımı bu dağlardan akan berrak sulara karıştırmak, ruhumun derinliğini bu vadilerden almak ve bütün mevcudiyetimi bu ovalara, bu yaylalara saçmak mümkün değil mi? Ne gezer! Anadolu'yu tabiat itibariyle enfes bir surette anlamak ve ta bağrımızda hissetmek şöyle dursun, bu mübarek ülkenin içinden görüp öğrenmek kabil olamıyor. (Karaosmanoğlu, 1922a, s. 2)

"Ankara Yolunda" makalesinden alınan kısım yazarın bu yolculuktan beklentisinin vatanın özünü teşkil ettiğine inandığı Anadolu'nun dağlarına, berrak

⁴⁰ Asya'nın titreterek bağıryanık toprağını
Geliyor, baktım, uzaktan sökülen bir kağıdı
"İnleyen memleketimdir bu tekerlekte!" dedim...
Canlı bir yüz bana yaklaştı, mehabetle dolu
Kim bu? Nerden bu geliş? Hangi yolun yolcusu bu?
Bu gelen bir yuvasız kuş gibi pervasızdı;
Bu gelen köylü, sesinden tanıdım bir kızdı.
Sanki vurmuş da onun bir kara sevda başına,
Kahramanlar gibi yalnız çıkıyor dağ başına,...

İlgaz Anadolu'nun/ Sen yüce bir dağsın
Baharda yeryüzünde / O cennetin başsın

Yalçın kayalıklar/ Göklere yükseliyor
Senin dumanlı başın/ Bulutları deliyor
Yükseklerden akıyor/ Ne güzel berrak sular
Eteklerinde otlar / Sürülerle kuzular

(Cemil Türkarman)

(Çamlıbel, 2010, s. 20))

derelerine karışmak, onunla bütünleşmek olduğunu gösterir. Vatanın özünde kendisini bulması gerektiğini söyleyen metinlerin yani yine başka bir metnin ona hissetmesini söylediği şey budur. Ancak beklediğinin aksine yazar bir türlü içine giremediği, ta bağında hissedemediği bütününü kendisine yabancı bir yol arkadaşından fazlasını bulamaz. Ancak süreç kendi çelişkisini yaratacaktır. İmkânsızlığa rağmen Anadolu hala kaçılacak, sığınılacak bir öz, anne karnı olarak tahayyül edilmeye, tanımlanmaya da devam eder. Fakat bu sığınış deneyimle sınırlanmaktadır. Aşağıdaki alıntı yolculuğun başında yazarın Anadolu'dan beklentisinin bir sığınma alanı olduğunu göstermek adına öne çıkar.

Zaten “İnebolu”dan birisi bana demişti ki: “İnebolu” asri hayatın son menzildir. Kastamonu’yu buradan daha az asri bulacaksınız. “Çankırıyı” görünce “Kastamonu”yu arayacaksınız. Hele “Ankara”ya vasil oldunuz mu İnebolu’dan itibaren bütün geçtiğiniz yerler size İsviçre gibi görünecek. Yarabbi, buralarda da size İsviçre’den bahseden kimseler var! Kendimizi mütemadiyen Avrupa ile mukayese etmek zihniyeti buralara kadar nüfuz ve sirayet etmiş. Hâlbuki bu viran anayurdunda Avrupa’ya dair ne varsa hepsini unutmaya gelmişim. (Karaosmanoğlu, 1922a, s. 3)

Yine aynı makaleden alınan alıntıda yapılan asri hayat tanımı ve tanımın sınırlar oldukça ilginçtir. Anadolu’nun içlerine gittikçe daha az medeni, daha az gelişmiş, her anlamda daha az olan bir alandan söz edilir. Kastamonu vilayeti Üsküdar’ı da içine alacak şekilde batı Karadeniz’in tamamını kapsar. Yani payitahtın sınır vilayetlerinden biridir. İnebolu’ya gemiyle geçen entelektüellerin asri, medeni hayatı gemiden indikleri yerde sonlandırdıklarını düşünmeleri medeniyet sınırlarını devlet merkeziyle sınırlandırdıklarını da göstermektedir. Bu nedenle Anadolu entelektüeli medeni olandan adım adım uzaklaştıran, “viran” bir alan fakat aynı zamanda da bir “anayurttur”. Viran, medeniyet dışı, yetersiz fakat yine de anayurttur Anadolu. “Bense kaçıp gelmek istedim” dediği bu alan ona sığınılacak bir anne karnı sağlamaz. Kendisini Anadolu ile özdeşleştiremedikçe anlatıcı Chatarjee’nin de sözüne ettiği batı-dışı milliyetçilik söyleminin düştüğü çelişkide sıkışır sadece.

Çünkü kaçmaya çalıştığı Avrupa'nın ona öğrettiği düşünme biçimleriyle çevresini algılamaya devam eder. Sadece Anadolu, yani Kastamonu vilayeti değil Anadolu da bu kurulumun içerisinde dâhildir. Yine aynı makaleden alınan aşağıdaki kısım Anadolu'ya, halka inen bir aydın sesi duyulmaz.

Anadolu'nun kendine göre bir giyinişi, bir yürüyüşü bir konuşuşu olduğu gibi kendine göre bir de mantığı var. Onlar hayatı bizim gördüğümüz tarzda görmüyorlar. Her adımda bizi onlardan ayıran uçurumun ne kadar derin olduğunu hissediyorum ve kendi kendime soruyorum, acaba diyorum. Bunların bize veya bizim onlara uymamız kabil midir? Fakat bunun kabil olup olmadığını anlamadan evvel hangimizin en doğru yolda bulunduğumuzu sezmek ve bilmek lazım geliyor. (Karaosmanoğlu, 1922a, s. 2)

Biz ve onlar arasında uçurum olarak tanımlanan bir mesafeden söz edilir. Bu uçurumun kapanıp kapanmayacağı ise kesin değildir. Anlatıcı kendisinin de bir parçası olması gereken bu “milletin” her zaman azınlığında kalma “bizim onlara uyma” ihtimalini de hesaba katmak zorunda olduğu bir pozisyonudur. Zira mütareke ortamı bütünüyle üstten, yetkeci bir Anadolu çizimine izin vermez. İstanbul işgal edilmiştir ve bütünüyle kaybedilme ihtimali söz konusudur. Bu durum yazarı farklı bir giyinişi, yürüyüşü, farklı bir dünya görüşü olan Anadolu ile birlikte yaşamak zorunda bırakabilir. *Açıksöz* gazetesinde 1922 yılında basılan “Anadolu Yolunda” başlıklı makaleden bir diğer bölümü ise aydın ve Anadolu arasındaki mesafeyi belirleyen unsurları çok daha ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

Ufak tefek şive farklarıyla bizim dilimizi konuşan, bizim dinimizden ve bizim cinsimizden olan bu insanları bile lazım geldiği gibi anlamakta onlarla lazım geldiği kadar haşır neşir olmakta iyice meşakkat çekiyoruz. Bütün hareketlerini acayip buluyoruz. Konuşuşlarından düşüncülerinden ya istihzamızı ya merhametimizi veya hayret ve taaccübümüzü calib hususiyetler keşf ediyoruz. Hülasa daima bir Anadolu ve bir biz varız. (Karaosmanoğlu, 1922a, s. 3)

Burada Anadolu ve merkezden giden aydın iki ayrı kategoridir. Kategorileri belirleyen unsurlarsa söylem alanı tarafından belirlenir. Anadolu ve yazar aynı dili Türkçeyi kullanır ve aynı dini paylaşır. Yazarın burada cins ifadesi ile Türklüğü

kastetmiş olabileceğini de iddia edebiliriz. Teknik olarak aynı milletin parçası olan bu iki grup yine de aynı değildir. Kültürel farklılıkları yok sayarak bir bütünlük bir millet bina etmeye çalışan aydının kişisel çelişkilerini ortaya koyar alıntı. Yakup Kadri aynı şekilde düşünmeleri, aynı dünya görüşünü diğer bir deyişle aynı söylem alanını paylaşmaları gerekirken nasıl olur da bu kadar farklı olabildiklerini sorgular. İnci Enginün Halide Edip'in Mehmet Emin için sarf ettiği "İşte Anadolu. Resmi yapılmış iki mısra ile faciası baştanbaşa karşımıza atılmış, işte diyarının yüzünün ve kalbinin resmini size dört çizgi ile veren bir sanatkâr" (Enginün, 2014, s. 579) sözlerini alıntılar. Kazım Yetiş de yine Mehmet Emin'in şiirinden söz ederken Rıza Tevfik'in "Gaziler, bu şiirlerde hislerinin en samimi akislerini bulmuşlardır" dediğini alıntılar (Yetiş, 2013, s. 289). Milletin hislerini, diyarını, kalbini, ruhunu, acılarını yansıtmaya yani aydının millete yaklaşması millî edebiyatın gerçekleştirdiği iddia edilen olgulardan biridir. Ancak bu durum en azından Yakup Kadri özelinde karşılık bulmaz. Anadolu bir öteki olarak belirginleşir. Biraz da bu nedenle alıntı, aydının ya da güzidenin işinin ne kadar zor olduğunu da ortaya koyar. Ancak milletin inşa süreci yine de Anadolu'lulara ihtiyaç duyar ve onları millet tanımının içine alır.

Aradaki fark ise yatay değil dikey düzlemedir. Anadolu farklılığı ile ilgili çeken tanınmaya, yaklaşılmaya çalışılan değil haline hayret ettiren, merhamet duyulan yani seyredilen bir topluluk olarak tanımlanır. Seyretme anlatıcının gecelediği Çankırı'dan söz ettiği kısımlarda daha da belirginleşir. Bu kısımda Anadolu'nun İslam ile olan bağını öne çıkarır. "Ankara Yolunda" 'nın son kısmını oluşturan bu bölümde yetersizliğin, geri kalmışlığın temel nedenlerinden biri olarak İslam ve İslami pratikler öne çıkarılır.

"Çankırı" da bulunduğum bir gece müthiş bir tahtakurusu hücumundan uyumaya imkân bulamayarak kasabanın içinde dolaşmağa başladım. Sahura intizaran kahvelerde oturduğu ve tekkelerde zikir ettiği bir ramazan gecesidir. Bütün minarelerden temcid sesleri duyulur. Bu sesler o kadar coşkun ki ben

birden bire cezbesi tutmuş bir sürü derviş kasabanın içinde ilahiler okuyarak nefesler söyleyerek geziniyor zannettim. Ve sokak sokak bunlara rast gelmek için dolaşım. Hiç şüphesiz bir ecnebi de böyle bir yerde ve böyle bir gecede kendini benim kadar garip hisseder . . . Bütün gün dükkân ta'bir edilen muhtedan inlerinde, birkaç semerle bir iki tutam urgan arasında birer Buda heykeli hareketsizliğiyle duran Çankırılıları gece iftardan sonra böyle minarelere çıkartıp bağirtan heyecanın, nevini, mahiyetini ta'min etmek diyebilirim ki bizim için imkân haricindedir.” (Karaosmanoğlu, 1922a) Sadece uykusuzluğun tanımlanışı bile yazarın olumsuz tutumunu ortaya

koymada yeterlidir. Herhangi bir ses değildir yazarı uyandıran pisliği, eskiliği, köhneliği çağrıştıran “tahtakurusu hücumudur”. Donmuş zamanın içinde bakımsız ve pistir de Çankırı. Alıntı seyirci olma olgusunun da en belirgin olduğu kısımlardan biridir. Eline aldığı seyahat kitabı ile tanımadığı, yabancı olduğu bir kültürü dışarıdan seyreden bir seyyahın bakışı belirginleşir. İslam konusundaki tutum da çelişkilidir yine. Hem millet olmanın önemli ortak unsurlarındandır hem de gelişmemişliğin, akıldışılığın sebeplerinden biri olarak Aydınlanmacı kriterlere göre olumsuzlanır ve uzaklaştırılır. Hem gündüzü hem de gecesi tanımlanan Çankırılılar neredeyse bütünüyle yabancı, tekinsiz, uzak ve otantik bir dünyanın parçası olarak çizilir. Gündüz “ininde” oturan ve en az bir Hintli kadar uzak ve yabancı olarak betimlenen Çankırılıların yapıp ettikleri de işlevsiz ve değersizdir. Şehrin gecesi de bir o kadar ötekidir yazar için. Kendisini şehrin sokaklarında dolaşan bir “ecnebi” olarak tanımlarken Yakup Kadri, ilk kez karşılaştığı bir dini pratikten söz eden bir gezgin gibidir. Kurulan ikili karşıtlık Rene'nin akıl dışı yerlilerini hatırlatır. Çankırılıların geceleri, dar sokaklarda söyledikleri ilahiler hiçbir mantıksal gönderene sahip değildir. Hilmi Yavuz “Yaban Romanı için Bir Post-Kolonyal Okuma Denemesi” başlıklı yazısında Yakup Kadri'nin millî edebiyat dâhilindeki en önemli romanlarından biri olan “*Yaban*’da köylülerin içgüdüleriyle yaşıyor ve kimlikleri yapıp etmelerinin hayvan metaforlarıyla dile getiriliyor olmalarının, Bronislaw Malinowskiye göre ilkelliğin temel koyucu özelliği olan “birincil ihtiyaçlarına

indirgenmiş karakterler olarak sunuldukları anlamına geldiğini” (Yavuz, 2014) belirtir. Yukarıdaki alıntıda özellikle hareketsiz, eylemeyen, bir “Buda” heykelini andıracak kadar yabancı olan halkın tanımlanışı benzer bir tutumu hatırlatır. İslami pratikler konusunda da yine *Yaban*’dakine benzer bir tutum söz konusudur. *Yaban*’da halkın dini inançlarını kullanarak onlardan maddi menfaat elde eden, mantıksız fikirlere inanmalarını sağlayan ve bir çeşit sömürü mekanizması olarak karşımıza çıkan İslam ve İslami pratikleri akıldışı, yabancı ve medeni alanın dışında bir toplumu imler.

Yakup Kadri’nin bu seyahat anlatılarında Anadolu’yu izleme ve gözleme yolculuk boyunca devam eder. İkinci makale olan “İlgaz Eteğinde” ise ağırlıklı olarak yolculuğun bir başka durağı olan Ilgaz’ın Ecevit köyündeki hanı konu alır. İstanbul’da bulunmuş bir adam olan İsmail çavuşun hanı da “Kastamonu ve Ankara gibi vilayet merkezlerinde dahi misli bulunmayacak” kadar temiz ve tertiplidir. Neredeyse her an temiz yatak, sıcak su ve yemek bulunabilen han hancının İstanbul ile tanışmasının nişanelerini taşır. Ancak İsmail çavuşu asıl diğer Kastamonululardan yani “yerlilerden” ayıran özelliği millî bir bilinç taşımasıdır. Yazarla konuşmalarından alınan aşağıdaki alıntı İsmail çavuşun millî mücadele ile olan bağını yansıtır.

Şimdi burada her şeyi millet idare ediyor, hüküm hep onun.. ne hayırsızlık var, ne katl . . . Avrupalılar Yunana yardım ediyorlarmış? Doğru mu diye soruyor. “Sonra sözü İzzet paşa hükümetinin gelip gidişine” nakl ediyor. “Onlar sulh olmağa gelmişlerdir değil mi?” diyor ve şeytani gözlerle gözlerinizin içine bakıyor. İsmail çavuş İstanbul’da çok bulunmuş bir adam olduğu için bu derece açık söz ve mücessisdir. Hiç dışarıya çıkmamış yerliler arasında böylesine nadiren tesadüf olunuyor. (Karaosmanoğlu, 1922, s. 3)

Yukarıda da belirtildiği gibi “İlgaz Eteğinde” aslında İsmail çavuş ve “yerliler” arasında kurulmuş bir ikili karşıtlık üzerinde oturtulmuştur. Hem İstanbul gördüğü için hem de politik olarak İstanbul’un karşısında milletin egemenliğini savunan Ankara’nın yanında olduğu için daha bilinçli, medeni ve temiz olarak

değerlendirilir. “Hiç dışarıya çıkmadıklarından” Ankara’nın yanında tavır göstermeyen “yerliler” ise politik olarak pozisyonları nedeniyle olumsuz algılanırlar. Yerlilerin en temel özelliği ise kayıtsızlıklarıdır. İlginç biçimde kayıtsızlığın kıstası içinde bulunulan savaşa karşı girişilen tutum değildir. Halk vatan hainliğiyle suçlanmaz. Millî Mücadele sonrasında yoğun biçimde öne çıkartılan cephane taşıyan, koşa koşa savaşa giden Anadolu tam da oradadır ve makalelerde de yok sayılmamıştır. “O sırtında mermi sandıkları taşıyan kadınlara, o mühimmat dolu arabaları çeken çocuklara bu yollarda rast gelinmektedir.” (Karaosmanoğlu, 1922, s. 3) Fakat bu rast geliş yalnızca bir tespit hususiyetinde kalır. Tanıklık savaş sonrası metinlerde karşımıza çıkan Türk halkının kahramanlığı olarak yorumlanmaz. Peki, yakınılan bu kayıtsızlığın kaynağı tam olarak nedir? Yazar halkı sadece kendi dertleriyle meşgul olmakla suçlar.” Bütün Avrupa ve balkan milletlerini yakıp kavuran politikacılık hastalığı buranın eşliğine bile ayak basmamıştır. Ankara’daki bir hükümet mi teşkil etmiş, bu hükümetle İstanbul hükümetinin arası açık mı imiş, İstanbul neresi imiş, ne halde imiş” (Karaosmanoğlu, 1922, s. 3) Yakup Kadri’ye göre bu milli dertlerin hiç biri bir Anadolunun hayatında olmadığı için yetersizdir halk. Savaşta kadın, erkek, çocuk aktif olarak yer almak yeterli değildir. Bu kayıtsızlığa neden olan asıl eksiklik “dünyayı yakan politik cereyana” kapılmamak, diğer bir deyişle millî bilinçten uzak olmaktır. Erol Köroğlu Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan milliyetçi savaş propagandasının yetersizliği ve başarısızlığına değinirken propagandanın daha çok millî kimlik inşa etme sürecine dönüştüğünden bahseder. (Köroğlu, 2010, s. 3) Zira halkın sahip olmadığı millî kimlik yapılan propagandayı da işlevsiz kılmaktadır. Yakup Kadri’nin yazısında da “yerliler” yani Kastamonuluların benzer pozisyonunda olduklarını görüyoruz.

Tüm olumsuz çizime rağmen İsmail Çavuş Anadolu'nun merkezin etkisiyle bir milletin bir parçası olabileceği umudunu da taşır. Çözüm ise merkezle etkileşim kurmak diğer bir deyişle merkezin istediği biçimde dönüşmektir.

Yakup Kadri'nin Kastamonu'da yayınlanan son makalesi olan "Kastamonu" ise yazarın şehirde geçirdiği süre içerisinde kaleme alınmıştır. Yazıda yazarın şehre ve Kastamonululara karşı ortaya koyduğu değerlendirmelere rastlanır. Makale *Tiraje*'deki "Rene" tefrikasını hatırlatacak biçimde bir başka Avrupalı metinle ilişki halindedir. Süleyman Nazif'in Kastamonulular karşısında kendisini Rene gibi hissedip hissetmediğini kesin olarak bilemeyeceğiz. Ancak Yakup Kadri açıkça yaşadıklarını Renevari bir deneyim olarak tanımlamaktadır. "Frenk muharrirlerinden Pavel Burje Amerika'ya dair yazdığı bir kitabın başında diyor ki: "Washington'a çıkar çıkmaz sanki birden bire kafamın üstüne bir yumruk yemiş gibi sersemledim." Buradaki sert haşın âlemin benim üzerimdeki te'siri de bundan başka bir şey olmamıştır" (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 3) diyen Yakup Kadri Kastamonu ile tanışmasını Pavel Burje'nin Amerika kıtasıyla olan karşılaşmasına benzetmektedir. Kastamonu ile karşılaşma bir Avrupalının "Vahşi Amerika" ile tanışmasına eşittir. Aynı zamanda bu kısım yazarın kendi deneyimini bir anlatı, başka bir metin üzerinden kurmasına başka bir örnektir. Partha Chatterjee'nin Mehmet Akif bölümünde de dikkat çektiğimiz açıklamasını tekrar hatırlayacak olursak milliyetçi akımlar bir yanı sıra şarkiyatçı söyleme karşı tepkisel bir söylem üretirken, Avrupa merkezli düşünme biçimlerini, Aydınlanmacı söylemleri içselleştirdikleri için aslında Avrupa'nın dışında bu söylemleri yeniden üretirler. Hilmi Yavuz'un da belirttiği gibi bir anlamda Şarkiyatçı zihinsel süreçler işlemeye devam eder. Aydınlanmacı söylemleri içselleştiren aydınlar da kendi toplumlarına karşı benzer bir tutum sergilerler.

Bu açıklama “Kastamonu” makalesinde yazarın Kastamonu’da karşılaştığını söylediği “sert, haşin” âlemi kendisini bir “Avrupalının, ecnebinin” yerine koyarak ve Şarkiyatçı söylemleri hatırlatan merkez-çevre ilişkilerini onayarak değerlendirmesini açıklamak bakımından işlevseldir. Bir yandan halkın kendisini yönetmesi istenirken bir yandan da medeniyeti simgeleyen merkez ile halk arasındaki farklılıkla baş etmeye çalışan bir anlatıcıyla karşılaşırız. Baş etme sürecinde ise içselleştirilmiş Aydınlanmacı söylemler işlemedir. Aydınlanmacı söylemin daha önceki iki makalede de karşımıza çıkan en önemli unsuru dönüştürme talebidir.

Dönüşme ise hem gerçekleşmesi gereken hem de imkânsızlığı vurgulanan bir olgu halindedir. “Azıcık garp tehzibini almış, yontulmuş ve incelmış bir İstanbullu Türk sevkiyle belki Unkapanı’ndaki hamallarla düşüp kalkmağa tahammül edebilir” (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 2). Alıntının tonundaki alaycılık ve hayal kırıklığını yok saymamakla birlikte cümlenin sözlük anlamının da dikkate değer olduğunu düşünüyorum. Dönüştürmeye vakıf olan yegâne grubun İstanbullu Türkler olduğunu göstermesi bakımından bu alıntının yeterli ciddiyeti içerdiği kanaatindeyim. Yalnızca gözlemlenen toplumun yani ötekinin yetersizliği onanmaz, aynı zamanda dönüştürme yetkesine sahip olan ben’in yani merkezin inşası da gerçekleşmiş olur. Anadolu’nun ve Anadolu köylüsünün ideal veya yetersiz biçimde kurulması gibi anlatıcı da kendisini bir merkez ve iktidarla birlikte kurmuş olur.

“Kastamonu” makalesinin iktidar ve merkez ve vilayet arasında kurulan bir diğer ikili karşıtlık ise erkeksilik ve kadınsılıktır. Ancak bu çelişkili kadınsılık-erkeksilik ikiliğine bakmadan önce Kastamonu kadının çizimini ele almak doğru olacaktır. Kastamonulu kadın da yine İstanbullu veya medeni hemcinsleri ile karşı karşıyadır. Fakat Anadolu kadını millî edebiyat içerisinde vatan ile özdeşir ve

kadının konumu anneliğe kutsallık atfedilerek onanır. Bu kutsallık kadının eğitim alma hakkını savunan erken dönem kadın hareketlerinin de sıklıkla kullandığı bir argüman halindedir. Kadın vatanla özdeşir ve yeni ulusun annesidir. Bu nedenle onun gelişimi, aldığı eğitim ulusun ilerlemesine doğrudan etki sağlayacaktır. Kadının eğitimi ve çalışma hayatına etkin katılımını savunan millî edebiyat ve resmi söylem içerisindeki ideal kadın aynı zamanda oldukça Avrupalı bir figürdür. Ancak makalede karşımıza çıkan Kastamonu kadını bu temsil üzerinden tanımlanmaz. Kadın toplumsal alanda daha az görünürdür. Biraz da bu nedenle anlatıcının muhatabıyla arasında hiçbir zaman daralmadığını düşündüğü mesafe vilayetin kadını ile daha da fazladır.

Burada söze mutlaka ya kaba bir sav kötü veya açık bir cinasla başlanır. O kadar ki insan bu nevi konuşmalardan birini dinlerken iki de bir de korku ile etrafına bakılmaktan ve acaba herkes benim işittiğimi duydu mu diye telaşa düşmekten men'-i nefis edemez bereket versin ki erkeklerin konuştuğu yerlerde tek bir kadın bulunmasının imkânı yoktur. Bütün Anadolu kasabaları ve şehirleri gibi Kastamonu halkı da yalnız erkekten mürekkebdir. O kadar erkekten mürekkebdir ki tek tük rast gelinen kadınları bile bizim kadından anladığımız manada kadın telakki etmek mümkün değildir. Bunlar bütün o tepeden tırnağa kadar örtülüşlerine rağmen gerek tavır ve edaları, gerek endamlarının kesafeti_hatta gerek sesleri itibariyle bizim İstanbul beğlerinin herhangi birinden daha ziyade erkeklidir. (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 3)

Kıstas güzellik ve cinsellik olduğunda İstanbullu kadınla değil erkekle bile karşılaştırılmayan Kastamonulu kadın büyük oranda modern kadın algısına göre kurulur. Yazarın *Yaban*'ın başına eklediği "Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine" başlıklı makalesinde "Öyle ülkeler vardı ki kadınları çiçekler gibi kokardı, çiçekleri kadınlar gibi..." (Karaosmanoğlu, 2012, s. 12) dediği kadınlar değildir Kastamonulu kadınlar. Sadece görüntü ve giyiniş olarak değil tavırlarıyla da eksiktirler. Savaşlarda oynadıkları rol ile idealleştirilmezler henüz. Zira ulusun annesinin sahip olduğu hiçbir özellik Kastamonulu kadının temsilinde görülmez. Toplumsal alandaki varlığı yetersiz görülen, izlenen ve beğenilmeyen bir obje gibidir.

Kadınsılık ve erkeksilik üzerinden beliren çelişki ise anlatıcının bir noktadan sonra kendine yönelen eleştirel bakışıyla sonuçlanır. Ne olursa olsun o da bu milletin bir parçasıdır. Kadınsılığın kıstas olarak karşımıza çıktığı bu kısımda İstanbullu erkeğin “efendimli”, “bendenizli” konuşması, pantolonlu, setreli giyimiyle çok daha kadınsı olduğu sonucuna varır. İdeal olanın bu babayane Kastamonulular mı yoksa Kadınsılaşmış İstanbullular mı olduğu ise bir anda belirsizleşir. Nurdan Gürbilek Şinasi ve Namık Kemal’de Avrupalılaştırmanın Batılı yeni kadın ile Doğulu olgun erkek arasında tertip edilen bir izdivaç olarak tanımlandığını; ancak zamanla Tanpınar’ın da aralarında bulunduğu geç dönem yazarlarda bu izdivaç benzetmesiyle batının erkekle, doğunun ise kadınla ve kadınsılıkla özdeşleştirildiğine vurgu yapmaktadır. (Gürbilek, 2004, s. 99) Kadınsılık vurgusu da bir batılı ve doğulu zihniyet çatışması üzerinden konumlandırılır. “Medeni” tavır, konuşma ve edaya sahip olan İstanbullu erkeği Anadolu’lu bir kadından daha fazla kadınsı yapan şey de işte bu medenileşme, Avrupa etkisine girme sürecidir.

Anadolu’nun modernite öncesinde taşıdığı anlam muhakkak ki büyük değişikliklere uğramıştır. Ancak milli edebiyatın Anadolu’su ideal mekân, ulusun özüne erişilebilecek olan anayurt olarak ortaya konulmaktadır. Bu tanımla Anadolu dağları, ırmakları, vadileriyle doğal varlığı öne çıkarılarak zamansız bütünlüklü bir olgu olarak algılanır. “Zira Kastamonu merkezi Anadolu’nun bütün faziletlerini, bütün nakısalarını, hasenat vasıtasını çirkin ve güzel taraflarını hülasa tuzunu biberini bile ve pekmeziyle birebir kendi nefsinde cem’ etmiş bir halita” (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 3) olarak çizilirken bile yukarıda söz edilen Anadolu’yu tek bir bütün olarak algılama anlayışına katkıda bulunulur. Tek bir mekân kendi başına bir mikro cosmos olarak, bünyesinde bütüne ait tüm özellikleri barındırma ve tek başına tüm bir Anadolu’yu temsil etme hakkına erişmektedir. Bu sayede tek bir vilayetten söz

edilmez. *Yaban* gibi çok sayıda millî edebiyat metninde görüldüğü gibi tek bir köyde yaşanan bir hikâyeyi anlatmak aslında tüm bir Anadolu'dan söz etmek anlamına gelmektedir. Ancak Kastamonu bu ideal ortaklığı değil hiçbir kendine has özellik geliştirmeyişiyle diğer vilayetlere eşlenir.

Acaba bulanık bir derenin kenarına çömelmiş bu abus viran, vakar-ı eşhar bütün o haşin kaşlı ve silik bakışlı . . . umumi maişetinin bütün o sitemli durgunluğuyla bu derece dikkat ve 'alakaya layık mıdır? Kastamonu da Anadolu'nun herhangi bir şehri gibi . . . ruhu uyuşturucu bir kasvet içinde hurdehaş(paramparça) etmekten başka bir işe yaramayan, bir hususiyeti olmayan alelade bir vilayet merkezi değil midir? (Karaosmanoğlu, 1922b, s. 3)

Tüm diğer Anadolu vilayetleri ile aleladelige mahkûm edilen vilayet ruhu uyuşturan, kasvete boğan bir mekânın parçasıdır. Olumsuz temsil ile yine de soyut Anadolu mekânı ve Anadolu köylüsü tahayyülüne oturmaya müsaittir. Kastamonu vilayeti Anadolu'nun herhangi bir alanı olarak temsile açıktır. Ancak Yakup Kadri için temsil yanında hep bir imkânsızlık söylemiyle gelen vazgeçilemeyecek kadar değerli bir dönüştürme mecburiyetini imler.

Bu noktada son olarak Yakup Kadri denince ilk olarak akla gelen Anadolu ve Anadolu halkının içinde ve onlara karşı sorumlu aydın Ahmet Celal'den bahsetmeyi zorunlu buluyorum. Berna Moran (2015) *Türk romanına eleştirel bir bakış 1* adlı çalışmasında *Yaban* üzerine yaptığı değerlendirmede köylüye karşı olan olumsuz bakışı açıklamak için Yakup Kadri tarafından romanın başına eklenen "Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine" başlıklı makaleye atıfta bulunur. Makaledeki duygudaşıktan yola çıkarak Berna Moran aradan geçen on yılda halkın inkılapları bir türlü kabullenmeyişiinin "aydında" yarattığı derin hayal kırıklığı nedeniyle *Yaban* gibi tepkisel ve ayrık bir metnin ortaya konulduğunu iddia etmektedir. "Romandaki köy gerçek Anadolu'yu temsil etmez; 1930'lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratin kafasındaki Anadolu'nun simgesidir" (Moran, 2015, s. 218) diyerek bitirir

makalesini. Ancak Moran'ın dikkate almadığı şey Yakup Kadri'nin henüz cumhuriyet dahi kurulmadan savaş yıllarında kaleme aldığı çok sayıdaki yazıdır. Yazarın tutumu romanda karşılaşılan “münevver inkılapçılar” ve onların karşısındaki Kurtuluş Savaşı'na inanmayan “yobaz ve gerici” köylüler arasındaki gerilim üzerine kurulu olduğunu iddia ettiği *Yaban*'dan çok daha önce belki savaştan bile önce belirmiş bir düşünme biçimidir. Hilmi Yavuz, Moran'ın *Yaban* ile İncil arasında bir koşutluk kurduğunu, Yahudileri imana getirmeye, onları kurtarmaya çalışan İsa figürü ile Mustafa Kemal'in konumunu eşleyen bir söylemin üretildiğini iddia edişini öne çıkarır. Ancak bu analoginin Berna Moran tarafından yeterince derinlikli biçimde yorumlanmadığını iddia eder. Romanın karakteri Ahmet Celal ile yazar Yakup Kadri'yi özdeşleştirerek yazarın batılı oryantalist bakış tarzını “bütünüyle temellük ettiğini” iddia eder. İsa gibi benzetmelerin de bu bakışı açık ettiğini ima eder. Bu bakış Emsley'in de dediği gibi bir kez akıllara, zihniyetlere yerleştikten sonra iktidarın her noktasında kendisini göstermeye başlayacak olan zihinsel bir alana tekabül eder. (Emsley, 1999).

Ancak yine de özellikle “İlgaz Eteğinde” başlıklı makalenin son cümlesi Yakup Kadri'nin olumsuz özellikleriyle ortaya koyduğu Anadoluluyu yine de bir millet olarak ortaya koyuşunu gösterebilir. “Anadolu Türkü'nün günün birinde bu halden bezeceğini zannedenler yanılırlar. Bin türlü mahrumiyet içinde yaşayan bu halkın simasında henüz ufacık bir yorgunluk alameti bile yoktur” (Karaosmanoğlu, 1922, s. 3). Bu son cümle ve İstanbul görmüş İsmail Çavuş dışında hiçbir olumlu yönüyle öne çıkmayan Anadolulu/Kastamonulu tüm eksiklerine, mahrumiyetine, gelişmemiş olmasına ve millet olamayışına rağmen yine Anadolu Türkü'nün yani milletin bir parçası olarak algılandığını gösterir. Yazıların olumsuz Anadolu ve Anadolulu temsiline rağmen kapanış(*closure*) millet olma ümidini içinde taşır.

3. BÖLÜM

TAŞRADA MİLLÎ EDEBİYAT ÜRETİMİ

3.1 Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemi

Bu bölümde Kastamonu’da doğup, büyümüş, eğitim almış veya sultanide eğitim almak veya öğretmenlik yapmak amacıyla Trabzon, Tokat, Kayseri gibi Anadolu’nun diğer şehirlerinden Kastamonu’ya gelmiş yerel entelektüellerin yazı ve şiirleri ele alınmıştır. Bölümün ilk kısmında vilayette yayınlanan metinlerin çoğunluğunu teşkil eden Birinci Dünya Savaşı süresince yayınlanan *Köroğlu*(1908-1918) ve Millî Mücadele ile yayına başlayan *Açıksöz* (1919-1931) gazetelerinin 1923’e kadarki kısımlarına odaklanılmıştır. İkinci kısımdan itibaren ise *Açıksöz* gazetesinde yazan Hüsnü Açıksöz’ün yazıları ele alınmıştır. Hüsnü Açıksöz Birinci Dünya Savaşı’nda 3 yıl Kafkas Cephesi’nde savaşmış bir Kastamonu Sultanisi öğrencisidir. Önemi ise modern eğitim mekanizmasında yetişmiş, savaşa katılmış genç bir “taşralı” gözüyle devlet merkezine yönelik eleştirel bir tutum geliştirmesinden gelir.

İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile taşradaki basın hayatı için ilk önemli iktidar değişimi ve bu değişimin ortaya çıkardığı daha özgürlükçü bir basın yayın ortamı söz konusudur. İttihat ve Terakki’nin merkezi iktidarının henüz tam olarak belirginleşmediği birkaç yıl süresince üretim de en azından nicelik olarak oldukça çeşitlidir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren *Resmi Vilayet Gazetesi* ve *Köroğlu* dışında yayın yok denecek kadar azdır. Bu dönemde karşılaşılan kurmaca veya kurmaca dışı malzeme genellikle savaşı konu alır. Erol Köroğlu’na (2010) göre Birinci Dünya Savaşı döneminde karşılaşılan propaganda edebiyatı ile bir yandan da

millî kimlik ve millet olma bilinci oluşturulmaya çalışılır. Diğer bir deyişle Meşrutiyet'in ilk yıllarında karşılaşılan yaygın çeşitliliği ve farklı seslerin duyulma imkânı bulduğu çok daha özgür ortama rağmen Birinci Dünya Savaşı sonuna değin Kastamonu vilayetindeki yayın hayatını İstanbul'daki koşullar belirlemeye devam eder. Özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde karşımıza çıkan yerel propaganda edebiyatı Osmanlı/Türk milleti bilincini, milletin geçmişini ve milli kimliği kurmaya çalışan kültürel üretimi öne çıkar.

Ancak hem üretimin arttığı hem de İstanbul'daki merkezi yönetime karşı eleştirel ve millî edebiyat söyleminden ayrılan yazı ve şiirlerin görüldüğü dönem Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilip Millî Mücadele'nin henüz kazanılmadığı 1919-1922 arasını kapsar. Savaşı deneyimleyen, taşranın modern eğitim alanından geçen Hüsnü Açıksöz'ün yazıları ise millî kimlik kurmaya çalışmaz. Bu genç adam savaşın birey üzerindeki psikolojik sonuçlarından bahseden, İstanbul taşra ilişkilerini ekonomik ve politik sorunlar üzerinden eleştiren yazılar kaleme alır. İstanbul'un bir yandan taşrayı yetersiz bulup diğer yandan yüzyıllardır kaynaklarını kullanımını eleştirir. Ancak aynı zamanda Kastamonu'yu Yakup Kadri'nin makalelerinde de karşılaştığımız bir eksiklik, yetersizlik söylemi içerisinde değerlendirir ve Avrupa devletleri ile karşılaştırır. Dolayısıyla Chatterjee'nin ilk bölümde de değindiğimiz bir yandan “merkezi söylemden özgürlüğünü kazanmaya çalışırken diğer yandan merkezi söylemin içine sıkışıp kalan” (Yavuz, 2014) aydınına yaklaşır Hüsnü Bey de. Bu nedenle tüm unsurları belirli bütünlüklü bir edebi akımdan söz edilemez. Çok kısa sürede yaşanan büyük değişiklikler ve bu dönemde karşılaşılan iktidar boşluğu kültürel, entelektüel ve edebi üretime de yansır. Bu kültürel üretim merkezdeki millî

edebiyat söylemini bir yandan üretirken bir yandan da ondan ayrışan söylemler inşa eder. Bu durum sadece Kastamonu'ya özgü değildir. İstanbul için de süreç oldukça parçalı ve çelişkili biçimde ilerler.

O dönemde İstanbul iktidarının konumunu sarsan ve dönüştüren vilayette de karşılık bulan iki ana olaydan ilki yukarıda da söz ettiğimiz gibi İkinci Meşrutiyettir. Padişahın konumu ilk kez bu kadar belirgin biçimde sarsılabilmıştır.⁴¹ Yayın hayatında görülen çeşitliliği örnekleyecek en belirgin malzeme ilk kez devlet gazetelerinden bu yoğunlukta basılma alanı bulan gayr-ı müslim tebaa tarafından kaleme alınan malzemedir⁴² Makdisi'nin (2002) de ileri sürdüğü gibi “Müslüman ve gayr-ı müslim eşitliği ilk kez yasal olarak 1869'da, herhangi bir dini gösteren olmadan tanımlanır. Bu tanım gayr-i müslimler için Osmanlı vatandaşlığının da tanımlandığı Osmanlı Tabiiyet Kanunu(*Ottoman Law of Nationality*)” olarak adlandırılır. Seküler vatandaşlık tanımı olarak yorumlanan kanun⁴³ milliyet, millet, *nation* olarak çevrilmiş olsa da tabiiyet yani eski tebaa ve yeni vatandaşın devlete olan “tabiiyetini” yeniden tanımlamayı amaçlayarak hazırlanmıştır. “Medenileşme ve ilerleme anlatısı Osmanlı/Türk hükümlerinin Müslüman ve Gayr-ı Müslim tebaa üzerindeki iktidarını meşrulaştırmıştır.” (Makdisi, 2002, s. 769) Ulus fikri sadece devleti parçalanmaktan kurtaracak bir çözüm olarak değil, ilerleme ve medenileşme sürecinin en önemli kıstaslarından biri olarak gayr-i müslim “vatandaşların” da bir parçası olduğu modern Osmanlı milleti tahayyülünü gerekli kılar. Yerel gayr-i müslim edebiyatı da Osmanlı milleti tahayyülünün önemli bir parçasıdır.

⁴¹ Dönem Beşinci Mehmet Reşat dönemi değil İttihat ve Terakki dönemi olarak anılacaktır.

⁴² Keçeoğlu Yamandı tarafından “Fikir ve Kelamda Hürriyet” (1325, 1909), Setrak Santürisyan tarafından “Evsaf-ı Zatiye ve Hayat-ı Milliye'nin Tesiri Hakkında” başlığıyla kaleme alınan Kastamonu Ermeni Terakki Perver Gençler Kulübü konferans bildirileri, (s. 52, 54, 55, 61, 63; 1910) Ş. Haev tarafından “Bahçe Kapısı Cinayeti” (s. 81, 1910), Toros Balcıyan tarafından “Ne yapıyoruz” (s.89-91; 1910), Ermeni Murahhasası Serrahip Dacad tarafından “Bir Vatandaşın Şiiri” (1911) başlıklı metin ve şiirler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca edebi metinlerden sayıca daha fazla olan tıp, hijyen, eğitim gibi alanlarla ilgili olan makaleler kaleme alan isimlerden de söz edilebilir.

⁴³ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1682/17943.pdf>

Kastamonu Vilayeti Rum ve Ermeni nüfusa sahip Anadolu vilayetlerinden biridir. Osmanlı milleti tahayyülünde de azınlıkların taşradaki konumlarını görmek adına önemli bir örnektir. Bu noktada *Köroğlu* gazetesinde karşımıza çıkan şiirlerden biri olan Başrahip Dacad'ın "Bir Vatandaşın Şiiri" başlığıyla yayınlanan şiiri Osmanlı millet fikrinin gayr-i müslim halk ile olan bağı konusunda ipuçları vermektedir. "Şehrimiz Ermeni Murahsası ser-rahip Dacad Efendi tarafından Muhiddin Paşa'nın memleketimizden ayrılışı münasebetiyle keşide-i sülük-ı tahrir buyurdıkları şiir-i gurrayı derç-i sütun ediyoruz" açıklamasıyla tanıtılan şiir gayr-i müslimlerin millî edebiyat söylemine olan katılımları açısından ilginç bir örnektir. Şiirin en azından başlığı Makdisi'nin söz ettiği Osmanlı vatandaşlığı fikri üzerinden kurulmaktadır.

Ey kumandan-ı Alişşan
Arz ederim ki ez-dil ü can
Orada da şan ü zafer
Cenab-ı Hak ihsan eder

Çünkü oldu feyz ü umran
Memlekette hep nümayan
Hele o hak ve adalet
Elbet takdir eder millet

Etdi giden bir selamet
Ey kumandan ziy-i kudret
Ki bahş etti hep saadet
Bize burada mevcudiyet

Düşmanınız hep peruşan
Askerlerin olsun pir ü şan
Sinenizde olsun pulat
Bunu dua eder Dacad (Dacad, 1912, s. 2)

Şiirde iki farklı pozisyondan söz edilebilir. Tanzimat'tan itibaren karşılaşılan hak, adalet, millet kavramları muhalif söylem olmaktan çıkar. Tüm unsurları tek bir vatandaşlık bağı ile bağlamayı vaat eden bir fikre dönüşür. Şiirde de bu anlayışı görmek mümkündür. Geleneksel şiir anlayışını ve halk şiirini hatırlatan şiir bizin içine ettiği dua ile dâhil olur yani ortak düşman karşısında yer alan tek bir Osmanlı

milleti tanımını da işlemeye devam eder. Ancak şiirdeki ikinci söylem talep edilen çok daha demokratik siyasal alanın henüz gerçekleşmediğini gösterir. Zira geleneksel şiirde karşılaşılan devlet büyüklerini övme geleneği Dacad'ın şiiri için de geçerlidir. Devleti ve iktidarı temsil eden komutana yapılan övgü ise yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin geleneksel anlayıştan çok da farklı olmadığını gösterir. Vatandaşlık deneyimlenmeye başlanıyor olsa da uygulamada iktidar karşısında “vatandaşın” kendisini konumlayışı tebaadan, kuldan çok da uzak değildir. Bir yandan eşit bireylere adaletle muameleden söz edilirken diğer yandan varlığını, mevcudiyetini bir hak olarak değil yönetici tarafından bahşedilmiş bir “saadet kaynağı” olarak algılayan azınlık toplumunun temsilcisi ile karşılaşılır. Meşrutiyetin bir iktidar boşluğu yaratsa da geleneksel temsil algıları doğal olarak işlemeye devam eder.

Vilayette basılan, gayr-ı müslimler tarafından yazılan yazı ve şiirler 1913 yılına değin yayımlanmaya devam eder. Edebiyat tarihi Balkan Savaşları'nı Osmanlılık akımı üzerinden bir kırılma noktası olarak kabul eder. Hem *Köroğlu* hem de *Açıksöz* gazetelerinin önde gelen yazarlarından olan Sultani tarih öğretmeni İsmail Habib Sevük *Edebi Yeniliğimiz* başlıklı kitabında bu durumu “İşte tüm vatan cennete dönüvermiş ve işte bütün unsurlar yekdiğeriyle kaynaşvermişti... Osmanlılığın ne boş bir hayal olduğunu Balkan Harbi, felaketli bir hamam tokmağı gibi kafamıza vurarak anlatmıştı” (Sevük, 1935, s. 414) diyerek Türkçülüğün öne çıkış tarihi olarak değerlendirir. Ancak “Osmanlılık Akımı İkinci Meşrutiyet devrinde de varlığını sürdürür” (Tuncer, 1994, s. 6) ve Kastamonu vilayetinde millî kimlik, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar büyük oranda -Türklük ile eş anlamlı biçimde kullanılan- Osmanlı milleti, vatani, vatanın ve milletin Osmanlı tarihine dayalı geçmişi üzerinden değerlendirilir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde karşımıza çıkan ve propaganda amacıyla yazılan edebi malzemede belli ortaklıklar göze çarpmaktadır. Erol Köroğlu (2010) *Türk edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918* başlıklı çalışmasında Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Osmanlı propagandasının bireylerde vatanseverlik duyguları uyandırıp savaşa yönlendirmekten ziyade, devlet genelinde henüz oluşmamış olan millî kimliği oluşturma amacına yöneldiğini iddia eder.

“Vatansever, dinini ve milletini tanıyan, canını ve malını gerektiğinde düşünmeden feda edebilecek bireylerin yetişmesi gerekir. Savaş vatanseverliğin yayılması için iyi bir araçtır.” (Köroğlu, 2010, s. 290) Yani bu dönemde karşılaştığımız yazılar birkaç işlev birden görmeyi amaçlar. Özellikle zaman intikam vurgusuna bağlanarak milletin ve millî bilincin ne olduğu öğretilmeye çalışılır. Bu sayede milletin gönüllü olarak hareket etmesi sağlanmaya çalışılır.

M. Şevket’in 1914 yılında Köroğlu gazetesinde yayımlanan “Millette Fedakârlık” başlıklı yazısını bu bağlamda değerlendirebiliriz. Bilgi verme ve hissiyat oluşturma amacı taşıyan bu yazı sadece savaşa giderek değil, çalışarak ve miktarının ne olduğunun önemi olmayan maddi yardımlar yaparak kurtuluşa katkı sağlanabileceği fikrini vermeye çalışır. Yazı talepleri ortaya koyarken yine de önce milletin, millî idealin ve millet için fedakârlığın ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. Makale “Aynı din ile metin ve aynı lisan ile mütekellim insanların hey’et-i me’muasına millet denildiği gibi millet ta’biri ile siyasi bir cemiyeti kasd edersek o zaman ta’rife “aynı hiss ile mütehassis olup o cemiyetin süruruyla manşerih(mutlu) olup o muztarib kaderlerinin ‘alavesi iktiza eder” (Şevket M. , 1914, s. 2) cümlesiyle başlar. Buna göre dil ve din millet olmanın iki kriteridir. Ancak özellikle milletin bir parçası olduğunu, onun kaderini, mutluluğunu ve acısını paylaştığının bilincinde olma haline vurgu yapılır. Başka bir deyişle ortak bir “mefkûresi” olan bir topluluğun

kurtuluş için gerekliliği vurgulanır. “Artık gayesini tayin eden millet her türlü fedakârlığı iktiham eder malını, canını, evladını o yolda feda etmekten azab değil, bir haz duyar ve duymalıdır. İşte o zaman o millet şayan-ı tebrik ve tebşirdir çünkü her yerde zafer onundur”(s.2) diyen “Millette Fedakârlık” yazarı zafere giden yolu birkaç unsur üzerinden ortaya koyar. Yukarıda da değindiğim ortak mefkûre ya da millet olma bilinci sürecin öncelikli koşuludur. Bu sayede herhangi bir zorlama olmadan, kendi isteği ile sürecin tüm aşamalarına dâhil olunacağı fikri öne çıkarılabilir. Savaşa katılım ve ekonomik yardım, acı kaynağı değil haz kaynağı olarak tanımlanır.

Yazıda fedakârlık aynı zamanda İslami kimlikle ilişkilendirilerek tartışılır. “Ey Müslümanlar size girye gibi gelen muharebe sizin üzerinize farz kılındı. Çok şey vardır ki size girye görünür fakat sizin için hayırdır. Her şeyin hikmetine, hakikatine vakıf olamazsınız, bilmezsiniz fakat Allah her şeyi bilir” (Şevket M. , 1914, s. 2) denilerek istenen fedakârlıkların tüm açıklamalara rağmen anlamsız bulunma ihtimaline karşı yerleşik İslami anlayış kullanılarak muhatap ikna edilmeye çalışılır. Genellikle üzerinde “kulun” herhangi bir kontrolünün olmadığı olaylara karşı takınılan bu kaderci pozisyon, üst üste gelen çok sayıda yıkıcı savaşa karşın “bireyin” neden hala savaşması gerektiğini yani neden fedakârlık yapması gerektiğini öğütlemek için kullanılır. Bu sayede millet ve millet için kendini feda etme mefhumu aklın alanından çıkarılır ve romantize edilir.

Millî bilinç oluşturma yanında, karşılaştığımız ortak unsurlardan biri de muhatapta intikam alma isteği uyandırmaktır. *Tiraje*’de sıklıkla karşımıza çıkan bu unsur yerel propaganda metinlerinde de karşılık bulur. *Köroğlu* gazetesi İstanbul’daki muadillerinde basılan ve millî edebiyat söylemini üreten kültürel faaliyetlerden doğrudan etkilenir. Millî bilinç oluşturma ve intikam alma vurgusu ile gazete sayfalarında sıklıkla karşılaşılır.

Bu çerçevede intikam vurgusu gazetede yayınlanan yazı ve şiirlerin hiçbirinde acının bilinçli kurgunun önüne geçmesine imkân sağlamaz. Ali Nihat'ın 1915 yılında *Köroğlu* gazetesinde basılan “Şehit Yavrusu” hikâyesi de sözü edilen intikam vurgusunun öne çıktığı yazılardan biridir. Dönemin önemli sorunlarından olan yetimler meselesine odaklanan “Şehit Yavrusu” babası cephelerde şehit olan ve bakacak kimseleri olmadığı için devlet tarafından açılan yetimhanelerde kalan çocuklardan biri olan Ahmet'in yetimhanede geçen bir gecesini anlatır. Kastamonu'da da kurulan Dar'ül-Eytam'ları konu edinen hikâye, oldukça basit bir kurgu ile ilerler. Halkın maruz kaldığı acı ve kayıp üzerinden millî hissiyat yaratılmaya çalışılır. Gece gördüğü rüya nedeniyle uyuyamayan Ahmet yatağının başında ağlar ve dışarıyı seyrederken yetimhanenin hademesi tarafından fark edilir. Konuşmaya başladıklarında diğer yetimlerin de uyuyamadıklarını anlarız. Hademe Ahmet'in rüyasını dinlerken onlar da ikiliye katılır ve Ahmet'in vereceği mesajı dâhil olurlar.

Zarif elindeki beyaz buruşuk mendiliyle . . . yuvarlanan gözyaşlarını sildi. . . Gürültüden hayretle uyanan kendi gibi yetim arkadaşları etrafında bir halka teşkil etmişlerdi. O karyolanın demirine dayanmış, titrek bir seda ile etrafına mas'um ve endişeli nazarlar atf ederek anlatmağa başlamıştı . . . Benim babam; hani Çanakkale'de şehid olmuştu. İşte onu gördüm. Bana göğsünden aldığı yarayı gösterdi. İnleyen sesleriyle “sen şehid evladısın, milletin açtığı bu Ağuş-ı Şevkate⁴⁴ ufacık kalbin büyük intikam hisleriyle çarpsın!” dedi. (AliNihat, 1915, s. 4)

Baba ve oğul ilişkisine vurgu yapılan alıntıda duyulanım büyük oranda acıma üzerine kurulur. Baba figürünün yitimi, ailenin bütünüyle yitirilmesine eşlenir ve şehitlerden geriye kalan küçük çocukların okurda uyandıracığı acıma hissi derinleştirilmeye çalışılır. Yine de yetimler sadece geride kalan, acınacak masumlar olarak çizilmez. Babalarının intikamını alacak, zaferi tesis edecek potansiyel askerleri de temsil ederler. “Zavallı yavrucağız . . . küçük fikrinde ne büyük ve

⁴⁴ Dar'ül Eytam (yetimler evi) kastedilmektedir.

muhteşem yarınlar hazırlıyordu” denilerek tanımlanan Ahmet, milletin geleceğini simgeler. Bu nedenle alacağı intikam bireysel alanın dışında tüm bir milletin intikamı olarak yorumlanır. Ona katılan ve hikâyesini dinleyip ağlayan diğer yetimler de içlerine düştükleri acıklı halden kendileriyle birlikte milleti de kurtaracak olan toplumun geleceğinin dolaylı simgeleridir.

Ali Nihat’ın iki yıl sonra 1917 yılında basılan “Şehit Validesi” başlıklı hikâyesi cephe gerisini anlatmaya devam eder. Hikâye savaşa giden askerlerin geçişini izlerken ağlayan yaşlı bir kadınla konuşan bir öğrencinin hikâyesidir. Anlatıcı olan öğrenci kadının yaşlılığı ile geçmiş yıllarda yaşanan savaflara şahit oluşunu eşleyerek, yaşlı kadını bilge olarak tanımlar. Ağlayarak askerleri izleyen kadına yaklaşma ihtiyacı duyarak hikâyesini dinler. Bir önceki hikâyede nesillerin savafla olan ilişkisi bugün yani Çanakkale ve gelecek üzerinden kurulurken “Şehit Valide”sinde geçmiş ile bugün arasında kurulmaktadır.

Oğlum! Sözü döküldü . . . ve devam etti: bundan tam üç sene evvel idi. Balkan muharebesinde şehit oldu amcası ile babasının intikamını almaya yemin etmişti. Bir fırsat bekliyordu. Nihayet o da hâsıl oldu. Bu sene gönüllü olarak askere gitti . . . Nasıl söyleyeyim. Yarabbi, o da şehit olmuş, Osmanım da babasına ve amcasına varmış ve Allah’ına kavuşmuş. (AliNihat, 1917, s. 3)

Geçmiş yani Balkan Savaşları ile içinde bulunulan Birinci Dünya Savaşı bağlanarak muhatabın kendi kayıpları ile bağ kurması sağlanmaya çalışılır. Osman tüm savaflarda savaşmış şehit olur ama gelecek için zafer ümidini de beraberinde taşır. Zira şehit oluşu da yine yaşayan Osmanları harekete geçirmelidir. Burada Osman isminin elbette bilinçli olarak kullanıldığını açıktır. Bu sayede her birey kendisini Türk/Osmanlı milletin bir parçası olarak tahayyül etme imkânı bulur. Hikâyede karşımıza çıkan bir diğer unsur da savaşın çizilişinin şehitlik vurgusuyla eş güdümlü olarak olumlu oluşudur. Aşağıdaki alıntı olumlu savaş tahayyülünün örneklerinden biridir.

Büyük ve ihtiyar kadın sustu. Ve bu son heyecanlı sözleri, hazin coşkunluğuyla kulağımda, oğul derken: şen ve mağrur, yaralarını gösterir, o mukaddes şehitleri zafer perilerinin çektiği bir gerdune-i şan ve ihtişamda, kanlı sedyelerle, rengârenk güller, mel'un çiçekler serpintisi altında uçarken görür gibi olmuştum. (AliNihat, 1917, s. 3)

Kanlı sedyelerde birbiri ardına taşınan yaralıların canlarını verişi fizik ötesi, masalsı bir dünyada olumlu sıfatlarla tahayyül edilir. Şehidi taşıyan sedye perilerin çektiği bir zafer takı gibidir. Kan ve gül arasında gelenekten beri kurulan bağ değişerek yeniden kurulur. Vatanı uğruna kana bulanana yani güllere bürünen Osman'ın bir çiçek yağmuru altında cennete gidişi resmedilir. Bu tahayyül üzerinde İslami anlayış oldukça belirleyicidir. Anderson (2009) ulusun "hayal edilmiş bir cemaat" olduğunu savunduğu *Hayali Cemaatler* başlıklı kitabında kültürel köklerden birinin ölüm ile kurulan metafizik ilişki olduğunu iddia eder. Ulusçuluk Aydınlanmacı seküler söylemlerin ürettiği bir dünya görüşünün sonuçlarından biri olsa da ulusun bir parçası olma, ulus için kendini feda etme hissiyatının metafizik anlamlar barındırdığını söyler. Anderson'un bu ifadelerine paralel biçimde ele aldığımız örnekte ise ulusçuluk söylemi geleneksel İslami anlayıştan beslenir. Şehidin cennete güzel bir ölümle gideceği anlatısı propaganda edebiyatında benzer betimlemelerin kullanılmasına imkân tanır. Savaşa gönüllü olarak ve koşarak gitmesi sağlanmaya çalışılır.

Yazıyla ilgili öne çıkarmak istediğim bir diğer nokta ise "Şehit Yavrusu"daki masum çocuk karakterine benzer biçimde yine "güçsüzlüğünü, acısını, gözyaşlarını" gösterebilme hakkı olan bir diğer kahraman olarak kadın/annenin kullanımınıdır. İlk bölümde ele aldığımız "Nöbetçi" başlıklı hikâyede, savaşın yarattığı travmanın düşman üzerinden yansıtılması gibi Ali Nihat'ın "Şehit Validesi" ve "Şehit Yavrusu" hikâyelerinde de savaşın yarattığı sarsıntı toplumun mağdur karakterleri olarak kabul gören kadınlar ve çocuklar üzerinden yansıtılır. Aynı yazarın iki yıl arayla yazdığı bu

iki hikâyede aynı intikam tonu duyulmaz fakat savaşa yönelik bir eleştiri de söz konusu değildir. Eleştirel bir sesle değil İslami tevekkülle karşılaşılır. Aynı zamanda iki hikâyede de savaş mekânsızdır. Doğrudan atfedilen bir mekân veya kişi çizimine de rastlanmaz. Savaş Çanakkale’de veya Kafkaslarda geçiyordur ancak kurmaca anlatılarda neredeyse hiçbir ayırışan özellik göze çarpmaz. Savaşmaya devam eden kahraman veya şehit düşmüş Osman neredeyse tüm cephelerde aynı biçimde, aynı hissiyatla savaşıyormuşçasına çizilir. Ortak, kolektif acılar üzerinden tüm topluma yayılan anlatı anonimleşir ve “Osman” epik bir kahraman özellikleri gösterir.

Savaş propagandası yapan bu anlatılarda intikam söylemi ile birlikte ilk bölümde de karşımıza çıkan Osmanlı-Rus savaşlarının etkisi önemlidir. Rusya’ya karşı kaybedilen 93 Harbi, Rusya’nın etkisinin olduğuna inanılan Balkan Savaşları gibi büyük savaşlar Moskof söylemi üzerinden modern ulusun ötekisinin inşa edilmesinde etkilidir. İntikam alınması gereken düşman I. Dünya Savaşı sonuna kadar Moskof olmaya devam eder. Bu şiirlerden biri Kayaalp mahlasıyla 1916 yılında *Köroğlu* gazetesinde basılan “Harp Hikâyesidir”. “Harp Hikâyesi” Kafkas cephesinde savaşan bir subayın anlatıldığı manzum bir hikâyedir. Birinci tekil şahıs anlatıcı konumunda olan subayın karşılaştığı yaralı Osmanlı askerini nasıl bulduğu, sağlık durumu ile ilgili büyük oranda gözleme dayanan bilgiler verildikten sonra subay ve asker arasındaki karşılıklı konuşmayı işitiriz. İki Rus askerle olan karşılaşması ve aralarında geçen çatışma yaralı askerin ağzından verilir.

Geri dönüp kaputumu kar üstüne yayarak
Allah’ıma dua ettim, Moskofları mahvetsin!
Namazımı bitirmiştım, kurşun sesi işittim
- Korkmadın mı hiç?
-Hayır, kardaş yalnız idim . . . doğru ama yalnız ben
Ne yapayım tam şerefli bir zamanda kaçtılar
Buralara yaraların kanlarını saçtılar
Bunlar bana biraz baktı silahını kaldırdı
Hayvanları mahmuzlayıp üzerime saldırdı
Tetiğe ben dokununca kurşun birden patladı

Sanki karlar Rus çıktı ve içine saklandı
-Bu sabah ben şuracıkta gürültüden uyandım
Etrafı ateş sarmış yağıyordu kurşunlar
Ben onları kovalarken şuracıkta vuruldum
Hemen çabuk mavzerimi doldurarak atladım
Düşmanları göremedim hırşımdan da çatladım...
(Kayaalp, 1916, s. 4)

Şiirde kahraman, korkusuz, düşmanla karşılaşmak için hırslanan, savaşçı Osmanlı askeri ideali yani vatanı ve milleti için canını gözünü kırpmadan feda edecek olan birey resmedilir. Sadece millî bilince sahip değil aynı zamanda tam bir imanla savaşan, kendine güvenen bir asker çizimi söz konusudur. Zira savaşa rağmen ve soğuğa rağmen ibadetine devam eden asker bu nedenle şehitliğe de hazırdır. Ölüm bir kayıp olarak değil milletin parçası olduğunun farkında olan Müslüman, Türk ve Osmanlı asker için millet adına bir kazançtır. Aynı zamanda yukarıda da belirtildiği gibi bir öteki olarak Rus askeriyle karşılaşmaya devam edildiğini göstermesi bakımından şiir öne çıkar. Rus askerleri ise yine Osmanlı askerinin özellikle kahramanlık anlamında karşısında yer alır. Ruslar kendisinden korkulan ve çekinilen bir öteki değil kolaylıkla alt edilen bir düşmandır.

Savaşın sonlarına doğru ise Avrupa ülkeleri de düşman ve öteki olarak belirmeye başlar. 1917 yılında isimsiz olarak Köroğlu gazetesinde basılan “Türk’ün Hitabı” başlıklı şiir bu bağlamda iyi bir örnektir. Doğrudan Türklükten söz eden şiirde milletin geçmişini olumlu bir örnek olarak göstererek, düşman karşısında alınacak olan intikama vurgu yapılırlar.

Ey Moskof, İngiliz hain Fransız
Zannetmeyin Türkü düştü dermansız
Yandık ezildikse, daha payansız
Halimiz küçükse mazimiz ulu
Bize Hakk gösterdi bu doğru yolu
Kalkınca çiğneriz sağı ve solu
İntikam almaya yeminimiz var (Türkün Hitabı, 1917, s. 3)

Dizelerde de tasvir edildiği gibi şiirdeki intikam imasının odağında olan Moskof'a İngiliz ve Fransız da eklenir. Klaus F. Gille'nin (1999) Germanistik ile Alman millî düşüncesi arasında bağ kurarken Napolyon'un Avusturya ve Prusya'da kazandığı zaferlerin Alman ulusunun belirişinde oynadığı rolden söz edişini burada hatırlayabiliriz.(s.28) Bu şiirde de görüldüğü üzere millî kimliğin kurulumunda öteki değişse de ötekine duyulan ihtiyaç değişmez. Kaybetse de kaybını tefekkürle karşılayan, şehit olsa da cennete gideceğini bilen, cetlerinin intikamını alacak olan Türk ve Müslüman bir ideal bireyin çizimi özellikle Rusya ile yapılan 93 Harbi veya Rus etkisinin varlığına inanılan Balkan Savaşları gibi geçmiş savaşlara ve kadim düşmanlıklara dayandırılarak kurulur. Ancak Avrupa da yavaş yavaş bu kuruluma eklenir. Manzum veya mensur fark etmeksizin oldukça belirgin ortak noktalar taşıyan yerel propaganda edebiyatında öne çıkan bir diğer ortak unsur ise erkeklerce yazılan ve erkekleri muhatap alan bir söylem olmasıdır. Kadınları konu edinen yazı ve şiirlerin de bu nedenle vatanla özdeşleştirilen namus vurgusuyla işlediğini görmek şaşırtıcı değildir.

Türk edebiyatında Türk kadınlığının ve anneliğin kutsanışı bu dönemde sıklıkla kullanılmıştır. Bir önceki bölümde tartışılan Süleyman Nazif'in Balkan muhaciri ana-kız ile Osmanlı vatani ve Osmanlı ulusu arasında kurduğu özdeşimi hatırlamak gerekir. Şair Moskof düşmanlığının temelini oluşturan ana-kızın muhaceret hikâyesi ve acıları üzerinden öteki ve "ben"i yani Osmanlı ulusunu üretir. Sadece Süleyman Nazif değil Ömer Seyfettin de Süleyman Nazif'in 93 Harbi üzerinden öne çıkardığı bu imgeyi Balkan Savaşları üzerinden yeniden üretir. Vatanın kadın veya anne gibi tasavvur edilişi ve işgallerin bu kadına karşı girişilmiş bir tecavüz girişimi olarak değerlendirilişinde kuşkusuz Süleyman Nazif ve Ömer Seyfettin gibi isimlerin etkisi yadsınamaz. Kaçırılan, tecavüze uğrayan kadınların,

anaların “intikamını” almak oğullara yani “Osmanlara” düşmektedir. 1914 yılında *Köroğlu* gazetesinde Fatma Zehra’nın “Balkan Savaşında Kaçırılan Muntehir bir Kadın” başlıklı şiir de bu bağlamda değerlendirilebilir. Şiirde çocuklarına seslenen bir annenin sesi işitilmektedir. Düşman işgaline uğramış ve kocası şehit olmuş olan bu kadın oğullarını hem babalarının hem de tecavüze uğraya tüm Türk kadınlarının intikamını almaya yönlendirmektedir.

Şunu bilin pederiniz ne Bulgardı ne de Rum
Edirne’de şehit giden büyük soylu bir Türk’tü
Öcünü siz alırsınız ümidiyle ulu oldu

...

Buralarda hüküm sürmek soyunuzun hakkıdır
Bir gün gelir Saroz’da da Türk sancağı salınır
Yine elbet ırkımızın nevbetleri çalınır
Yırtılan şu namusların intikamı alınır. (FatmaZehra, 1914, s. 3)

Yukarıda alıntılanan kısımlar ise şiirin özellikle Türklük vurgusunun belirgin olduğu kısımları örnekler. Şiirde tecavüz vurgusu sadece annenin değil bekâretin de kutsanışıyla birlikte işlenmektedir. Yırtılan bekâret, milletin namusuna ve manevi varlığına eşlenerek kutsanır. Tecavüz tehdidi altında, korunması ve kurtarılması gereken anne yani vatan muhataba sadece ne yapması gerektiğini değil aynı zamanda kim olması gerektiğini de söyler. Oğul Türk olduğunun ve diğer azınlıklardan ayrılmış bulunduğu da farkında olmaya çağırılır. Şiir intikam vurgusu ile bu noktaya kadar sözüne ettiğimiz diğer propaganda edebiyatı ürünlerine katılır. Cetlerin, babaların ölümü de babası şehit olan çocuklardan yani ulusun geleceğinden beklenen şeydir. Ancak babanın şehit oluşu, ulusun geçmişinin yitimini, annenin tehdit altında bulunuşu ise ulusun geleceğinin tehlikede oluşunu simgeler. Şiirin son dizesi ise işgalin ya da tecavüzün tanımlanması için seçilen en sert tanımlardandır demek çok da yanlış değildir. “Fatma Zehra takma adının kime ait olduğuna dair elde bilgi yoktur” (Kılıç, 2009, s. 56). Ancak bir takma ad olarak Fatma Zehra şiirde verilmek istenen etkiyi arttırmak için bilinçli olarak seçilmiş olabilir. Bu ismin

seçilmesi bir kadının ağzından ve sanki gerçek bir hikâye anlatılıyormuş etkisi yaratmak için bilinçli bir tercih olabilir. 1914 yılında yazılan şiir artık 93 Harbi'ne değil Balkan Savaşlarına bağlanır. Balkan Savaşları'nın hemen ertesinde, kaybın taze olduğu yıllarda intikam vurgusunun Balkan Savaşları'na yönelmesi anlaşılırdır.

Kadın meselesi ile ilgili olarak kaleme alınmış bir diğer yazı ise 1916 yılında *Köroğlu* gazetesinde basılan Atıf'a ait olan "Türk kadınlığına Tuhfe-i Takdir ve Şükran" başlıklı makaledir. Makale kadınların savaşa olan katılımını değil ekonomiye olan katılımını sağlamaya çalışır.

Erkeklerimiz sabanlarını silahlarıyla mübadele ettikleri zaman zann olunduğu gibi bu aletler topraklar üzerine atılıp terk edilmedi. Nasırlı pençelerin üzerlerine derhal ikinci eller yapıştılar. Bu tarihi zamanda . . . erkeklerle kadınlar arasında işler bölünmüş ve ayrılmıştı. Ordumuz mukaddes vatana karşı haris dişlerini gösteren canavarları öldürecek, ezecek, yakacak, harb meydanlarında demirden, kandan, ateşten zafer abideleri yaratacaklardı. Kahraman ordumuzu doğuran Türk anaları da iş ordusu teşkil ederek tarlaları sürececek, ekecek, biçecek, taşıyacak orduyu doyuracaktı.

Evet, ey Türk kadınlığı! İslamiyyet ve Türklüğün müdafaası uğrunda gösterdiğin bu ictimai gayret ve fedakârlıklar seni Türklüğün samimi vicdanında bir abide-i gayret ve cedalet olarak yaşatacak ve mukaddes ve mağrur başın daima ekin başaklarından masnu' bir hilal-i zafer taşıyacaktır. (Atıf, 1916, s. 2)

Uzun yıllar süren savaş en büyük etkilerinden birini şüphesiz ekonomi üzerine yapacaktır. Kadınlar doğrudan savaşa yönlendirilmez fakat cephe gerisindeki iş gücü ihtiyacı kadınları üretime yöneltme çabasıdadır. Bir iş bölümü olarak yorumlanan bu durum aynı zamanda "Türk kadınlığı, Türk analığını" da üretmiş olur. Sadece gelin, çalışın denmez aynı zamanda Türk kadının Türklük içerisindeki konumu, kişiliği de ortaya konur. Bu yolla ulusu sadece doğuran değil aynı zaman da doyuran anneye kutsiyet atfedilir. Kadınlar doğrudan savaşa gitmese de dolaylı olarak zaferin kazanılmasında etki sahibi olan ulusun iki önemli parçasından biri olarak tanımlanır. Hem intikam vurgusu hem de kadınların Türk kadını, Türk annesi olarak kurulumu açısından iki metin de millî edebiyat söylemine katılmaktadır.

Bu noktaya kadar ele aldığımız yazı ve şiirler belirgin ortak unsurlar taşır. Bunlar intikam vurgusu, Osmanlı askerinin idealleştirilmesi, Türk ve İslam vurgusu ile acının ve kaybın etkisinin kırılmaya çalışılması ve ortak düşman anlayışının devamlılığıdır. Ana akımı takip eden sadece bu metinler açısından süreci ele aldığımızda “gecikerek” devam eden bir millî edebiyat sürecinden söz etmek mümkündür. Hem Süleyman Nazif’in hem de Millî Mücadele dönemini ele aldığımızda göreceğimiz gibi Mehmet Akif’in yerel malzeme üzerindeki etkisi belirgindir. İntikam alma vurgusu oldukça belirgin olan Süleyman Nazif’in “Cenk Şarkısı” ve Emin Bülend’in “Kin” şiirleri savaşın başlarında tekrar basılır. Bu nedenle Süleyman Nazif’in Kastamonu’daki etkisini ilerleyen dönemlerde de sürdürdüğü iddia edilebilir. Merkeze göre gecikse de Birinci Dünya Savaşı ve propaganda millî edebiyat söyleminin vilayette yaygınlık kazanmasını hızlandırmıştır.

Ancak Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda gelen çöküş büyük bir sarsıntı yaratır. Bu durum birkaç yıllık tek yönlü söylemin muhalif seslerle birlikte heterojenleşmesine imkân sağlar. Özellikle vilayette yaşanan iktidar boşluğu nedeniyle alternatif, millî edebiyat söyleminden ayrılan bir edebi üretimle karşılaşılır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’nin kazanılmasına kadar geçen süre merkezin yoğun biçimde eleştirildiği oldukça karmaşık bir dönemdir. Elbette İstanbul’da da işgalle ortadan kalkan İttihat ve Terakki üzerinden merkezi yönetimi eleştiren yazı ve şiirler basılır. Bu konudaki genel yorum savaş karşıtlığının İttihat ve Terakki’yi eleştirmek için kullanılan argümanlardan biri olduğudur. Yani derinlikli, felsefi dayanakları olan bir savaş karşıtlığından söz edilemez. Bu bağlamda ilk akla gelen isimlerden biri Cenap Şahabettin’dir.⁴⁵ “Harp kelimesi telaffuz edilince kalbim

⁴⁵ Cenap Şahabettin’in savaş karşıtlığı konusundaki tutumunu anlayabilmek için “Kurbanlar” makalesindeki sözlerine de bakılabilir. “Şehitler gözleri kapalı, sağ kalanlar gözleri açık

diken diken olur ve öyle olmasa kalbimden öğrenirim? Gözlerimi kapayınca harp bana bir genç kızın düşmanı ve bir çocukluk düşmanı olarak görünür; daha altı yaşında iken kalbime ümitsizliğin acılığını o tattırdı” (Akay, 1998, s. 40) diyen şairin bu sözlerini Hasan Akay altı yaşında 93 Harbi’nde şehit olan babasının şairin üzerinde bıraktığı etkiye bağlar. Hiç kuşkusuz dönem süresince sadece Cenap Şahabettin’in değil birçok insanın savaş ile ilgili bireysel deneyimleri söz konusudur. İster İttihat ve Terakki karşıtlığı isterse de bireysel deneyimler sonucu olsun I. Dünya Savaşı’nın ardından millî edebiyat söyleminden ayrışan edebi, entelektüel malzemeyle karşılaşılır. Bu çalışmada incelediğimiz Kastamonu vilayetinde de millî edebiyat söyleminden ayrışan ürünler söz konusudur. Bunun en temel sebebinin “merkezi değer sistemini” belirleyen devlet elitleri olarak yorumlanabilecek olan İttihat ve Terakki iktidarının ortadan kalkmasıyla beliren alan olduğunu iddia edilebilir. İstanbul’da basılan yazı ve şiirler dahi bu nedenle merkezi söylemin dışındadır. Bu noktada Kastamonu Sultanisi öğrencisi olan M. Arif yani Arif Nihat Asya’nın şiirlerinden söz etmek istiyorum. Sonradan millî edebiyat söylemine de katılacak olan Arif Nihat Asya’nın Meşrutiyet dönemini hatırlatacak biçimde vilayette sayısı artan süreli yayınlarda çok sayıda şiiri yayınlanır. Bu şiirlerin ana konusu da yine Birinci Dünya Savaşı’dır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi şiirlerde propaganda edebiyatında karşılaşılan intikam vurgusuna rastlanmaz. Şiir anlatıcısı içinde bulunduğu ruh halini ve savaşı olumlu bir söylemden ziyade oldukça karamsar biçimde dile getirir. Arif Nihat Asya’nın Kastamonulu genç bir lise öğrencisi olarak İstanbul’daki eleştirel söylemden etkilenmesi elbette muhtemeldir. Şairin *Açıksöz* gazetesinde basılan “Gurub” başlıklı şiirindeki savaş tasviri propaganda şiirlerinde

unutuldular!... onları hududa sürenler beytülmalı (hazineyi) soydular, gittiler. Arkasına ve gölgesine takılıp ateşe atıldıkları mübarek ve temiz bayrağı şimdi çalgılı meyhanelere, şuh tiyatrolara ve bâhiyât (porno film) gösteren sinemalara astık, oralarda yenilmiş milleti sekr ü lezaize çağırarak için dalgalanıyor... Ey fidyeyi harbi taze vücutlarıyla ödeyen zavallı gençler, sizi bir kırık hayatınız veya yırtık mezarınız içinde unuttuk bile.” (Akay, 1998, s. 41)

karşılaştığımız tasvirlerden oldukça farklıdır. Savaş muhatabın dâhil edilmeye çalışıldığı, olumlu kelimelerle betimlenen bir olgu olmaktan çıkar. Karanlık, boğucu, yakıcı bir atmosfer olarak tarif edilir. Şiirden alınan aşağıdaki alıntı söz edilen olumsuz savaş tanımını oldukça iyi biçimde örneklemektedir.

Bir cehennem . . . Sanki gökte kaynıyor kanlar
Sarıyor şimdi güne kanlı dumanlar
Sessizliğe haykırarak yanan yurtların
Kızılığın göğün bile çıkarıyor yangın
İnsanlığın vahşetini gönüller yazıyor . . .
Gün batıyor bir cehennem doğuyor gibi
Güneş uzun bir gündüzün işte en dibi
Bugün artık açılıyor şarkın önünde
Medeniyet gibi bir nur saçan cehennem
Rüya gören bakışlara görünsün bir dem . . . (Asya, 1922, s. 4)

Şiirde savaş görüldüğü gibi bir cehennem olarak tarif edilir. Yangın, kanlı duman, insanlığın vahşeti gibi kelimelerle cehennem algısı kurulmaya çalışılır. Şiirin başlığı yani gurup, kızılığın ile güneşin batışını yani devletin yanarak, kavrulmuş batışını simgeler. Savaşın algılanma biçimi belirgin biçimde değişir. Kazanılmış bir zaferin, alınmış bir intikamın ardından aydınlık bir gelecek müjdelenmez ya da şehitlik vurgusu ile ölüm ve kayıp kutsallaştırılmaz. Diğer bir deyişle elitlerin “merkezi değer sistemini” oluştururken kullandığı toplumsal değer yargılarından biri olan dini söylem ve kutsallaştırma ile Arif Nihat Asya’nın şiirlerinde karşılaşılır. Savaşın yıkıcılığı getirilen eleştirinin en önemli argümanıdır. Eleştirilen bir diğer unsur da Avrupa medeniyetinin bir parçası olmaya duyulan inançtır. Savaşın sona erdiği bir “rüyadan” uyanışı simgelemektedir. “Medeniyet gibi bir nur saçan cehennem” mısrası bu anlamda işlevseldir. Mehmet Akif bölümünde söz ettiğimiz etkileşimi bu noktada hatırlamak gereklidir. Zira Saadettin Yıldız Arif Nihat Asya hakkında kaleme aldığı kitabında yazarın şiirinin hazırlık evresi olarak yorumladığı Kastamonu günlerinden söz ederken bu dönemi “Gurup” şiiri üzerinden örneklemektedir. “medeniyet gibi bir nur saçan cehennem” tabirinin de Mehmet

Akif'in "medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" dizesinden etkilenilerek yazıldığını iddia eder. Kastamonu'da tanışma ve henüz kimsenin okumadığı şiirlerini okuma fırsatı bulduğu Mehmet Akif'in şiirinin şairin bu dönemi üzerinde etkili olduğunu iddia eder. Bu etkileşimin "Ankara'dan sık sık Kastamonu'da ikamet eden ailesini görmeye" gelen şairin ziyaretleri sayesinde bir süre daha devam ettiğini de vurgulamaktadır (Yıldız, 1997, s. 140). Tüm fedakârlıklara, kayba rağmen savaşın kaybedilişi ve işgallerin ağır, depresif bir atmosfere sebep olması oldukça doğaldır. Ancak bu durumun edebiyata olan yansıması genellikle yok sayılır. Savaşın yarattığı karanlık atmosferin İstanbul'a nazaran yerel metinlerde daha görünür olduğunu kesin iddia edemesek de dikkate değer olduğu kesindir. Bu bağlamda ele alabileceğimiz bir diğer şiir de Asya'nın "Harap Ellerde"dir. Benzer biçimde hayal kırıklığı ve geleceğe dair ümitsizlik bu şiirin de ana temasını oluşturur. "Ölgün sesimle göklere feryada başladım.../Bazen de durup müjdeli bir nağme bekledim/ Baykuşlar öldü mübehem zaman zaman (Asya, 1922d, s. 3)" diyen şair savaşın ardından geriye kalanları konuşur. Ancak bu şiirde konuşan savaş sırasında Allaha dua edip, namaz kıldıktan sonra kahramanca Ruslarla savaşan bir asker sesi değildir. Oldukça bireysel bir kayıp anlatımı söz konusudur. Göklere feryat eden ses hayattan ziyade ölüme, sona yakındır. Geleceğe dair herhangi bir ümidin beslenmediği, gamlı haberler getirdiğine inanılan baykuşların bile öldüğü, hiçbir ümidin kalmadığı bir noktadan seslenir şiir. Büyük yangından geriye yalnızca izler kalmıştır. Şairin savaşın ardından hissettiği kayıp ve yas duygusunu konu alan şiirlerden bir diğeri olan "Ayrılık ve Ümit" bu bağlamda değinmek istediğim son metindir.

Bir akşam benzimizde solgun bir güneş gördük
Dedik bu şarkın iki bin yıllık . . . kadimi
Gözlerimizi silen bulutlar serab oldu
Tesellimiz kalmadı senden uzak düşünce
Sardı hepimize ölümlü bir düşünce

Ümitlerimizin son izi de harab oldu
Gecenin sonuna benzedi feryadımız
Karanlıklar yolcusu oldu artık adımız (Asya, 1922a, s. 4)

Bir anlamda vatanından ayrı düşen sonunda da onu yitiren bir birey sesinin işitildiği “Ayrılık ve Ümit” yukarıda söz edilen karamsar gelecek tahayyülünü devam ettirir. Örneğin batışıyla devleti temsil eden güneş bir vatan benzetmesi olarak öne çıkarılmaz. Sadece kaybedilişi kesinleşen, ardından yas tutulan, yangın izleriyle dolu bir devlete ağıt yakılır. Harap olmuş bir zihin dünyası içinden yazılan şiir geleceği karanlık, sonu belli olmayan bir yolculuk, şiir kişisini de yolculuğa mahkûm olmuş bir yolcu olarak tahayyül eder.

Yaşanan hayal kırıklığı sadece vatan anlayışına değil Türklük vurgusunun da değişmesine neden olmaktadır. Şairin Kastamonu’da basılan “Bir Hitap” başlıklı şiiri de doğrudan ulus fikrinin kendisiyle yüzleşir. Ulusun geçmişine, kahramanlık dolu tarihine olan inanç ve zafer beklentisinin gerçekleşmeyişi bu inancı paylaşan genç bir öğrenci için hayal kırıklığı sebebidir.

Şimdi nerde mazinin şanlı yıldızı
Sana Türk diyenlerin alçaldı sesi
Kanının şafak rengi ah bulandı mı?
Kalmadı mı ruhunda Türk nefesi . . .
Yazık parlak yıldızın battı sinende . . . (Asya, 1922b, s. 3)

“Sana Türk diyenlerin alçaldı sesi” derken doğrudan hitap edilen, Osmanlı milletine Türk olarak seslenen İttihat ve Terakki yanlılarının veya Türkçülerin muhatap kabul edildiğini iddia edebiliriz. Şiir anlatıcısı cetlerin intikamını alması gereken, anlatıldığı gibi kahramanca, üç tanesi altmış düşmanla savaşan Türk/Osmanlı kahramanlarının izini sürer. Sorgulama doğrudan ırksal bir gönderen de taşır. Ulus “şafak rengi kanının” gereğini yeri getirmemiş olarak çizilir. Burada karşımıza çıkan eleştirel ses şiirin bir İttihat ve Terakki eleştirisi olarak yorumlanmasına imkân tanıyabilir. Türkçülük söylemini eleştirmek de İttihat ve

Terakki eleştirilirken kullanılan argümanlardan biridir. En azından aynı biçimde kullanılmaya devam edilmez. Bunun bir diğer örneği de Osmanlı tarihinin kullanımınıdır. Osmanlı ulusunun tarihsel köklerinin Osmanlı Devleti'nin kurucu ve önemli padişahları üzerinden gerçekleştirildiğine daha önce de değinmiştik. Arif Nihat Asya'nın "Osman Gazi'nin Feryadı I, II ve III" başlıklı şiirleri de *Açıksöz*'de basılan en uzun şiirleridir. Bu şiirlerin özellikle ilki devletin ve milletin babası olarak Osman Gazi'nin tüm bir millete seslendiği ve kaybedilen savaşların ardından içine düştüğü ümitsizliği anlattı kısımlardan oluşur. Vatanın işgale uğrayacak oluşu yine vatanın babasının "feryadı" ile anlatılır.

Osman Gazi'nin Feryadı I

Açıldı kabrimde kan dolu bir gün

Kanlarla boyandı sanki ufuklar...

Alevler dumanlar, kanlar her yanda

Ah! Böyle günü de görecek miydim?

Bu korkunç matemi neş'e boğmazsa

Ümidim büsbütün solup gidecek. (Asya, 1922e, s. 3)

Şiirden alınan yukarıdaki alıntı şiirin bütününde görülen karamsarlığı örneklemektedir. Bu şiirlerden önce söz ettiğimiz diğer şiirlerde de gördüğümüz gibi kanla, alevle tasvir edilen bir atmosfer burada da söz konusudur. Ümitsizlik, hayal kırıklığı ve geleceğin belirsizliği devletin kurucusu olan Osman Gazi üzerinden bertaraf edilmeye çalışılmaz. Daha önceki kullanımların aksine devletin yeniden kurulup, yükselbileceğine dair simgesel bir anlam taşımaz Osman Gazi'nin şiirdeki varlığı. Şiirde padişah bıraktığı mirasın ardından feryad eden, yas tutan bir baba figürüdür. Osmanlı milleti tahayyülünün işleyişinin devam edip Türkçülüğün eleştirilmesi de yine İttihat ve Terakki'nin eleştirinin odağında olduğunu düşündürmektedir.

Bu olumsuz atmosfer Millî Mücadele'nin kazanılacağına dair inanç arttıkça azalır ve yeni bir boyut kazanır. Bu noktada Arif Nihat Asya'nın "Osman Gazi'nin Feryadı III" başlıklı şiiri bu değişimi çok iyi örneklemektedir. Yeniden yeşeren zafer ümidiyle birlikte millî edebiyat söylemi de yeniden belirmektedir.

O zaman Türklerin zafer rüzgârı
İklimler aşarak kabrime geldi
Ah! O gün canlandı solan ümidim . . .
Hilalin yasına gülen bayraklar
Türklerin eliyle yırtılsın artık . . . (Asya, 1922f, s. 3)

Şiirde Türklerin zaferi yeniden umut beslenen bir erek olarak belirir. Aynı zamanda yas tutan milleti temsil eden hilalin yeniden intikam söylemine bağlandığını görmek mümkündür. Yaşanan acılara, kayıplara sebep olan "bayrakların" simgelediği düşmanlar yeniden intikam alınacak bir hedef haline gelir. Milletın babası olarak Osman Gazi de milletin tarihine yapılan vurgu ile propaganda şiirlerindeki merkezi söylem alanına eklenmektedir ve yeniden kuruluşu, dirilişini simgelemektedir. Millî Mücadele ile gelen başarılı sonuçlar eleştirel söylemin değişimine neden olur. Yine de iki savaş arasındaki karanlık, depresif atmosfer ve taşra üzerindeki etkisi belirgin biçimde azalan İstanbul iktidarı ele aldığımız dönem içindeki en heterojen malzemenin belirişine imkân tanır. Arif Nihat Asya'nın şiirleri özellikle İttihat ve Terakki eleştirisini paylaşmaları nedeniyle İstanbul'da basılan eleştirel malzemedен etkiler taşımaktadır. Ancak onun dışında İstanbul'daki malzemenin etkisinden ziyade bireysel sebeplerle eleştiren ve eleştirileriyle tüm bir merkezi iktidar sistemini bir taşralı gözüyle değerlendirmeye çalışan başka bir isimden daha söz etmek istiyorum. Bu isim Arif Nihat Asya gibi bir Sultani öğrencisi olan ve yine bu dönemde özellikle savaşı tasvir edişii ile millî edebiyatın söylem unsurlarını takip etmeyen Hüsnü Açıksöz'dür.

3.2 Ayırışan ve kesişen söylemlerin sınırında bir taşra entelektüeli: Hüsnü Açıksöz

Hüsnü Açıksöz Kastamonu vilayetindeki kültürel ve edebi faaliyetlere aktif bir biçimde katılan yerel isimlerden biridir. Açıksöz Kastamonu Sultanisi öğrencisi iken liseyi yarım bırakarak 1915-1918 yılları arasında Kafkas Cephesi'nde ihtiyat zabiti olarak savaşmıştır.⁴⁶ Yani savaşı aynı zamanda deneyimlemiştir. Kırcalı doğumlu olan yazarın Balkanlardaki kültürel ortamdan etkilenmiş bir aileden gelme ihtimali de oldukça yüksektir. Açıksöz 1919 yılında savaştan döneli bir yıl olmadan yavaş yavaş ayak sesleri duyulan Millî Mücadele'nin vilayetteki yayın organı olan *Açıksöz* gazetesini çıkarmaya başlar. Bu kısımda henüz savaşın kazanılmadığı 1922'ye kadarki dönemde kaleme alınan yirmi üç makalesine odaklanılmaktadır. Deneme mahiyeti taşıyan makaleler zaman zaman *Tiraje*'de karşımıza çıkan tek sayfalık olay temelli olmayan yazı denemelerini hatırlatır. Bir önceki bölümde ele aldığımız Arif Nihat Asya'nın şiirleri üzerinde hem İstanbul'daki edebi üretimin hem de Mehmet Akif'in etkisinden söz etmiştik. Bu durum edebi malzeme kaleme alınırken merkezi söylem unsurlarını kullanmadan merkezi eleştirinin kolay olmadığını gösterir. Kastamonu gibi taşra kentleri kendi edebi söylem alanlarını oluşturabilecek kadar özerk değildir. Zira Hüsnü Açıksöz'ün makaleleri gibi düşünce yazıları çok daha dışardan bir söylem geliştirebilme imkânı verebilir.

Açıksöz de bir Kastamonulunun alabileceği en iyi eğitimi almış, Fransızca öğrenmiş, Avrupa'yı takip eden bir gençtir. Diğer bir deyişle o da Kastamonu'nun yerel elitidir. İstanbul'a getirdiği tüm eleştirilere rağmen Kastamonu'dan söz ettiği

⁴⁶ Hüsnü Açıksöz, 1895 yılında Kırcalı'da doğmuş, babasının işi dolayısıyla Kastamonu'ya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Kastamonu Sultanisi olan İdadi-i Mülkiyeye başlamıştır. Savaşın başlamasının ardından 1915-1918 yılları arasında Kafkas Cephesi'nde ihtiyat zabiti olarak görev yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Sultani'deki eğitimine yeniden başlamış ve bitirmiştir. Hukuk fakültesine kayıt yaptırmış ancak maddi sıkıntılar ve savaş nedeniyle gidememiştir. 1930'da Serbest Fırka'nın il örgütünü kuranlar arasında olan Hüsnü Bey, 1939'da CHP'den Kastamonu milletvekili olarak seçilecek ve bu görevi aynı yıl gerçekleşen ölümüne değin sürdürmüştür.

yazılarda merkezi söylem alanına girebilmektedir. Modern eğitim ve basın ürettiği merkezi değerler aracılığıyla taşrayı hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından İstanbul'da da susturulan muhalif sesler İttihat ve Terakki'ye karşı yoğun bir eleştirel söyleme bürünürler. Bu eleştirel söylem de en az Hüsnü Açıksöz'ün yazıları kadar merkezi söylem alanının dışındadır. İlk bölümde de değinildiği gibi söylem zihinseldir ve nerede yazılıp basıldığından ziyade merkezi değerlerin sınırları içinde olup olmadığı önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle hem İstanbul'da hem de taşrada zannedildiğinden çok daha karmaşık, girift bir süreç söz konusudur.

Ağırlıklı olarak 1919 yılında kaleme alınan yazılarda Hüsnü Açıksöz İttihat ve Terakki'yi eleştirir evet ancak bu eleştiri sadece parti odaklı değildir doğrudan merkezdeki yönetim zihniyetine yöneliktir. “İntihabat Başladı” başlıklı yazı başlayan seçimleri konu alır. Halkı kendi geleceğini belirlemeye çağırır Açıksöz; zira ona göre o zamana kadar zaten hiçbir zaman gerçek bir seçim yapılmamıştır. Ahlaklı ve bilgili insanların seçilmesi gerektiğini iddia eder ve bunu yaparken de belirli isimleri halka dayatan İstanbul yönetimini eleştirir.

Şimdiye kadar millet daim aldatıldı ve alandı . . . daima yağmurdan kaçarken doluya tutuldu. Ve daima gelen gidene rahmet okuttu. Sultan Hamit zamanında bir şahsın elinde toplanan istibdat zincirleri yine aynı sistem belki daha fazla ağırlığı ile yine bir cemiyete, bir şahsa, bir zorbaya intikal etti. Sultan Hamit, İttihat ve Terakki, İttihad-ı Şarkıyye, Hürriyet İtilafı ve nihayet münferiden Ferit Paşa istihfaf etti. Hepsinden de aynı idare, aynı istibdat ve aynı zulüm görüldü. Eski hamam eski tas; müstebidin isminden başka bir şey değişmedi. İttihad ve Terakki mürteci dedi, zulm ve i'tisaf yaptı. Harb dedi milleti kırdı geçirdi. Hürriyet ve İtilaf mevki hırsıyla vatanın parçalandığını bile görmedi. Yaptılar ve yaptılar. (Açıksöz, 1919e, s. 2)

“Yaptılar ve yaptılar” diyen yazar tek bir ismi değil, yönetme mekanizmasına yönelmektedir. Sonuç her durumda aynıdır. Bu nedenle isimlerin hükmü kalkar.

Hüsnü Açıksöz de bu makalelerde propaganda yapar ancak onun propagandası politik düzen üzerine kuruludur. İntihabat yani seçimin ne demek olduğu, İstanbul

merkezli idarenin istibdatla eşlenmesi üzerinden yapılır. Aynı zamanda mürteci yani tehcir, harb, bireysel hırslar gibi konularda merkezi idareyi, keyfilikle suçlayarak, merkezdeki metinlerin getirmedeği eleştirileri de getirmektedir. Kısacası merkez İstanbul'dan Ankara'ya kayarken geçecek birkaç yıllık iktidar boşluğunda kaleme alınan metinler birkaç işlev birden görmektedir.

Hüsni Bey'in payitahtı yani merkezi tanımlayışı da yine değişen merkez çevre ilişkisini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. *Tiraje*'deki Ahmet Talat Onay'ın Menşur takma adıyla kaleme aldığı “Musahabe” başlıklı tefrikada yazarın bu “üçra” vilayette” dergiye ne yazacağını düşünürken hayal ettiği İstanbul ile karşılaşmıştı. Yazıda “Hayale bakın ki İstanbul'un en ferah-feza mesirelerinde dolaşıyordum” (Menşur, 1910) diyen yazar uzak masalsı bir İstanbul hayal eder. Taşra sıkıntısı olarak tanımlanan, merkezden, ideal kültürel olandan uzak olmanın belirlediği bir eksiklik burda karşımıza çıkan. Tüm kültürel, doğal güzellikleri kendinde toplamış, tüm yolların ona vardığı merkezdir İstanbul. Ancak aradan geçen on yıl İstanbul'un algılanışında çok şeyi değiştirir. Hüsni Açıkşöz'ün İstanbul'u Ahmet Talat Onay'ın İstanbul'una göre çok daha gerçektir. Hep gidilip görölmek istenen bir cazibe merkezi değildir artık. Açıkşöz romantik bir tahayyül değil belirleyen, hükmeden bir idari ve ekonomik merkezden söz eder. Yazarın “Anadolu Gözüyle İstanbul” başlıklı yazısı bu kez Anadolu'nun İstanbul'a baktığı, İstanbul hakkında konuştuğu bir metindir. Aşağıdaki alıntı İstanbul'un uzak bir hikâye olmaktan çıkıp nasıl her erkeğin hayatına gerçek yüzüyle girdiğini gösterir.

Köy ihtiyarlarından, mahalle büyüklerinden, eski askerlerden menakıbını, güzelliğini dinleye dinleye gözlerimiz önünde bir timsal-i saadet ve azamet olarak tahayyül ettiğimiz İstanbul'u askerlik, hemen cümle asker olanlara denilse bile kısm-ı ekserisine gösterdi. Evvelce İstanbul'a gidenler parmakla gösterilirdi. Birisi İstanbul'dan gelse aylarca onun etrafını alır, söyler ve dinlerdik. Vapuru, şimendiferi ve sair görmediğimiz şeyleri söylediği vakit

hayret ederdik ve hepimiz zihnimize, hayalimize onun söylediği şeyleri tecessüm ettirmeye uğraşırdık. Fakat şimdi artık hiçbir köy yoktur ki ahalisinden bazıları askerlik ile vesaire ile İstanbul'u görmemiş olsun. (Açıksöz, 1919a, s. 3)

Savaş yarattığı mecburiyet ile taşralı erkeklere İstanbul'u kendi gözleriyle görmelerine imkân verir. Yolu Anadolu'ya düşünler kadar yolu İstanbul'a düşen Anadolu'lular da hayal ettiklerinden çok daha farklı şeyler bulur. Merkezin taşraya bakışı çok daha erişilebilirken taşranın neredeyse occidentalist bir tavırla merkeze bakışı geleneksel dönemde tam bir uzak bir cennet anlatısı gibidir. Vapurları, şimendiferleriyle, fabrikalarıyla teknik olarak gelişmiş fakat uzak bir masal, menakıp değil, memleketin tüm "erkeklerini" önce kendisiyle sonra da savaşla tanıştırmış bir karar mekanizmasıdır. Kısacası İstanbul sadece bir şehrin adı değildir. İktidarın, otoritenin, kültürün, cazibenin bulunduğu yerdir. Aynı anda hem güzelliklerin ve gelişmişliğin hem de acıların kaynağıdır. Hüsnü Açıksöz'ün makalelerindeki İstanbul ise merkez-çevre, gelişmişlik gelişmemişlik anlayışının aslında ne kadar göreceli olduğunu ortaya koyar. 1919 yılında basılan "Anadolu Gözüyle İstanbul" sadece adıyla bile bir şeyleri ters yüz ettiğini, hep kendisine bakana şimdi de onun baktığını fısıldar.

Avrupa görmüş, muhit-i medeniyet olan şehirleri dolaşmış olan zevat İstanbul'u karmakarışık, bakımsız bir şehir olarak tasavvur ediyorlar. İstanbul evvela bilinir Avrupa şehirlerinin ekserisinden nezafet intizamca geridir. Fakat vilayetlerimizden güzel fark olunamayacak derecede ileridedir. İnsan zannediyor ki Anadolu İstanbul'a taşınmış, Anadolu'nun elde ocaktaki serveti hep İstanbul'a çekilmiş. İstemeyenin gözü çıksın; hepimiz onun daha şirinleşmesini, daha büyümesini, daha ziyade intizama girmesini isteriz. Fakat vilayetlerimizde öyleleri var ki, yatacak bir oteli, yemek yiyecek bir lokantası, oturacak bir kıraathanesi yok. Şimendüfer düdüğü işitmemiş, otomobil yüzü görmemiş, fabrika dumanı koklamamış. Bütün vesaiti topal merkepten ibaret nice vilayetlerimiz var. (Açıksöz, 1919a, s. 2)

Yukarıdaki alıntıda Avrupa'ya nazaran İstanbul ve İstanbul'a nazaran Anadolu karşılaştırması İstanbul'un da aslında başka bir yerin taşrası olduğu fikrini ortaya koyarak onu merkezlik konumundan indirip Anadolu'ya eşlemeye çalışır.

Yine de İstanbul'un modern gelişmişliği treni, otomobili, fabrikasıyla materyal yönleriyle Anadolu'dan belirgin bir üstünlüğü söz konusudur. Ancak bu üstünlüğü yazar hayran olunacak bir unsur olarak değil Anadolu'ya da taşınmadığı için eleştirilen bir özellik olarak yorumlar.

Yazarın eleştirilerini ortaya koyarken bütünüyle merkezden hiçbir şekilde etkilenmediğini iddia etmek elbette aşırı yorum olacaktır. Ancak etkilendiği İstanbul kaynaklı malzemenin de İstanbul'u ya da yönetim mekanizmasını ve koşulları eleştiren başka metinler olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin yine aynı makalede yazar *Tiraje*'de de şiirleri basılan Süleyman Nazif'in kardeşi Faik Ali'nin bir şiirinden alıntı yapmaktadır. Şiir İstanbul'un şaşasını, abartılı tüketim kültürünü eleştirmek için kullanılır. “Bir yanda sefaîş ü darb-ı zevk u sefahat/ İsrâf-ı gına hırs u heves şevk u refahiyyet” (Açıksöz, 1919a, s. 3) diyen şiir ile sorunun kaynağının Anadolu'nun geri kalmışlığı değil buna karşın İstanbul'un depdepe ve lüks içinde bulunuşu olduğu kanıtlanmaya çalışılır. Osmanlı ekonomisinin İstanbul merkezli konumuna getirilen bu eleştiri önemlidir. Açıksöz savaştan önce bile yokluk içinde bulunan taşranın giderek artan gösterişçi tüketimin besleyicisi konumunda olduğuna dair oldukça açık bir eleştiri gerçekleştirir.

Fakat Hüsnü Açıksöz'ün merkezi söylem ile ilişkisi her zaman aynı düzlemde ilerlemez. Yakup Kadri'nin 1920 yılında İkdam 'da yayınlanan makalelerini 1922 yılında basan, büyük ihtimalle Hüsnü Açıksöz'dür. Son makalenin altına “Açıksöz: Yakup Kadri beyin Kastamonu hakkında yazdığı bu makaleyi ikinci ve üçüncü makalelerin ta'kip edeceğini zannediyoruz. Böyle kalırsa lazım gelen cevabın verileceği tayirdir” (1922, s. 4) yazmaktadır. İlerleyen sayılarda vaat edilen bu cevaba rastlanmaz. Fakat elimizde olan metinler doğrudan cevap niteliği taşımasa bile bu konuda getirilen eleştiriye ortaya koyar. “Anadolu'nun elde ocaktaki tüm

servetinin aktığı” İstanbul tarafından görmezden gelinişi, bununla birlikte hiçbir gelişmeden nasibini almamış veya Hüsnü Bey’e göre geri bırakılmış olması nedeniyle Anadolu’yu küçük görmek haksızlıktır. Ona göre bu zaten İstanbul’un suçu ve yerine getirmedeği sorumluluğudur. Ankara hükümetinin günlerce tartıştığı meselelerden biridir Ankara’nın tozları. Bakımsız Anadolu vilayetleri Anadolu’ya geçen İstanbul elitleri için bile asla İstanbul’un yerini alamayacaktır. Yakup Kadri’nin makalelerindeki öteki kurulumu da bunun en güzel örneğidir. Kısacası bu dönemde merkezi iktidarın etki alanındaki belirgin azalma hem millî edebiyat söyleminden hem de millî edebiyat tarihlerinin geriye dönüp dönemi değerlendiren bütünlüklü iddiasından ayrışmasına neden olur. Hüsnü Açıksöz’ün üç yıl gibi uzun bir süre savaştığını tekrar hatırlayacak olursak savaşı anlatma biçimi de yine Arif Nihat Asya’nın şiirlerinde görüldüğü gibi propaganda edebiyatında karşılaşmadığımız türdendir.

Yakup Kadri *Yaban*’da her şeyi bir kenara bırakıp, savaşa katılan, eğitilmiş, entelektüel bir paşa oğlunun savaşta paramparça olan hayatını anlatır. Birinci Dünya Savaşı’na kaç paşazade katıldı bilinmez ancak Hüsnü Açıksöz gibi lise eğitimini yarıda bırakıp, savaşa katılan çok sayıda taşralı entelektüel olduğunu iddia etmek zor değildir. Açıksöz modern eğitim almış, Fransızca bilen, Avrupa’ya ve Avrupa kaynaklı metinlere erişebilen ve propaganda edebiyatının muhatabı olan yeni Osmanlı bireylerinden biridir. Şu ana kadar incelediğimiz üretim sürecinin içinde doğup büyümüştür. Gazetenin ilk sayılarında Hüsnü Açıksöz’ün 1919 yılında bastığı “Kara Günler” başlığıyla yayınlanan yazısı savaşı eleştirip alışık olunan propaganda anlatılarından ayrışan özellikler sergilemektedir. Burada yazının tamamını alıntılıyarak nasıl bir savaş anlatımı kurduğunu göstermek istiyorum.

Garbın parlak, güneşli semasında beliren siyah ve korkunç bulutlar, kuvvetini yıldırımlardan alan ölüm kasırgaları şarka tevcih edip bizim semamızı da kararttığı, bizim yollarımızı da toz dumana kattığı zamanlar müthiş ve hain bir fırtına bizim de yollarımızı dağıtmış, bizi de idam diyarına sürüklemiş ve her birimizi bir dağa, bir tepeye fırlatmıştı. Bu siyah gecenin karanlığına gözlerimiz, uğultusuna kulaklarımız alıştıktan sonra gözlerimizi ovuşturarak sorduk: Neredeyiz? Ne yapıyoruz?

Önümüzde gecenin karanlıklarından yapılmış siyah perde; üstünde yalnız iki kelime okunuyor: Ateş ve ölüm! Arkamızda yıldırımlarla beraber inleyen ses: ileri, ya ölüm diyor. Önümüzde mezar bize kucağını açmış; arkamızda hayat bize teşyi neşideleri okuyordu.

Kafkasların soğuk ve yüksek dağları, Çanakkale'nin kayalık ve kan seven dereleri, Sina'nın susuz çölleri hepsi kan görmek, kan içmek, kızarmak istiyordu. Ve biz damarlarımızdaki o saf ve sıcak kanlarımızı kızarttık, nebatsız ve haşin yaprakları, ıssız ve hissiz çölleri kanımızla yeşerttik. Biz ümid-i hayatla ellerimizi kaldırdığımız zaman derin ve korkunç derelerden bir ses uğuldadı: Öl! Ve bunu arz ve semavat ve eşya ve sükûnat tekrar etti: Öl!, Öl! Ve biz teselliyi ölümde, vefayı ölümde, hayatı yine ölümde bulduk. Ve biz öldükçe hayat revnak buldu. Biz öldükçe arz daha ziyade yeşerdi, daha ziyade güzelleşti. Bu hayırsız gecenin uğursuz saatleri çoğaldıkça biz azaldık. Her saat, her dakika ufukları gözleyen rüzgârı dinliyorduk. Bir ümit şeraresi gibi hayat nefhası bekliyorduk. Nihayet soğuk ve kısık horoz sesini işittik. Ufukta âleme nazardan mahcup ve muhteriz, mahsun ve mağmum bir yıldız; bir Saba Melikesi gördük. Kara bulutlar sıyrılıp ortalığı septiğimiz zaman, dağ başlarında kaya tepelerinde, genç iken belleri bükülmüş, yirmi yaşında iken elli yaşında görünen genç ihtiyarların ellerindeki melamet sopalarına dayanarak ettiklerini gördük. Toplandık ve o müthiş, yıkıcı kasırganın harab ettiği mabetler, söndürdüğü hanümanlar üzerinden atlayarak, yanık ceset kokuları koklayarak ve o ölüm sisinin yaptığı ecsad dağları üstünden tırmanarak geçtik ve geldik. Gelemeyeceklerle ruh âlemine kavuşanlara bakarak acır ve ağlardık: eyvah diyerek: “Dünyasını görmeden gitti” fakat şimdi onlar da bize bakıyor, acıyor ve ağlıyorlar. Eyvah diyorlar, ne kara günlere kaldık. (Açıksöz, 1919f, s. 3)

Ölümün ve yasın derin bir karamsarlık içinde anlatıldığı yazı özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde karşılaştığımız bir deneme olarak bile edebi tahayyülün ortaya koyduğu savaş anlatımından oldukça farklıdır. Ölümün, savaşın, şehitliğin olumlu, cennetvari bir biçimde tasvir edildiği edebi ürünlere karşın burada oldukça sembolik bir dille savaşın bireyler üzerinde sebep olduğu yıkıma odaklanılır. Yaşananlardan dolayı intikam almak isteyen veya okuyanda intikam duyguları uyandırmak isteyen bir sesi işitilmez. Konuşan tanık veya cephe gerisindeki biri değil savaşı deneyimlemiş, içerden bir gözdür. *Tiraje*'deki “Nöbetçi”, ya da savaş

dönemindeki “Şehit validesi”, “Şehit Yavrusu” gibi propaganda yazılarında karşımıza çıkan savaşın neden olduğu yıkımı dolaylı olarak, düşmana veya güçsüzlüğü sorgulanamayacak çocuk veya yaşlı kadınlara yansıtma kaygısı da karşımıza çıkmaz. Acı dolaylı olarak değil doğrudan ben üzerinden verilir. Savaşın tüm yönleri, ceset dağları, yanmış insan bedeni kokuları, sayısı unutulmuş ölümler doğrudan mekân belirterek, Çanakkale, Kafkaslar, Sina çöllerindeki tüm savaşları zikredilerek verilir. Mekânların kana susamış olarak tanımlanışı da yine millî edebiyat söyleminde karşılaşılan Anadolu idealinden ayrışır. Anadolu ideal bir mekân, bir anavatan değil, kana susamış bir canavar gibidir. Ancak bu ayrışma Yakup Kadri’nin gelişmemiş Anadolu’sundan farklı olarak ölümle eşlenmiş bir mekâna tekabül eder. Yazı aynı zamanda herhangi bir ulusçu göndermeye de sahip değildir. Edebi bir malzeme olmasa da savaşa katılmış bir Anadolu’nun savaşı tanımlayışının propaganda edebiyatına nazaran ne kadar farklı olabileceğini gösterebilmektedir.

Bununla birlikte makalenin başlığı da yine vilayetin kültürel alanında önem arz eden bir ismin, Süleyman Nazif’in “Kara Bir Gün” başlıklı makalesini hatırlatır. Makale 9 Şubat 1919 tarihinde *Hadisat* gazetesinde basılmıştır. Süleyman Nazif’in yazısı İstanbul’un işgali üzerine yazılmıştır. Fatih’i hatırlatacak biçimde at sırtında İstanbul’a giren Fransız generalini ve işgali alkışlayan azınlıkları sert bir dille eleştiren makalenin gerçekleştirdiği eleştiri de gerçekleşemeyen ulus tahayyülü üstüne kuruludur. “Almanya orduları 1871 senesinde Paris’e dâhil olarak –Büyük Napolyon’un neşide-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan- tâk-ı zafer altından geçerlerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti . . . Çünkü Fransız namını taşıyan her ferd, çünkü yalnız Hristiyan değil Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar, o matem-i millî karşısında aynı telehhüf ve hicab ile ağlamış ve

kızarmışlardı” (SüleymanNazif, 1919b) diyen yazar Fransızların Sömürgecilik faaliyetlerini ve yönetimleri altındaki azınlıkları Fransız milliyetinin bir parçası yapabilmiş olmalarını örnekler. Buna karşın Osmanlı aynı başarıyı gösterememiştir. İşgalin acısı ise azınlıkları Osmanlı milletinin bir parçası yapamamış olmakla eş tutulur. Hüsnü Açıksöz’ün makalesi ise bu tarihten yaklaşık dört ay kadar sonra basılır. Açıksöz’ü makalede etkileyen ana nokta kuşkusuz ülkeyi bekleyen “kara” gelecektir. Ancak tüm isim ortaklığına rağmen iki makale birbirinden oldukça farklıdır. Süleyman Nazif’in “Kara Günü” İstanbul’un yitirilişiyken Hüsnü Bey’in “kara günleri” savaşın yakıcı, kavurucu gerçekliğidir. Ancak her iki üretim de kendi merkezine yönelik bir ayrışmayı, hayal kırıklığı ve eleştiriyi de altında barındırır. Her şeye, hatta aradan geçen on yıla rağmen Süleyman Nazif’in vilayetin entelektüelleri üzerindeki etkisinin devam ettiğini gösterir buradaki etkileşim.

“Kara Günler” yazarın savaştan söz ettiği tek metni değildir. Çok farklı konular hakkında kaleme alınan makalelerde de savaş anlatımına rastlanır. Savaş “demirden dişleriyle” öğüten, insanların gözlerine “siyah perdeler çekip” doğru ile yanlış ayırt edemeyecek hale getiren bir makine gibi tasvir edilir (Açıksöz, 1919b). Zaman zamansa gelecekte söz ederken “kavrulan kavruldu, yanan yandı, buruşmuş ve kararmış olarak ateşten çekilebilen cüzi bir kısmı da memleketlerine dönebildi (Açıksöz, 1919g, s. 2) dediği bu gençlikten geriye pek bir şey kalmadığını anlatmak için savaşı olumsuzlar. Ona göre gençler “harbin ateşten kucağına hamken silkilmiş meyveler gibi silkilmiştir”. Şimdi de bu buruşmuş insan yığından bir gelecek kurması beklenmektedir. Hüsnü Açıksöz’ün savaş anlatısı deneyimlenen bir acının ve kaybın anlatısı olarak ne ölenlerin şehit ne de geri dönenlerin gazi olarak

isimlendirildiği bir sağılma alanıdır. Yanan, kavrulan, vücudu yanmadıysa bile ruhu yanmış, gençliğini savaşta yitirmiş bir nesilden bir anlamda kendisinden söz eder. Atmosfer siyah, karanlık, boğucu, belirsiz bir geleceği imler.

Hem sansür hem de merkezden gelen metinler ve akımlar üzerinden savaş gibi zaten bütünüyle aktarımı imkânsız olan kitlesel kayıpların temsili oldukça güçleşmektedir. Bu sebeple Arif Nihat Asya'nın şiirlerinde de gördüğümüz gibi Hüsnü Açıksöz'ün savaş anlatımı, deneyimlenen acıyı iktidarın belirlediği biçimler dışında aktarmaya çalışan tarihin kıyısındaki tekil örneklerden biridir. Ayşe Kadioğlu "Tarih ve Tevazu" (Kadioğlu, 2015) başlıklı yazısında Magaret Macmillan'ın Birinci Dünya Savaşı ile ilgili *Paris 1919: Six months that changed the world* (2003) başlıklı kitabına atıfta bulunarak bireysel söylemlerin farklılaştırıcı etkisine vurgu yapar. Macmillan savaşın, sosyal tarihsel bir sürecin sebep olduğu "kaçınılmaz" bir olgu olmaktan ziyade, insan kararlarının bir sonucu olarak yorumlar. Kötülüğe katılma ve katılmama ya da bizim örneğimizde olduğu gibi çoğunluğun söylemine katılma veya katılmama kararının bireylerin bizzat sorumluluğunda olduğunu söyler. Yazar kitle ruhuna kapılmayıp kendi düşünceleri ve eleştirel yaklaşımıyla içinde bulunduğu kaosu eleştiren Bela Zombory-Moldovan isimli savaş karşıtı bir ressamın katılmaya mecburen kaldığı Birinci Dünya Savaşı ile ilgili günlüğünden yola çıkmaktadır. Açıksöz'ün yazdıkları "Bir an kendimi öylesine yalnız hissettim ki... Eğer bir yolunu bulup kendimi o coşkulu kalabalığın içine atabilseydim, her şey ne kadar kolay olacaktı" diyen Bela'nın konumuyla bire bir örtüşmez. Yine de Hüsnü Bey de bireysel alanında durarak ve içinden geçip geldiği süreci kişisel fikirlerine göre merkezi söylemlerden ayrılarak tanımlamayı tercih eder. Felsefi derinliği olan bilinçli bir savaş karşıtlığının bu kısa yazılarda yer aldığını iddia etmek çok da mümkün değildir. Ancak bu durum yazılarındaki heterojenliğin değerini azaltmaz.

Ekonomik koşullar da en az savaş kadar yazarın merkeze yönelik olarak getirdiği eleştirilerin temellerinden biridir. Geleneksel Osmanlı sistemini modern Sömürge pratiklerine eşlemek mümkün değildir ancak İkinci Abdülhamit döneminden itibaren kurulmaya çalışılan kapitalizm, modern Sömürgeci pratiklerin de bir ürünüdür ya da sonucudur. Osmanlı Devleti de devlet eliyle ve modern eğitimle kendi burjuva sınıfını yaratmaya çalışacaktır. Hüsnü Açıköz de, aldığı eğitim üzerinden modern ekonomik girişimlerin bir parçasıdır. Yine aynı yıl yayınlanan “Maarif’in Atisi” başlıklı yazı İstanbul’daki yönetimin eğitim üzerindeki belirleyiciliğini ve modern eğitimle taşrayı nasıl şekillendirmeye çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Evvelleri maddi manevi saadet maarif sayesinde elde ediliyordu. Herkes diyordu: Okuyacağım, mektepten çıkacağım, filan memuriyete gececeğim ve istikbalim temin olunacak. Fakat Balkan harbi bu fikirleri biraz uyuşturdu. Fikir âleminde güya bir inkılap oldu. Sakın denildi memuriyete süluk etmeyin, herkes teşebbüs-i şahsisi sayesinde ikbalini temin edecek. Bu yeni fikir bir türlü hazmedilemiyordu. Mektepten çıkanlar kendisine en yakın olarak yine hükümet kapısını görüyordu. Çünkü o, ne bir fabrika dumanı görmüş, ne bir şimendüfer düdüğü işitmiş, ne de bir kumaş kokusu koklamıştı . . . Onlara yalnız “memur olma” denilmişti. Düşünüyordu memur olmayacağım. Teşebbüs-i şahsım sayesinde para kazanacağım. Fakat bunlar onun zihninde işite işite klişe haline gelmiş, laf olsun diye söylenmiş sözler menzilesine düşüyordu. Çünkü her teşebbüs-i şahsi ile işe başlayan nihayet yine aylıkta karar buluyordu. (Açıköz, 1919g, s. 3)

Yukarıdaki alıntı yazarın kendisinin de bir üyesi olduğu dönem nesli üzerinde merkezi ekonomik uygulamaların nasıl karşılık bulduğunu ve İstanbul’un taşrayı şekillendirmeye çalışmasının bir millet inşa etmenin yanında millî kapitalist bir ekonomi de kurmak olduğunu göstermesi bakımından öne çıkar. İlk kapitalist girişimleri teşebbüs-i şahsi adı alıntıda tanımlayan ve Balkan Savaşlarını bir kırılma noktası olarak ele alan yazı eğitimli genç bir taşra entelektüelinin hem maruz kaldığı süreci hem de sürecin aslında ne kadar söylemden ibaret olup başarısızlığa mahkûm olduğunu göstermeye haizdir. Adem-i Merkeziyetçiliği yani merkezin ekonomi

üzerindeki yetkesinin kaldırılmasını savunan Prens Sabahattin gibi isimlere de getirilen bu eleştiri büyük oranda Hüsnü Açıksöz'ün okulda karşılaştığı eğitime yöneliktir. Bu nedenle de çok daha devletçi bir yönü söz konusudur. İstanbul için Balkan Harbi'nden öncelere dayanan halkı serbest ekonomiye yani kapitalizme yönlendirme çabası modern Rüştîye ve Sultanileri, posta ve zaptiye teşkilatlarını vilayet merkezlerine getiren İkinci Abdülhamit dönemine uzanmaktadır. Sultan ile yakınlığı ile eleştirilen (Tanpınar, 2012, s. 406) Ahmet Mithat Efendi edebi eserleri aracılığıyla “teşebbüs-i şahsi” anlayışını modern eğitime erişme imkânı olmayan İstanbul halkına aşılarmaya çalışmış isimlerden söz etmek mümkündür. Ancak asıl girişim Sultanilerde gerçekleşir.

Abdülhamit döneminde başlayan çalışmalar İttihat ve Terakki döneminde de devam eder, taşraya da yine gecikerek yansır. Ancak asıl trajik olan tüm bu uzun çabalara rağmen ilk gerçek burjuva sınıfının Birinci Dünya Savaşı sayesinde belirmiş olmasıdır. Hüsnü Açıksöz de savaşın ekonomik yönüne uzun uzun değinecek ve savaş zenginlerini bu eleştirinin dışında tutmayacaktır. “Zavallı Esirlerimiz” (Açıksöz, 1919, s. 4) başlıklı yazı savaşın yarattığı ekonomik buhrandan faydalanan tüccarların haksız kazançlarını eleştiren yazılardan biridir. Cephe gerisinde açlık ve kıtlık hüküm sürmektedir. “1914'te Batı Avrupa ülkelerinde kişi başına gelir 170, Rusya'da 68, Osmanlı'da 44 Amerikan dolarıdır.” (Eldem, 1994) Bu gelir savaş sonuna gelindiğinde özellikle taşrada daha da düşer. Büyük kısmı İstanbul'da bulunan ancak tehcirin ardından el değiştiren mülklerin de etkisiyle savaş taşradaki bazı ticaret erbabını hatırı sayılır bir zenginliğe erdirmişdir. Yükselen enflasyon ve düşen alım gücü toplumun büyük kısmını oldukça kötü koşullarda yaşamaya mecbur eder. Yazıda yazar da hem bu koşulları hem de bu koşulların ortaya çıkardığı kesimleri eleştirir. Örneğin “Milletin ezcümle askerlerin, esirlerin sayesinde

milyonlarca lira sahibi olan zenginlerimizin mürüvvet ve haysiyetine müracaat etmek de yapılmayacak iş değildir. Zenginlerimize kudret-i milliyesi nispetinde beş, on esirin masraf-ı seferesi te'min ettirilebilir” (Açıksöz, 1919a, s. 4) diyerek kendileri sayesinde zengin oldukları esirlerin en azından kurtarılması için bu isimlerden vergi alınabileceği önerisini getirir. Erol Köroğlu İstanbul’da da “ Sansürün 1917’den itibaren hafiflemesi ve 1918’de kaldırılmasıyla birlikte, basının vurgunculuk ve savaş zenginleri konularının üzerine daha cesurca eğilmeye başladıklarını” (Köroğlu, 2010, s. 398) söylemektedir. Refik Halit de bu konuda en sert eleştirileri yapan dönemin önde gelen muhaliflerinin başında gelir. Ona göre “ günün iki önemli sorunu vardır: harp zengini ve tifüslü bit.” (Köroğlu, 2010, s. 400) Refik Halit gibi isimlerin sert eleştirilerinin Açıksöz üzerinde de etkili olması anlaşılırdır. Ancak Kastamonu için de memleketin genelinde olduğu gibi savaş sonrası olumsuz koşulların ortaya çıkardığı bir ekonomik rant söz konusudur. Açıksöz de bu yerel rantta vurgu yapmaktadır. “Hakikat Ölmez” başlıklı yazısında “Hırs ve menfaat bulutları güneşi örtmüş. Bu karanlıkta bir şeyler kapmak, bir şeyler paylaşmak istiyorlar. Paylaşılan şey ne kadar bağırsa, ne kadar inlese duyulmuyor, işitilmiyor ve dinlenmiyor” (Açıksöz, 1919d, s. 4) diyen Hüsnü Bey de yalnızca menfaatin ve ekonomik çıkarların kaldığı bir gerçekliğin taşradaki sözcülerinden biridir.

Yazar millet yaratma çabasında bulunmayışıyla millî edebiyat söyleminden ayrışsa da politik propaganda amacı nedeniyle elitist bir söyleme yaklaşmaktadır. Ankara’yı destekleyen bu propaganda demokrasiyi tahsis etmek üzerine kurulur. Ne intikam söylemi ne de henüz vatan savunmasından söz eder. Yazar Birinci İnönü Muharebesi kazanılana kadar doğrudan merkezi iktidarın başarısız meşrutiyet girişimini eleştirerek halkı politik olarak özgürleştirme çabasıdadır. Bu durum bize Chen Xiamei “batılı öteki” *western other* kavramını ortaya koyarken “batılı sömürge

pratiklerinin ürettiği, kendi vatandaşları üzerinde yönetim hakkına sahip olup, sömürgeci sesiyle konuşan yerel elitlere” (Chen, 1995, s. 14) karşı halkın kullandığı Şarkiyatçı söylemleri hatırlatır. En az yöneten elit kadar yönetilen halkın da politik alanda söz sahibi olması gerektiği iddiası halkı yerel idareci elitlere karşı özgürleştirme talebine yöneltir. “Benim de yönetme hakkım var diyen” bu talep meşruiyetini Şarkiyatçı söylemlerden alır ve halkı özgürleştirme potansiyeli taşır. Hüsnü Açıksöz’ün metinleri de yönetilen halkın bir parçası olması nedeniyle İstanbul elitlerinin belirleyici konumunu eleştiren ve parçası olduğu toplumu özgürleştirme amacı güden bir işlev edinmektedir.

Demokrasinin yayılımını ana amaç edinen makalelerde daha belirgin olarak ortaya çıkan özgürleştirme talebi Tanzimat’tan itibaren sarsıntısı artarak varlığını hissettiren bir demokrasi talebinin ürünüdür. Meşrutiyetlerle başlayıp Cumhuriyet döneminde de var olmaya devam edecek olan demokratikleşme talebinin devlet elitlerinin talebiyle gerçekleşmiş dikey bir süreç olduğu iddia edilmektedir. Hüsnü Bey’in en çok tanınan ve propaganda metni olarak yorumlanabilecek “Manda’dan Evvel İstiklal” başlıklı makalesi ise demokratikleşme talebinin yerel bir karşılığı olabileceğini düşündürmektedir. Yazar bu yazıda henüz Millî Mücadele başlamadan, yoğun biçimde tartışılan manda ihtimalini açık ve gür biçimde reddip savaşın kaçınılmazlığından söz eder. “Evet en ücra köye gidilsin ve en cahil köylü ile konuşulsun. Onun ruhunda da bir İstiklal ateşinin yandığı, onun gözlerinde bir istiklal şulesinin parladığı görülür (Açıksöz, 1919h, s. 3) diyecektir. Özellikle savaşın kazanıldığına dair kesin inancın ardından “Sevr’de yapılan mahud ahidname Türk vatanını, yedi asırlık Osmanlı İmparatorluğu’nu mezar-ı âdeme gönderirken . . . Son Anadolu vekayii bize tamamiyle gösterdi ki millet artık istibdatla idare olunamaz” (Açıksöz, 1922b, s. 1) diyerek hem Osmanlı ile olan bağlarını tamamen koparacak

hem de toplumsal bir talebin varlığını iddia edecektir. Ancak entelektüel Manda yani doğrudan Sömürge haline gelme ihtimaline karşı olarak yine aynı anlatı alanında kendi çözümünü üretmek zorundadır. Toplumun kendi kendini yönetebilme yeterliliği meşrutiyetin temelini oluşturur. Bu nedenle milletin kendi kendini yönetecek noktaya gelmesi “istiklalinin” ana belirleyicisi olacaktır. Politika ile ilgili metinlerinde halka kendi yöneticisini seçme yetisi kazandırmaya çalıştığını görmek bu açıdan anlaşılırdır. İşlevsel bir propaganda metni olarak karşımıza çıkan “Gözümüzü Açalım” başlıklı makale bu anlamda öne çıkmaktadır.

Ekserimiz hala anlamıyoruz. Mebus nedir, intihab nasıl olmalıdır, o sandıkta rey pusulasını ne için atıyoruz. Evvelki intihabda nizamı dairesinde intihab yapılmadı. Mebuslar intihab olunmadı, tayin olundu. Mebus intihab edilirken milletin reyine müracaat edilmedi. Edilse de zorla rey attı. Ve işte o mansıb mebuslar ki milletin başına bu harb-i meşumu açtı... Gözümüzü dört açalım, son pişmanlık ele geçmez. Artık mebus ne derse o olacak, tekrar harp olsun derse harp olacak, milyarlarla tazminat vererek ve birçok mülkümüzü eyâdi-i düşmana bırakarak sulh olsun derse olacak, vergilere yüzde bin zam olsun derse olacak, zira onun dediği milletin dediğidir. (Açıksöz, 1919c, s. 4)

Bu çağrıyla henüz “gerçek” bir seçim geçirmemiş olan halka seçim yani intihabat denen olgunun ne olduğu öğretilmeye çalışılır. Özellikle Meşrutiyet döneminde yaşananlar, bitmeyen savaşlar ve maddi manevi yıkım öğreticiliğin itici unsurudur. İttihat ve Terakki’nin yarattığı “özgürlük yanılsaması” değil etkin bir katılıma yönlendirilen halkta bilinç yaratılmaya çalışılır. “Binaleyh intihabatta mebuslarımızı fevkalade basiret ve kuvve-i takdiriye ile intihab etmemiz için ne yapalım ki on senelik Meşrutiyet hayatını millete zehir zıkkım eden hatalara tekrar düşmeyelim” (Açıksöz, 1919e, s. 3) diyen yazar yaşanan acıların nedeni olarak İstanbul’daki mebuslar yani İttihat ve Terakki Fırkası gösterilir. Savaşmak Sevr’i kabul etme seçeneğinin yanında bir mecburiyet olarak ortada durmaktadır. Bu nedenlerle propaganda metinleri olarak değerlendirelim veya değerlendirmeyelim Hüsnü Bey’in makaleleri anlatılan acıları yeniden yaşamamak için politik özgürlüğü

kazanma fikri üzerine kuruludur. Açıksöz'ün bu önem yazılarında ulusçu propagandaya çok az rastlanır hatta savaşlar ardı ardına kazanıldıkça üretilen savaşa yönelik propaganda metinlerinde Mehmet Akif'in etkisi ve İslami söylem çok daha belirgindir.⁴⁷ Arif Nihat Asya'nın yanın da onun da Mehmet Akif'le yakın ilişkide oluşu oldukça anlaşılırdır. Yine de metinlerin asıl amacı yetersiz, geri kalmış veya bırakılmış memleketi kendi kararlarını alıp kendi kendini yönetebilen, bu sayede de hem batılı Sömürgeci Devletlerin işgallerinden hem de Osmanlı Devlet elitlerinin politik güdümünden kurtarmaktır.

Bu bağlamda Hüsnü Açıksöz'ün etkileşimde olduğu metinlerden biri olan Yakup Kadri'nin Kastamonu vilayeti hakkında yazdığı makaleler karşısındaki konumuna farklı bir açıdan da bakılabilir mi sorusu karşımızda durmaktadır. Kastamonu'nun Bizanslılığından, küfürbazlığından, geriliğinden söz eden bu makalelerin Kastamonu'da neden basıldığı sorusu da üzerine kafa yormaya değerdir. Hüsnü Açıksöz, hayran olunan Fransız bir yazarın Müslüman Türklerin geri kalmışlıklarından bahseden bir yazısı karşısında hicap duyan İstanbullu bir entelektüelin hissettiklerini mi hissetmiştir? Zaman zaman Yakup Kadri'ye hak vermiş olabilir mi? Batıyı bir ideal olarak kabul edip, “ben”i de ona nazaran değerlendiren bir algının fark ettiği yetersizlikleri eleştirebilecek cesareti olan bir entelektüel olarak parçası olduğu vilayeti ve insanları bu anlamda nasıl algılıyordu? 1920 yılında basılan “Belediye ve Belediye İntihabatı” başlıklı yazısında vilayetin durumuna dair yazdıklarına bu sorulara cevap bulmamızı sağlayabilir.

⁴⁷ “Biz ki Allah'ın ve Peygamerin emriyle cihada memur edilmişiz. Bugün bütün vatan bir ordugah ve bütün İslamlar o ordunun neferidir. Din-i mübinimiz bu hususta kadınlarımızı bile istisna etmiyor.... Filhakika her şey cihattır. Gidemeyenler büyük düğüne iştiraktan mahrum kalanlar, ilerdeki kardeşlerini teçhiz edecek bütün vesaiti ihzara say'ı etmelidir. Mesela vergilerimizi günü gününe vermek, gazilerimizi, malüllerimizi terfiye etmek, her türlü teklifi koşa koşa yapmak cihadın emrettiği farizalardandır.” (Açıksöz, Mukaddes ve Büyük Muharebe, 1922b)

Sokaklarımızın asır dide çamurları, bir sahib-i hayır tarafından bir tarafçığa olsun çekilivermemiş taşlar, toprak yığınları, müzahrefat ve murdar su birikintileri buna şahadet ederler. En büyük kalkan “yok”. Bir cadde tamir edilecek tahsisat yok, müzahrefat toplattırılacak tenzifatçı yok, ortalık süpürülecek süpürücü yok... Fakat insaf buyrulsun yirminci asr-ı medenide yaşıyoruz. Herkes havalarda seyran, denizlerde cevelan ederken bizim her gün gırtlığa kadar çamur içerisinde yüzmemiz yâr u ağyar nazarında hoş bir fikir bırakır mı? Niçin kabil olamıyor, niçin olmasın? ... İngiltere’de belediye azası intihap olunan zat azalığa geçtiği gün tebriken çöpü elbisesi giyiyor. İlk işe başlarken süpürge ile başlıyor. İbret-i âlem. Biz ne yapıyoruz; işe başlarken “yok” diye başlıyor ve nihayet “yok” edip çıkıyoruz.” (Açıksöz, 1920, s. 4)

Yüzlerce yıldır değişmemiş olmakla suçlanan vilayetin Hüsnü Bey tarafından algılanışı Yakup Kadri’den farklıdır. Yazıda şehrin kültürel özelliklerine veya millî bilince sahip olmadığına dair herhangi bir yakınmayla karşılaşmayız. Hüsnü Açıksöz Yakup Kadri’nin “Yarabbi! Buralarda bile İsviçre’den bahsedenler var.” diyeceği kişilerden biridir. Şüphe yok ki iki metin arasındaki en temel fark Hüsnü Bey’in eleştirilerinin “biz” alanının çok daha içinde olmasıdır. Sözüne ettiği kitle ile arasında aşılmaz bir uçurum yoktur. Bu nedenle hem dönüşümün gerekliliğine ve hem de gerçekleşme ihtimaline inanır. Bu anlamda belki de en az onun kadar elittir.

Yüzyıllar önce geri kalmışlığın kaynağı olarak değerlendirilmeyen birçok şey - sosyal, teknik, ekonomik ve kültürel eksiklik gibi- artık modern söylemlerle bir yetersizlik kıstası olarak belirir. İster merkezde kaleme alınsın isterse taşrada merkeze ait düşünme biçimlerini içselleştirmiş olan yazarların kaleme aldığı yazı ve şiirler yine de merkezin alanına dâhildir. Hilmi Yavuz’un iddiasını yine bu noktada hatırlayacak olursak. Batılı Aydınlanmacı söylemi içselleştiren yani bir kez insan toplumlarının belli kriterlere göre kategorize edebileceğini öğrenen bireyler özgürleşmeye çalıştıkları şeyin içine sıkışıp kalmaktadır. Bu sayede tepki ürettikleri merkezi söylemi aynı konuma geldiklerinden yeniden üretirler. Hüsnü Açıksöz de İstanbul’a karşı eleştirdiği söylemi Kastamonu’ya karşı aynı şiddette olmasa da

yeniden üretmektedir. “Manda’dan evvel İstiklal” makalesinden alınan aşağıdaki alıntı da işgallerine karşı savaşılan Avrupa’nın Şarkiyatçı söylemlerinin nasıl içselleştirildiğini göstermesi bakımından öne çıkar.

Biz terakki edemedik, yirminci asra lâyük bir mevcudiyet-i medeniyye ibraz edemedik ise bunda sade bizim değil Avrupalının da bir hisse-i mesuliyesi vardır... Dışarısında dolaşıp, içerisine bir türlü giremediğimiz medeniyet şehrinde bizi gezdirecek, bize rehberlik edecek ve bu rehberlikte bir menfaat-i maddiyesi olmadığı halde sırf insani bir vazife ifa etmekle müftehir olacak bir müzahir tasavvur edemiyoruz. (Açıksöz, 1919h, s. 3)

Hüsnü Açıksöz’ün tepkiselliği Avrupa’ya değil kendi merkezine, yani İstanbul’a yöneliktir. Manda fikrine karşı çıkmak için oluşturduğu bu makale aynı zamanda Avrupa’nın teknik ilerleyişi karşısında duyulan hayranlığın devam ettiğini ve yöneten konumunda olmaya devam edebilmek için Avrupa’nın yönlendirici, belirleyiciliğini meşrulaştıran söylemlerin benimsendiğini gösterir. Kullanılan temel iddia “Avrupalının yetersiz ve geri olanı” geliştirmek, ilerlemesini sağlamak için omuzlarında taşıdığı yük “hisse-i mesuliyet”tir. Gelişmemiş toplumların medeniyet sahnesine çıkışı ve orada bulunuşu Avrupa’nın yardımı ile gerçekleşecek bir erek olarak görülür.

Ne olursa olsun süreç oldukça heterojendir. Hüsnü Açıksöz’ün yazılarında karşılaştığımız eleştiri ve özgürleşme talebi beraberinde Avrupa’nın sömürgelerine ve sömürgeleri olma ihtimali olan tüm diğer halklara yönelik ürettiği söylemlerin yeniden üretildiği bir kültürel ortama alan açar. İstanbul’un tebaasına yönelik olarak ürettiği benzer söylemlerin yeniden üretilmesi de bu nedenle kaçınılmaz hale gelir. Ancak bu dahiliyet Hüsnü Açıksöz örneğinde de olduğu gibi asla bütünlüklü değildir. Nasıl ki Yakup Kadri’nin algılama biçimi ile Hüsnü Açıksöz’ün algılama biçimi aynı değilse merkez ve çevre alanları da bütünlüklü ve homojen değildir.

Kastamonu vilayetinin millî edebiyat söylemine katılımı, merkezi iktidarın güçlü olduğu Birinci Dünya Savaşı döneminde kullanılan ortak söylem unsurlar üzerinden kurulan kültürel üretimle sağlanır. Ancak özellikle savaş sonunda yaşanan psikolojik yıkım ve İstanbul'un işgali ile savaşı farklı yorumlayan, millet vurgusu olmayan ve payitahta yönelik eleştiriler getiren bir entelektüel üretim üzerinden millî edebiyat söyleminden ayrışmalar görülür. Ancak süreç hiçbir noktada tek yönlü değildir.

4.BÖLÜM

SONUÇ

1911-1923 yılları arasında Kastamonu vilayetinde karşımıza çıkan edebi, kültürel malzemenin İstanbul'da üretilen söylemler ile etkileşim içinde olduğunu iddia eden bu çalışma bu etkileşimi ortaya koyma amacındadır. İstanbul ve Selanik gibi kültürel merkezlerde yazan isimlerin özellikle Millî Mücadele döneminde Anadolu ve Anadolu halkıyla girdikleri yakın ilişki taşranın hiç olmadığı kadar çok edebiyatın konusu haline gelmesini sağlar. İstanbullu aydınlar, elitist olmayan, halka inen, onun diliyle, onun hislerini yansıtan bir üretim yaptıklarını iddia ederler. Millî edebiyat olarak adlandıran bu üretim ise genel iddianın aksine halka yaklaşmaz, onu kendisini kurmak için yeniden üretir.

Taşradaki millî edebiyat süreci de genellikle İstanbul ve Ankara üzerinden anlaşılmaya çalışılan millî edebiyatın en önemli ayaklarından birini oluşturur. Bunun bir örneği olarak Kastamonu vilayeti İkinci Meşrutiyetten itibaren yoğun bir edebi, kültürel üretime sahne olmuştur. Ancak özellikle Millî Mücadele süresince İstanbul-Ankara hattı üzerinde bulunuşu vilayeti elitler açısından çok daha önemli bir pozisyona taşımıştır. Vilayetteki kültürel üretimde zaman zaman İstanbul'daki üretimin etkisi belirginleşirken, zaman zamansa belirgin ayrışmalar söz konusu olmuştur. Ancak her ne olursa olsun Shils'in merkezi değer sistemi olarak kavramsallaştırdığı elitlerin kültürel, siyasi, dini, sosyal kurumlar ve değerler üzerinden belirlediği alan fiziksel mekândan ziyade zihinsel bir alanı imler. İstanbul'da da millî edebiyat söyleminden ayrışan eleştirel metinlerle karşılaşılır. Bu noktada asıl belirleyici olan metnin nerede basıldığı değil nasıl bir söylem alanını

takip ettiğidir. Bir metin İstanbul'da basılsa da merkezi değer sisteminin koyduğu sınırların dışında olabilir. Süleyman Nazif'in veya Mehmet Akif'in Kastamonu'da basmayı tercih ettiği yazı ve şiirlerse merkezi değer sisteminin sınırları içinde üretilmeye devam etmektedir. Yine Kastamonu'da ve Kastamonulu yerel isimlerce yazılıp basılan savaş dönemi edebiyatı da bu zihinsel merkezin dâhilindedir. Ancak sınırlar zihinlerde belirlenir ve coğrafi ayrılıklardan çok daha karmaşık bir iç dış ilişkisiyle çalışır. Zihinlerde yer eden bu merkez çevre yapısı büyük oranda iktidar alanıyla ilgilidir ve kültürel üretimi belirlemektedir. Bu nedenledir ki İstanbul'daki yönetimin etkinliğini kaybettiği ve Ankara yönetiminin henüz kurumsallaşmadığı, Millî Mücadele'nin daha çok bir halk hareketi olarak belirdiği ilk yıllarda eleştirel, çeşitli ve alternatif söylemler üretilir.

Tez dâhilinde ele aldığımız yazı ve şiirlerin bir diğer özelliği ise Avrupa merkezlerinden İstanbul'a, İstanbul'dan Kastamonu'ya uzanan etkileşimin aynı zamanda gecikerek gerçekleşiyor olmasıdır. Milica Bakic-Hayden (1995) doğunun katmanları (*gradations of orients*) kavramıyla Avrupa nazarında da doğunun katmanlar halinde algılanışına dikkat çeker. Özellikle fiziksel yakınlık ve uzaklık bu derecelendirmenin temel faktörüdür. (s. 918) Süreç her ürettiği yeni merkez ya da merkezlikle –ve kaçınılmaz çevresiyle- temsil edilen alanı genişletir. Üzerine konuşulabildiği sürece alan da genişlemeye ve üretilmeye devam eder. Gregory Jusdanis (1998) de bu katmanlı alanın modernleşme deneyiminin her yerde aynı anda ve aynı biçimde gerçekleşemeyeceğini iddia etmektedir. Gecikmiş modernlik (*belated modernity*) adını verdiği bu kavram ile merkezin kıyısında duran ve merkez ile arasındaki mesafeyi bir türlü kapatamayan, her zaman merkezin bir adım gerisinde deneyimlenen bir modernleşme sürecinden söz etmektedir. İstanbul nasıl ki hiçbir zaman Paris ile eş zamanlı bir modernleşme deneyimi gerçekleştiremeyecekse,

Kastamonu vilayet merkezi de sadece Paris ile değil aynı zamanda İstanbul ile de eş zamanlı bir modernleşme deneyimine erişemeyecektir. Kastamonu vilayet merkezinin çeperine aldığı tüm bir alan için de süreç buna benzer biçimde işlemektedir. Bu anlamda merkez çevre kavramları da tek bir ikili karşıtlığın değil girift ve karmaşık ilişkiler ağının birer ürünüdür.

Karmaşık merkez çevre ilişkileri merkezden çevreye doğru tek yönlü olarak gerçekleşmez. Ankara'nın bir merkez olarak belirişinde Kastamonu'da üretilen söylemlerin de en az Erzurum'da üretilenler kadar etkisi söz konusudur. Bu süreci hakıyla anlamak için merkezi iktidarın güç kaybettiği ve Erzurum, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya gibi bölgesel merkezlerin eşit oranda etkin oldukları 1918-1921 arasındaki yılları tekrar ve farklı bir bakış açısıyla incelemek gerekmektedir. Bünyemin Ayhan bu dönemi İstanbul İstiklal mahkemesinin kuruluşuna kadar getirir ve "Türk gazeteciliğinin tam hürriyet içerisinde geçirdiği zamanlardan biri" (Ayhan, 2009) olarak değerlendirir. Zira bu dönemlerde merkezi eleştiren söylemlerin Anadolu'da basılan malzemedan ne kadar etkilenip etkilenmediği de ciddi bir soru işaretidir.

Bu dönemde kurumsallaşmış iktidarın belirleyiciliği uzak vilayetlerde bir kat daha azalır. "Egemen istisna olma durumuna karar verendir ve bu açıdan bakıldığında belli başlı kitap yahut yazarların istisnai olma durumlarına da karar verir." (Varlık, 2015, s. 33) Bu nedenle söz ettiğimiz dönem her ne kadar büyük oranda merkezi söylem alanı temelinde değerlendirilse de hangi söylemin istisna hangisinin merkezi olduğu elitlerin belirlediği bir olgudur. Bu dönemdeki malzemenin istisnailiği ise Cumhuriyet döneminde belirlenmiştir. Bu nedenle burada ele aldığımız süreli yayınlar dışında başka vilayetlerdeki üretimler de yeniden değerlendirilmeyi hak eder. Zira 1919-1923 yılları arasında Anadolu'nun değişik

bölgelerinde yayınlanan süreli yayınların sayısı iki yüzden fazladır (Demirsoy, 2005). Bunlardan Millî Mücadele’yi destekleyenlere Kastamonu’daki *Açıksöz* ile birlikte adı geçen, sonradan başkent olan Ankara’da yayınlanan *Hâkimiyet-i Milliye*, Konya’da *Babalık*, *Öğüt*, *Şems*, Erzurum’da *Albayrak*, Trabzon’da *İstikbal*, Sarıkamış’ta *Varlık*, Kayseri’de *Anadolu’da ortodoksluk sadası* (Uzun, 2014) gibi çok sayıda süreli yayın örnek olarak verilebilir. Elbette Millî Mücadele’ye propaganda desteği amacıyla kurulmamış Kastamonu’daki *Zafer* gazetesi gibi öncelikli olarak muhalefet yapmayı amaçlayan yayın organlarından da söz etmek mümkündür. “İstanbul basınından bazı gazeteler (Sabah, Alemdar, Peyam gibi) ateşkesin gelmesiyle birlikte basın üzerinden sansür de kaldırılınca, o zamana kadar iktidarda bulunan ittihatçılardan korkarak yapamadıkları yayıncılığı, ittihatçılara karşı bir saldırıyla yayın çizgilerini değiştirerek yapmışlardır” (Ayhan, 2009, s. 166). Bu durum Anadolu’daki muhalif gazeteler için de geçerlidir. Bu anlamda Anadolu’daki muhalif yayıncılık da ilginç bir araştırma konusudur.

Vilayetlerde gazetelerin konumları farklılıklar göstermektedir. Kastamonu’da İttihat ve Terakki’nin yayın organı olan Köroğlu gazetesi yayın hayatına noktayı koyarken Konya’da yayınlanan *Babalık* gazetesi, Köroğlu ve *Albayrak* gibi İttihatçı bir çizgide iken sonradan Millî Mücadeleyi destekleyerek yayın hayatına devam eder. Bu devamlılıklar da incelemeye değer durumlardır. Konya’da basılan bir diğer gazete olan *Öğüt* ise liberal tarafsız bir gazete olarak tanımlanır (Yust, 1995, s. 191). Bu anlamda *Açıksöz* ile benzer bir söylem alanını temsil etmektedir. Genellikle doğrudan işgale uğramayan bölgelerde basılan bu malzemeye istisna olarak değerlendirilebilecek olan *Yeni Adana* gazetesi işgal altındaki Adana’da basılır. *Yeni Adana* Fransız ve İngiliz işgaline rağmen Adana’ya yakın bir bölge olan Karaisali’de bir vagonun içerisinde sürekli yer değiştirerek yayınlanmıştır. (Ayhan, 2009, s. 194).

Her biri farklı koşullarda, farklı bağlamları işleyen bu yayınlar genellikle göz ardı edilmiş ürünleridir. En az İstanbul'dan etkilenmiş oldukları kadar yüksek tirajları ve sansürsüz kaynaklar olmaları nedeniyle İstanbul'u da etkilemiş olmaları muhtemeldir. Bu nedenle Anadolu şehirlerinde yayınlanan süreli yayınlar bize merkez çevre etkileşiminin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda adı geçen yayınlar edebi anlamda da ayrıntılı biçimde incelenmemektedir. “ Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesi şekil ve içerik bakımından Anadolu basınının en iyi gazetesi” (Yust, 1995, s. 78) olarak değerlendirilirken bu değerlendirme ağırlıklı olarak baskı netliği, kâğıt büyüklüğü gibi biçimsel unsurlarla sınırlı kalır. Bu anlamda belirgin bir eksiklik söz konusudur.

Sonuç olarak, bu çalışma modern millet ve vatan tahayyülü oluşturulurken millî kimlik inşasının edebi anlamda en önemli dönemlerinden biri olan İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet dönemine kadar geçen yıllara odaklanmaktadır. Mekânın ve kültürün algılanışında merkez-çevre ikili karşılıklı genellikle garanti kabul edilir. Fakat bu ilişkilere çok daha yakından baktığımızda merkezin aynı zamanda çevre, çevrenin ise merkezi içinde barındırdığını görebiliriz. Diğer bir deyişle kültürel ilişkiler zannedildiğinden çok daha karmaşık süreçlerdir. Genel olarak millî edebiyat dönemi olarak değerlendirilen dönem savaşların, sosyal ve siyasal değişimlerin etkisiyle farklı ve çeşitli bir kültürel üretime tekabül etmektedir. Vilayetteki kültürel ortamın milli edebiyat söylemine katılımında ise merkezden sürgün ve savaş gibi çeşitli nedenlerle gelen entelektüellerin belirleyici olmuştur. Kastamonu vilayeti hem merkezi söylemi üretmesi hem de koşullar değiştiğinde merkezi dışarıdan bir gözle eleştirmesi nedeniyle karmaşık ve çeşitli kültürel ilişkilerin belirdiği bir ortamı örneklemektedir. Dönem tüm bu yoğun ve çeşitli üretim de hesaba katılarak yeniden değerlendirilmeyi beklemektedir.

APPENDIX

EXTENDED ABSTRACT

In the history of Turkish literature, the era between the years 1911 and 1923 is referred to as the national literature. It is based mostly on the texts written in Istanbul and Ankara which were the capitals of the Ottoman Empire and the Turkish Republic respectively. These cultural and political centers of the state shaped the literary works of this era. The relationship between center and periphery in this study relies on the concept of Edward Shils described in his work *Center and Periphery, Essays in Macrosociology* (Shils, 1975). Shils argues that “The center, or the central zone, is a phenomenon of the realm of values and beliefs. It is the central of the order of symbols, of values and beliefs, which govern the society” In addition each of the organization which governs the society“ has an authority, an elite which be either a single individual or a group of individuals, loosely or closely organized”(p.4). The decisions taken by the elites on society are referred to as “the central value system”. A similar process is seen in the literary products in the Kastamonu province in Ottoman Turkey in the early twentieth century.

In this thesis, the national literature era is examined from the perspective of intellectual, cultural and literary material produced in one of the Anatolian provinces of Ottoman Empire. The study shows the relationship between intellectual material and national literature discourse determined by central value system as defined by Shils. It focuses on the connection between the local material of Kastamonu and the main features of national literature produced in Istanbul. More specifically, the study

analyzes how literary products from Kastamonu shows are both similar to and different from dominant discourses of national literature.

The important figures of the national literature, that is, elites, such as Süleyman Nazif, Mehmet Akif and Yakup Kadri, were in Kastamonu in at different times between 1911 and 1922. The works by these figures in the province aimed to create a nation, a homeland and a national identity through the use of literature as propaganda. The dominant discourse produced by them followed fundamentally, what Shils called the central value system, thus incorporating the periphery into the center.

This thesis consists of an introduction, two main chapters and a conclusion. The first chapter (Introduction) of this thesis introduces the concept of national literature in modern Turkish literary history and then offers a general survey of the intellectual production in the Kastamonu province. The second chapter explores writers, such as Süleyman Nazif, Mehmet Akif and Yakup Kadri who came from Istanbul to Kastamonu and actively participated in the local press to advocate nationalist discourse. Thus, both as an editor-in-chief and a contributing writer, Süleyman Nazif's texts attempted to promote the concepts of an Ottoman/Turkish nation and homeland in the journal, which was entitled *Tiraje*. He re-published the prose and poems written by various nationalist authors in Istanbul and the Salonika along with local writers, mostly students and teachers in Kastamonu.

Mehmet Akif was the second figure who came from Istanbul and participated in literary activities in Kastamonu, influencing the province's political and cultural milieu. In his poems and weekly sermons published in the journals he attempted to promote a nationalist discourse with an emphasis on Islam. During his stay in the

city, he also advocated this discourse in the mosques, the streets and coffee houses. For this reason, even today he is still remembered as an important figure in the national memory of Kastamonu.

Kastamonu during the years of National Movement, was on the main road from Istanbul to Ankara and was thus visited by many intellectuals. This route starts from Inebolu harbor and follows Çankırı, Ilgaz Mountain, Kastamonu and then Ankara. The last writer examined in the chapter two is Yakup Kadri Karaosmanoğlu. He wrote travel accounts of his journey and experiences. In these accounts, Karaosmanoğlu compares the area and people with those of Istanbul and labels the locals as primitive, uncivilized and excessively masculine with no national awareness. He thus describes the province in Orientalist terms conceptualized by Edward Said by finding the province and its people anthropologically and linguistically incompetent for a modern nation. His attitude towards the geography and the people reminds us of the ideas put forth by Partha Chaterjee who claimed that elites who controlled and talked about the ruled society and internalized Enlightenment discourses, wanted to be freed not only from the Western domination but from the very discourses of the West.

Chapter three examines the local literary products of Kastamonu from the First World War to the end of the Turkish National Movement. Literary material published during WWI follows the dominant discourses of national literature through the poems and prose works displaying nationalist sentiments and hatred towards the Russians. An ideal individual in literary narratives is described in this period as one who sacrifices his body, his children and his economic resources to the victory and

future of his homeland. However, this discourses changes radically after WWI, criticizing the Committee of Union and Progress Party. A good example of this is the poems of Arif Nihat Asya who was one of the students of Kastamonu Sultani.

The most important representative of the local is Hüsni Açıksöz who grew up in Kastamonu and lived in the city until his death. He produced works that exhibited fundamental differences from the dominant nationalist discourse. Açıksöz was a high school student in Kastamonu. He later fought in WWI against Russians in the Caucasus for three years. After his return, he started publishing *Açıksöz*, the most important newspaper of the province. In his writings about war, war is depicted as a hell that burns a generation while Anatolia is also portrayed as a place of battlefields akin to a blood-thirsty monster. He also criticizes the central government in Istanbul for exploiting Anatolia. Açıksöz ironically adopts a critical stand towards his own society, reproducing various discourses of Orientalism.

Finally, the thesis concludes that the center and periphery are concepts constructed in minds. Therefore, the scope of the national literature is directly related to the geographical location. It is a production of a complex, changing, evolving and transforming discourse based on political, social, economic and historical conditions, as in the case of the Kastamonu province in the Ottoman State during the early twentieth century. Various and distinguished discourses can occur in the same places that can be center and periphery at the same time.

KAYNAKÇA

- Abdülahad Nuri. (1922). Unutulmuşlar. *Doğu*(4), s.1-2.
- Abdülhalim Hadi. (1911). İhtiyac-ı İrfan. *Tiraje*(16), s.15-16.
- Açıksöz, H. (1919a). Anadolu Gözüyle İstanbul. *Açıksöz*(25), s. 2-3.
- Açıksöz, H. (1919b). Beceriklilik. *Açıksöz*(2), s.3.
- Açıksöz, H. (1919c). Gözümüzü Açalım. *Açıksöz*(18), s. 4.
- Açıksöz, H. (1919d). Hakikat Ölmez. *Açıksöz*(3), s.4.
- Açıksöz, H. (1919e). İntihabat Başladı. *Açıksöz*(17), s. 2-3.
- Açıksöz, H. (1919f). Kara Günler. *Açıksöz*(1), s. 3.
- Açıksöz, H. (1919g). Maarifin Atisi. *Açıksöz*(3), s. 2-3.
- Açıksöz, H. (1919h, Ağustos 24). Mandadan Evvel İstiklal. *Açıksöz*(10), s. 3.
- Açıksöz, H. (1919ı). Zavallı Esirlerimiz. *Açıksöz*(19), s. 4.
- Açıksöz, H. (1920). Belediye ve Belediye İntihabatı. *Açıksöz*(28), s. 4.
- Açıksöz, H. (1922a). Dördüncü Yılımız. *Açıksöz*(508), s.1.
- Açıksöz, H. (1922b). Mukaddes ve Büyük Muharebe. *Açıksöz*(44), s.1.
- Açıksöz, H. (1933). İstiklal Harbi'nde Kastamonu. Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.
- Ahmed Cevdet. (1911, Haziran 18). Girid. *Tiraje* (16), ön kapak.
- Ahmet Mithat. (2015). Avrupa'da bir cevelan. İstanbul: Dergah.
- Akay, H. (1998). *Yeni Türk şiirinin kurucularından Cenap Şahabettin*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aktaş, Ş. (1986). Refik Halit Karay. *Türk büyükleri dizisi* 6. içinde Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2007). Millî Edebiyat Dönemi(1911-1923). *Türk edebiyatı tarihi* (Cilt 3, s. 183-268) içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ali Nihat. (1915). Şehit Yavrusu. *Köroğlu*(375), s. 4.
- Ali Nihat. (1917, Ocak 25). Şehit Validesi. *Köroğlu*(348), s. 3.

- Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İstanbul: Metis.
- Arslan, M. B. (2011). *Mehmet Akif'in Kastamonu günleri*. Kastamonu.
- Asya, A. N. (1922a). Ayrılık ve Ümit. *Açıksöz*(484), s. 4.
- Asya, A. N. (1922b). Bir Hitap. *Açıksöz*(477), s. 3.
- Asya, A. N. (1922c). Gurub. *Açıksöz*, s. 4.
- Asya, A. N. (1922d). Harab Ellerde. *Açıksöz*, s. 3.
- Asya, A. N. (1922e). Osman Gazinin Feryadı I. *Açıksöz*(238), s. 3.
- Asya, A. N. (1922f). Osman Gazinin Feryadı III. *Açıksöz*(243), s. 3.
- Asya, A. N. (1922g). Öksüzlere. *Açıksöz*(428), s.4.
- Atıf. (1916). Türk Kadınlığına Tuhfe-i Takdir ve Şükran. *Köroğlu*(349), s. 2.
- Ayhan, B. (2009). *Konya basın tarihi*. Konya: Palet
- Bakic-Hayden, M. (1995). Nesting Orientalisms: The Case of former Yugoslavia. *Slavic Review*.
- Bedri. (1910a). Nöbetçi. *Tiraje*(7), 5.
- Bedri. (1910b). Nöbetçi. *Tiraje*(6), s. 13-14.
- Bloom, H. (1997). *Anxiety of influence theory of poetry*. Oxford: Oxford Press University.
- Bora, T. (2011). *Taşraya bakmak*. İstanbul: İletişim.
- Ceyhan, N. (2013). Millî Edebiyat Devrinde Hikaye ve Roman (1911-1923). M. K. Özgül içinde, *Türk edebiyatı tarihine bir bakış* (s. 304). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Chateaubriand, F. R. (18??). *Memoires d'outre-tombe: Les années de jeunesse*. Paris: Hachette.
- Chateaubriand. (1910a, Nisan 12). Rene (Esat Bey, Çev). *Tiraje*(10), s.9.
- Chateaubriand. (1910b, Şubat 19). Rene (Esat Bey, Çev). *Tiraje*(2), s.6-7.
- Chateaubriand. (1910c, Şubat 12). Rene (Esat Bey, Çev). *Tiraje*(1), s.9.
- Chateaubriand, F. R. (1926). *Genie du christianisme*. Paris: Ernest Flammarion.
- Chateaubriand, F. R. (1963). *Rene and Atala*. London,New York: Oxford Press.

- Chen, X. (1995). *Occidentalism: A Theory of counter-discourse in post-Mao China*. New York Oxford: Oxford University Press.
- Çamlıbel, F. N. (2010). *Han duvarları*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Çiğdem, A. (2001). *Taşra epiği*. İstanbul: Birikim.
- Çulcu, M. (2014). *Şu bizim 93 Harbi Osmanlı'da büyük kırılma*. İstanbul: E Yayınları.
- Dacad. (1912, Ocak 28). Bir Vatandaşın Şiir. *Köroğlu*, s. 2.
- Demircioğlu, A. (1973). *Yüzyıllık Kastamonu basını(1872-1972)*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Demirsoy, B. A. (2005). *1960'tan günümüze Konya'da yerel gazetecilik*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 131-155.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Emil, B. (1998). *Türk kültür ve edebiyatında şahsiyetler*. Ankara: Akçağ.
- EminBülend. (1910). Kin. *Tiraje(5)*, 3.
- Emsley, C. (1999). *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Enginün, İ. (2014). *Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e(1839-1923)*. İstanbul: Dergah.
- Ersoy, M. A. (1920a, Kasım 25). Ey Cemaat Uyan. *Açıksöz(98)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920b, Kasım 11). Ey Müslüman. *Açıksöz(95)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920c, Kasım 8). Köse İmamın Dertlerinden. *Açıksöz(93)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920d, Kasım 1920). Mevlid-i nebi gecesini. *Açıksöz(97)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920e). Nasrullah Kürsüsünden. *Sebilü'r-Reşad(464)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920f, Kasım 15). Umar Mıydın. *Açıksöz(95)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (1920g, Kasım 18). Yeis Küfürdür. *Açıksöz(96)*, s. 1.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safahat*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Esat Kemal. (1910). Bilsen ki. *Tiraje(8)*, 7.
- Eski, M. (2000). *Kastamonu valileri (1838-2000)*. Ankara: Önder.

- Eski, M. (2005). *Abdurrahman paşa lisesi tarihi*. Ankara: İletişim Fakültesi Basımevi.
- Eski, M. (2012). *Millî Mücadele'de Mehmet Akif Kastamonu'da*. Ankara: Önder.
- Eyüpgiller, K. K. (1999). *Bir kent tarihi Kastamonu*. İstanbul: Eren.
- F.Sacit. (1911). *Halley kevkbine*. Tiraje(12), s. 4.
- Fatma Zehra. (1914). Balkan Harbinde Kaçırılan Muntehir Bir Kadın. *Koroğlu*, s. 3.
- Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i hümayun Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde İslam, devlet ve eğitim*.(Pelin Sıral, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Gille, K. F. (1999). Germanistik and Nation in the 19th Century. M. Spiering, *Nation bulding and writing literary history* (s. 27-55) içinde. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Gökçek, F. (2005). *Mehmet Akif'in şiir dünyası* . İstanbul: Dergah.
- Gündoğdu, A. (2007). *Ümmetten millete Ahmet Ağaoğlu'nun Strat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerindeki yazıları üzerine bir inceleme* . İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gündüz, M. (2007). *II. Meşrutiyet'in klasik paradigmaları İctihad, Sebil'ür-Reşad ve Türk Yurdu'nda toplumsal tezler*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Gür, M. (2010). Süleyman Nazif. *İslam ansiklopedisi*, 38. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. s.92-94.
- Gürbilek, N. (2004). *Kör ayna kayıp şark, edebiyat ve endişe*. İstanbul: Metis.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlikler ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişi*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis.
- Kadioğlu, A. (2015, Nisan 18). *Tarih ve tevazu* . <http://t24.com.tr/yazarlar/ayse-kadioglu-2/tarih-ve-tevazu,11702> adresinden edinilmiştir.
- Kaplan, M. (2014a). *Hikaye tahlilleri*. İstanbul: Dergah.
- Kaplan, M. (2014b). *Şiir tahlilleri I*. İstanbul: Dergah.
- Karakoç, K. İ. (2012). *Ulus-devletleşme süreci ve "Türk" edebiyatı'nun inşası(1923-1950)*(Basılmamış Doktora Tezi). Ankara, Türkiye: Bilkent Üniversitesi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1922a). Anadolu İhtisasları: Ankara Yolunda. *Açıksöz*(232), s. 2-3.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1922b). Ilgaz Eteğinde. *Açıksöz*(233), s. 3.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1922c). Kastamonu. *Açıksöz*(230), s. 2-3.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (1964). *Ergenekon Millî Mücadele yazıları*. İstanbul: Remzi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2012). *Yaban*. İstanbul: Remzi .
- Kayaalp. (1916). Harp Hikâyesi. *Köroğlu*(361), s. 4.
- Kılıç, B. (2009). *Kastamonu basını ve yazarlar (1869-1923)*(Basılmamış Lisans Tezi). Kastamonu.
- Kılıçbay, M. A. (1989). Tanzimat Neyi Tanzim Etti? *Argos*(10), 58.
- Köprülü, F. (1928). *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandanan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim.
- Köroğlu*. (1908, Aralık 4). (1), s.1.
- Macmillan, M. (2003). *Paris 1919: Six months that changed the world*. Paris: Random House.
- Makdisi, U. (2002, June). Ottoman orientalism. *The American History Review*, 3(107), s.768-796.
- Mehmet Galip. (191). Sultanî Talebe Kardeşlerimle Musahabet-ı Tarihiyye. *Tiraje*(13), ön kapak.
- Mehmet Memduh. (1910). Girit için. *Tiraje* (8), s. 7.
- Menşur. (1910). Musahabe. *Tiraje*(2), ön kapak.
- Moran, B. (2009). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Moran, B. (2015). *Türk romanına eleştirel bir bakış I Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a*. İstanbul: İletişim.
- MusaKazım. (1911). Peyman. *Tiraje*(14), s. 7.
- Müftüoğlu, A. H. (1910). Türklük Menakıbından Altın Ordu. *Tiraje*(8), 4.
- Mürebbi, Y. (2012). *Manifesto Mehmet Akif'in Kastamonu'da Millî Mücadele çalışmaları*. İstanbul: Pozitif.
- Müsabakamız. (1910, Mart 14). *Tiraje*(5), arka kapak.
- Okay, O. (1990). *Meşrutiyet sonrası Türk Edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Okay, O. (2011). *Batılılaşma devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergah.
- Onay, A. T. (1910). Avengi Maziden Halley Kevkebine. *Tiraje*(7), s. 5.

- Onay, A. T. (1910). Ebedi Simalardan Namık Kemal. *Tiraje*, s. 8.
- Onay, A. T. (1911). Girid. *Tiraje*, s. 6.
- Onay, A. T. (1911). Türk Duygularından Ayrılık İniltileri. *Tiraje*(16), s. 12.
- Osmanağaoğlu, H. (2015). *Feminizm kitabı: Osmanlıdan 21. yüzyıla seçme metinler*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ozanoğlu, İ. (1963). *Kastamonu basın tarihi*. Kastamonu: Yeni Kastamonu.
- Özcan, A. (2007). Osmanlıcılık. *İslam ansiklopedisi*, 33. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.s.485-487.
- Özön, M. N. (1934). *Metinlerle muasır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Parla, J. (2014). *Babalar ve oğullar*. İstanbul: İletişim.
- Reyhan, C. (2008). *Osmanlıda kapitalizmin kökenleri: kent kapitalizm ilişkisi üzerine tarihsel-sosyolojik bir çözümleme*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Said, E. (2014). *Şarkiyatçılık batının şark anlayışları*. İstanbul: Metis.
- Salim Efendi. (1910). Mezarlara Karşı. *Tiraje*(5), s.7.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişimi ve Türk ocakları (1912-1931)* . (167), Ötüken.
- Sevük, İ. H. (1935). *Edebi yeniliğimiz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sevük, İ. H. (1944). *Tanzimattan beri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Shils, E. (1975). *Center and periphery, essays in macrosociology*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Süleyman Nazif. (1910a). Cenk Şarkısı. *Tiraje*(7), s. 5.
- Süleyman Nazif. (1910b). Faik Reşad Beyefendiye Mektup. *Tiraje*(10), s.3-4.
- Süleyman Nazif. (1911a). Hep Fedâ. *Tiraje*(12), s. 4.
- Süleyman Nazif. (1911b). Samimi Sözler. *Tiraje*, 9.
- Süleyman Nazif. (1919a). *Asitan-ı tarihte -birinci defter- Galiçya*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Süleyman Nazif. (1919b, Şubat 9). Kara Bir Gün. *Hâdisât*.
- Süleyman Nazif, Hayatı, Kitapları, Mektupları Fıkra ve Nükte*leri. (1933). İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.

- Şahin, T. (1988). Öncesiyle ve sonrasıyla 93 Harbi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şevket, M. (1914). Millette Fedakârlık. *Köroğlu*(288), s. 2.
- Tanpınar, A. H. (2012). *19. asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergah.
- Tezcan, Y. (1996). *İstiklal savaşında Kastamonu*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Tiraje. (1910). Genç Kalemler. *Tiraje*(13), arka kapak.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tuncer, H. (1994). *Meşrutiyet devri Türk edebiyatı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Turan, R. (tarih yok). *Millî Mücadelede İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı*.
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-44/milli-mucadelede-inebolu-kastamonu-ankara-hatti> adresinden edinilmiştir.
- Türkün Hitabı. (1917). *Köroğlu*(309), s. 3.
- Uzun, H. (2014). *Anadolu basının gözüyle başkumandan muharebesi*. Büyük Taarruzun 90. yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Sempozyumu. Uşak.
- Ünaydın, R. E. (1972). *Diyorlar ki*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Varlık, M. (2015). *Edebiyatın Taşradan Manifestosu*. İstanbul: İletişim.
- Vatikiotis., P. J. (1998). *İslam ve Ulus Devlet* . İstanbul: Pınar.
- Yavuz, H. (2014, Kasım 26). Yaban Romanı için Bir Post-kolonyal Okuma Denemesi. *Zaman*. http://www.zaman.com.tr/hilmi-yavuz/yaban-romani-icin-bir-post-kolonyal-okuma-denemesi_2260286.html adresinden edinilmiştir.
- Yeşil Ilgaz*. (1334, Teşrin-i Sani 24). (1).
- Yetiş, K. (2013). *Millî Edebiyat Devri Türk Şiiri*. M. K. Özgül içinde, *Türk Edebiyatı Tarihine Genel Bir Bakış* (s. 309). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Yıldız, S. (1997). *Arif Nihat Asya'nın şiir dünyası*. İstanbul: M.E.B.
- Yılmaz, M. S. (2008). *II. Meşrutiyet devri Kastamonu basın tarihi(1908-1918)*. Ankara: Berikan.
- Yust, K. (1995). *Kemalist Anadolu Basını*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.